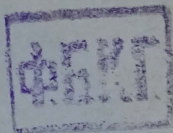

კობრა უნიკავშილი.

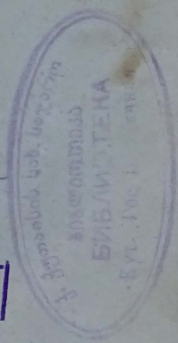
2709
~~4099~~

სახალხო ლექსები.
მყირე ცომთა ენებზე.
სამზადისი.

საქართველოს
1937

ფიზნაციაში

ამხ. „ცისკარი“-ს გამოცემა
№ 1

ტფილისი
1905

Дозволено цензурою. г. Тифлисъ; 6 февраля 1905 г.

3. *[Signature]* - 1861/6. 24. 1. 31. 2

კეტი უმიკაშვილი.

ეს პირველი წიგნი, რომელსაც ჰბეჭდავს ამხანაგობა „ცისკარი“, შეიცავს პ. უმიკაშვილის მიერ შეკრებილს რამდენსამე სახალხო ლექსს, მისს ერთს წერილს ენის შესახებ და პიესას „სამზადისს“. როგორც მასალა ამ წიგნაკისა, ისე თვით ბროშურის დაბეჭდვა პ. უმიკაშვილის სახსოვრად, არ არის უბრალო, შემთხვევით არჩეული და განსაკუთრებულ აზრსა და მნიშვნელობას მოკლებული.

1904 წ. 25 მაისს გარდაიცვალა პ. უმიკაშვილი. სწორედ იმ ხანებში (ივნისის პირველ რიცხვებში) ქართველ ინტელიგენციის ერთმა ნაწილმა განიზრახა ქართულ წიგნების გამომცემელ ამხანაგობის დაარსება, რომელსაც მიზნად უნდა ჰქონდეს სამეცნიერო და სახალხო წიგნების ბეჭდვა და მათი ქართველ ხალხში გავრცელება. პ. უმიკაშვილს, ვითარცა მწერალს, ერთი სპეციალი და ვიწროდ განსაზღვრული დარგი არ ჰქონდა თავისს მუშაობის საგნად აღებული, მაგრამ მის სამწერლო მოღვაწეობაში სახალხო სიტყვიერების ნაწარმოებთა შეკრებას და სახალხო წიგნების შედგენასა და ბეჭდვას ყველაზედ უფრო დიდი და თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს. ამიტომ ახალ ამხანაგობის დაარსების შესახებ მოთათბირე პირთა საერთო სურვილი იყო, რომ

ახლად გაჩენილ გამომცემელ ამხანაგობას, რომელსაც სახალხო წიგნების გამრავლება უნდა ჰქონოდა საგნად, ამავე ასპარეზზე მომუშავე, სულ რამდენისამე დღის წინად ვარდაცვლილ, პ. უმიკაშვილისათვის პატივი ეცა და ეს პატივისცემა მის სახსოვრად პირველი წიგნის გამოცემით აღენიშნა.

ამ სურვილის განხორციელება ეხლა შესაძლებელი გახდა. სახალხო წიგნების გამომცემელი ამხანაგობა, „ცისკარის“ სახელით, უკვე შესდგა; მისი წარმართვა და მეთაურობა იკისრა თავ. პ. ი. თუმანიშვილმა. ამხანაგობა გამოსცემს ქართულს წიგნებს სერიებად სხვა და სხვა ქართველ მოღვაწეთა სახსოვრად. შინაარსით წიგნები იქნება როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნიც.

ამ პირველ წიგნს, რომელსაც ჩვენი „ამხანაგობა“ პ. უმიკაშვილის სახსოვრად ჰბეჭდავს, ჩვენ გვინდა აქ წავუძღვაროთ ავტორის მოკლე ბიოგრაფია და მისი პიროვნების დახასიათება.

პეტრე უმიკაშვილი დაიბადა 1838 წელს (ოქტომბერში) ქალაქ ტფილისში. მისი დედ-მამა ძველ ტფილისის მრჩალაქეთა შთამომავალი იყო. მამა პეტრესი, იოსები, განსაზღვრულის ხელობის კაცი არ იყო, — უფრო იგი წვრილ ვაჭრობას ეწეოდა; ახალგაზრდობაში მსახურობდა საფრანგეთის კონსულთან შევალისე გამბასთან, — იყო მდივანი და თარჯიმანი საკონსულოსი. აქ მან ფრანგული ენა კარგად ისწავლა და ერთ დროს, გამბასთან ერთად, საფრანგეთიც მოიარა და იქაური ცხოვრება გაიცნო. განათლებულ საფრანგეთის წეს-წყობილება ისე მოე-

წონა და შეუყვარდა, რომ, დაცოლშვილების შემდეგ, მუდამ ოცნებობდა თავისი შვილი საფრანგეთში გაეგზავნა და სწავლა იქ მიეღებინებინა. მაგრამ ამ ოცნების განხორციელება მას ვეღარ მოუხდა. პეტრე ბავშვობაშივე დაობლდა: იგი 5 წლის იყო, როცა მისი მამა იოსები გარდაიცვალა (1843 წ.). დედასა და შვილს დარჩათ იოსების მონაგარი ოთხასი თუმანი. აქედან ორასი თუმანი ვილაც ჩილინგიანზე იყო გასესხებული, რომელმაც მხოლოდ 25 წლის შემდეგ გადაუხადა პეტრეს ამ ორას თუმანში რაღაც სამოცი თუ ოთხმოცი თუმანი. ამგვარად იოსების ქვრივს ნამდვილად ორასი თუმანი დარჩა თავის სარჩენად და შვილის გამოსაზრდელად. რასაკვირველია, ეს ფული მთელი 20 წლის განმავლობაში დედა-შვილს არ ეყოფოდა. ამიტომ პეტრემ თავისი ახალგაზრდობა სიღარიბესა და გაჭირვებაში გაატარა. დედა მისი ახალგაზრდა იყო, როცა დაქვრივდა, მაგრამ მეორედ გათხოვება მაინც აღარ ისურვა და თავისი მეცადინეობა და ძალ-ღონე თავისს ერთად-ერთ შვილის გამოზრდას მოახმარა. პეტრე მოხუცებულობაშიაც დიდის გულითადობითა და პატივისცემით იხსენიებდა თავისს დედის დაუვიწყარს ამბებსა და სიყვარულს და როცა მისს სიკვდილს მოიგონებდა, ყოველთვის ცრემლი მოადგებოდა ხოლმე თვალებზე. „დედა, — სწერს ძვითონ თავისს ავტობიოგრაფიაში, — იყო ტფილისისს მოქალაქის სტეფანე კაკალაშვილის ქალი. მომთმინო, ქვიანი, შორს მხედველი და საკვირველის ესტეტიურ გამოვნების დედა-კაცი. სა-

ხით მშვენიერი იყო. მაღალი აზრი, რომელსაც ამოვიკითხავდი ხოლმე უდიდებულეს მსოფლიო მოაზრეთა ნაწერებში, ესმოდა ხოლმე და მაოცებდა ნისი მსჯელობა უსწავლელ, წიგნის ვაი-ვაგლახით ნკითხველ დედის პირისაგანაც. გაგონებით ბევრი ვაეგონა, ხსოვნა ჰქონდა შეუდარებელი. მრავალი საქვეყნო ისტორიული ამბავი, ძველი და ახალი, ანეგდოტები ერთგვარად ახსოვდა“.

როგორც კათოლიკე სარწმუნოებისამ, პეტრემ პირველი სწავლა მიიღო ქართულს ენაზედ მიძინების ეკლესიის სამრევლო სკოლაში. შემდეგ რაოდენისამე მომზადებისა დედამ მიაბარა საკომერციო გიმნაზიაში, რომელიც მოქალაქის შეიღებისათვის იყო დაარსებული. ეს გიმნაზია 1854 წელს შეაერთეს ვალანდელ პირველ გიმნაზიასთან, რომელსაც მანამდის სააზნაურო გიმნაზია ეწოდებოდა. პეტრე გიმნაზიაში გვარიანად სწავლობდა, უჭირდა მხოლოდ რუსული ენა, — როგორც მართლწერა, ისე გამოთქმაც. ~~1860 წელს მან დაასრულა გიმნაზიის კურსი.~~

ახალგაზრდა, სულ 21 წლის პეტრეს სწყუროდა უნივერსიტეტში შესვლა და სწავლის განგრძობა, მაგრამ სახსარი არ ჰქონდა და იძულებული იყო შინ დარჩენილიყო. დედას მის მეტი არავინ ჰყავდა დამხმარე ზმარჩენელი. პეტრეს დაუდგა დრო „ცხოვრებაში გამოსვლისა“ და ლუკმა პურის მოსაპოვებლად შრომისა. იგი მუდამ სხვა და სხვა დაწესებულებებში დარბოდა, რომ სადმე თავისთვის ადგილი და სამუშაო აღმოეჩინა, მაგრამ ყველგან კარები

დაკეტილი ჰხედებოდა და, ნაცვლად დახმარებისა, ხშირად დაცინვასა და თავმოყვარეობის შელახვას ითმენდა. მისს ქალღმერთებში არის არა ერთი და ორი საბუთი, რომელიც ამტკიცებს, რომ გიმნაზიიდან ახლად გამოსული პეტრე დედასთან ერთად დიდს ხელმოკლეობას ითმენდა და ხშირად სასოწარკვეთილებამდისაც აღწევდა.

მაგალითად, იგი სწერს თავისს დღიურში 1860 წ. 23 მაისის თარიღით: „აი, შენი ფითიაშვილიც! სამი დღე იმის უკან დავდიოდი. პირველად ვნახე და ატესტატი მთხოვა. მივუტანე გუშინ. ჯერ ერთი ჩარეკი ხანი გასაწმენდი სულივით ელი, — როდის იქნება, რომ ვიხილო იმათი პირიო. აგერ გამოვიდა მაღალი და სქელი: თვლებში რომ შეხედო, გაუმადლობისა და ხარბობის მეტს ვერასა ნახავ იმათ გამომეტყველებაში. გადიკითხა ატესტატი, ჩუმიად დამიბრუნა და შევიდა შინ... ღმერთო ჩემო, — ჩემ გულში ვამბობ, — პასუხსაც არ აღირსებენ კაცსა ეს ღორები! მეტი ღონე აღარ იყო, ერთი ნახევარი საათიც მოვითმინე. მეტი ვეღარ შევძელ და მოსამსახურეს ვუთხარი: მოახსენე, რა პასუხს ბრძანებს მეთქი. — ხვალ დილაზე მობრძანდიო, შემომითვალა. მაშ, ხმის გაუცემლობა უარი არ ყოფილა მეთქი, — გავივლე გულში.

„წავედი დღესაც. ერთ მეკანტორეს უთხრა, ეს წაიყვანე და რამე დააწერინეო. დავწერე ორიოდე სტრიქონი რუსულად ჭ ქართულად. მივიტანე. საცინელი ის იყო, რომ თვითონ კაცი არ არის იმ

ხარისხისა, რომ დამეწერა: „Высокоблагородіе“, მე მაინც ასე დავწერე, ესე იგი დამაწერინეს.

— ოჰ, „პოჩერკი“ არ გივარგათო, სწავლობთო და არა სწავლობთო. მე ვუთხარი, გიმნაზიაში ხელს არ უყურებენ-მეთქი. არათფერი აღარ სთქვა, — თან შეიტანა ქალაღდი.

„მე ჩემ თავს ვუთხარი: მოიცადე, იქნება გუშინდელსავით იყოს დღევანდელი ამბავი და რამე მელიროს-მეთქი. ვუცადე კარგა ხანი. მერე ბიქს ვუთხარი: პასუხი თქვას რამე-მეთქი. თითონ გამოვიდა:

„— ჩვენში „პოჩერკი“ ძალიან საჭიროა და... მაშ, მშვიდობით ბრძანდებოდეთ-მეთქი, ავდექი და გამოვედი...“

„ყველასაგან მოველოდი დაჩაგვრასა და ასოებისაგან კი არა. აბა, მოდი და ლექსები სწერე, როცა ანა-ბანის წერა არ იცი. სახელმწიფო სამსახურშია, — ამბობენ, — ძალიან უყურებენ ასოების გამოხატვასაო. ეს ოხერი და ტიელი, რუსები რვა წელიწადს გიმნაზიაში კაცს რაღას აკარგვინებენ დროსა, — ასოების დახატვა ასწავლონ ღრამატიკისა და სიტყვიერების მაგივრად. ეს უფრო გამოსადეგი იქნება.“

„ვაი შენი ბრალი, მთელი ბუნების შემაგინებელო, შემარცხვენელო ადამიანო! ოხერო და ტიელო, შენთან მოდის ობოლი, შეწუხებული ყმაწვილი კაცი, გთხოვს პირდაპირ, იქნება ერთი რამე ადგილი უბოძო. შენი ხელის გამართვა ეს არის, რომ თითო საათობით ბალკონში აცდევინებ და მერე, როცა მოგაგონდება, მაშინ ნახავ?“

„ასეა,—ათასი ვებრძოლო ჩემს თავსა, რომ ბედი არა მაქვს, არა მაქვს!...“

ასე გულმოდგინედ ეძებდა პეტრე ადგილს, რომ ცოტათი სახსარი მოეპოვა და გამოეკვება საყვარელი დედა, რომელმაც, მიუხედავად ქვრივობისა, გამოზარდა იგი და გაათავებინა გიმნაზია. მას სტანჯავდა ერთი მხრით ადგილის უქონლობა და სრული უსაღსრობა და მეორე მხრით ის, რომ უნივერსიტეტში ვერ ახერხებდა წასვლას და სწავლის განგრძობას. თვით დღიურში იგი იხსენიებს ერთს ადგილას თავისს ამხანაგებს, რომლებიც პეტერბურგს გაემგზავრნენ უმაღლესს სასწავლებელში, და შემდეგ განაგრძობს: „მე რაღას ვარიგებ? ჯანაბასა. უადკილოდ დავეხირები... ფუჭი სიცოცხლეა ჩემი სიცოცხლე, უგზო-უკვლოდ, ურგებადა ვსცხოვრობ... ღმერთო ჩემო, როდემდის უნდა ვიყო ასეთ მღვდმარეობაში! ვაჰ, ჩემო თავო, ნუ გექნება იმედი, რომ აგისრულდეს რამეში სურვილი. ან მერმის როგორ წავალ მე უნივერსიტეტში? იქნება ასე მოვკვდე... ოჰ, ღმერთმა ნუ ინებოს,—მე ბევრი რამა მაქვს ასასრულებელი მაშულისათვის... ერთ წიგნს დავწერ მერკა დანტესთან რუსულად, აქ ვისმეს სანდო პირს ან ბრიყვს (რომ არა გაიგოს-რა) გადავათარგმნინებ და გავგზავნი. ვითხოვ, რომ, თუ შეეძლება, თავის ხარჯით გამამგზავროს და მასწავლებინოს. ჩემს სურვილს ცხადად გამოვხატავ. ვნახოთ... იქნება არც კი მივწერო, სათაკილოც კია თხოვნა. მაგრამ რომ ვილუბები შეუწვევნელად!..“

ამგვარს პირობებში, რასაკვირველია, ახალ-

გაზრდა კაცს არ შეუძლიან თვით-განვითარებისათვის. იზრუნოს და თავის თავად მაინც შეივსოს ის გონებრივი ნაკლებობა, რომელიც სასწავლებლისა და ამხანაგთა წრისაგან დაშორებით წარმოსდგება. პეტრესი და პეტრეს დედის სიღარიბე ისე დიდი იყო, რომ მას სანთელზედაც-კი უნდა ეყარათნა ზღამით მუშაობას მოჰრიდებოდა. „დავკარგე ენერგია, თუ მქონდა,—სწერს იგი. მა რა იქნება; თავისს დღეში ყველას მოკლებული ვყოფილვარ, შეჩვენებული სიცოცხლე მრგებია... ეხლა წერის გუნებაზე ვარ. მაგრამ აგერ, საცაა დედა წამოიძახებს,—დოვლათი მოგმატებია, დასწვი სანთელი, დასწვიო... დღე კატას უქამია, რომ დღისით დასჯეროვო...“

ბევრის ძებნისა და წვალების შემდეგ პეტრემ, როგორც იყო, იშოვა მცირე ჯამაგირიანი ადგილი ვილაც ტერ-აკოფოვის პანსიონში. ჯამაგირად ეძლეოდა თვეში 12 მანეთი. ამ ფულით მას უნდა ეცხოვრებინა დედა და ეცხოვრა თვითონაც. პანსიონში ისე ბევრი დრო და შრომა მოსდიოდა, რომ ახალგაზრდა პეტრე აქ დაბინავების შემდეგაც სულიერად უკმაყოფილოა და მუდამ თავისს ბედს უჩივის. „რა საძაგელ სიცოცხლეს ვატარებ!—სწერს თვითონ. ორ თვეზე მეტია, რაც ადგილი ვიშოვნე, მაგრამ რა ყოფნაა ამისთანა ყოფნა! თორმეტი მანეთის გულისთვის სული უნდა ამოვირთო. დილით საღამომდინ პანსიონში ვზივარ,—გასაკვეთი უნდა გავაკვეთინო; ახლა მე უნდა მივცე გაკვეთილი,—რამდენი ჩიჩინია და რამდენი ხათაბალა... ათასი უსიამოვნება უნდა გამოვიარო თორმეტი მანეთის გუ-

ლისათვის. ზოგჯერ ასეთ გულზე მოვდივარ, რომ გამოსვლა მინდა. ყველა გზა დამეხლართა ქალაქში და სხვაგან ვერ ვიშოვნე ადგილი”.

ტერ-აკოფოვის პანსიონში პ. უმიკაშვილი მსახურობდა 1864 წლამდის, ე. ი. სამი წლის განმავლობაში. იგი ასწავლიდა ქართულს ენას აგრეთვე წერა-კითხვის სკოლაში, რომელიც ბატონი-შვილის ერეკლეს თაოსნობით დაარსდა ტფილისში. გარდა ამისა, ჰქონდა კერძო გაკვეთილებიც. ამგვარად, მუდმივის შრომითა და გარჯით იგი აკოფოვის პანსიონს გარედაც ახერხებდა ორიოდე გროშის შოვნას.

1864 წელს პეტრეს აუსრულდა ის, რასაც დიდი ხნიდან ნატრობდა, — უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა: რამოდენიმე ფული ისესხა ნათესავეებისაგან და პეტერბურგს გაემგზავრა უნივერსიტეტში ლექციების მოსასმენად. აქ დარჩა ის შემოდგომამდის 1867 წლისა. უნივერსიტეტში აღმოსავლეთის ფაკულტეტზედ მან დაიჭირა ეგზამენი ქართულის ენის მასწავლებლობისა, რადგან იმ დროებში ქართულ ენის მასწავლებლობისათვის უნივერსიტეტის მოწმობა იყო საჭირო. 1867 წლის შემოდგომაზევე იგი დაბრუნდა ტფილისში და შემდეგი წლიდან დაინიშნა ქართულის ენის შტატის მასწავლებლად გიმნაზიაში. მაშინ გიმნაზიების ყველა კლასებში ქართული ენა სავალდებულო საგნად ითვლებოდა. ეს წესი შეიცვალა 1874 წელს, როცა ქართული ენა „არასავალდებულო საგნად“ იქმნა გამოცხადებული და განიდევნა საგიმნაზიო პროგრამიდან.

გრაჰიდან. 3. უმიკაშვილი ქართულს ენას ასწავლიდა გიმნაზიაში სრული 2^ე წლის განმავლობაში, 1868 წლიდან 1893 წლის შემოდგომამდის. 2^ე წელიწადს ეწეოდა იგი ამ უმაღლეს შრომას, ასწავლიდა ყველასაგან მოძულებულს ქართულს ენას, რომელსაც მისთვის არც „ჩინები“ და არც პენსია არ მოუბოვებია. იგი, ვითარცა „არასავალდებულო საგნის“ მასწავლებელი, უპენსიოდ გაისტუმრეს გიმნაზიიდან.

გიმნაზიიდან გამოსვლის შემდეგ პეტრე უმიკაშვილი ჩადგა კერძო საქმეში, — გადავიდა იმერეთში თავისს მეგობარ ნიკოლოზ ლოღობერიძესთან, რომელიც იმ ხანებში შავი ქვის საქმეს აწარმოებდა. ლოღობერიძემ იგი თავის საქმეების მთავარ გამგედ და მმართველად დაიყენა ჯერ ზესტაფონში (1893—1894 წწ.) და შემდეგ ბათუმში (1894 წლიდან). ამ ადგილზედ იყო პ. უმიკაშვილი 1898 წლამდის; ამ წელს ნ. ლოღობერიძემ შავი ქვის წარმოებაზედ ხელი აიღო, თავის საქმეების ლიკვიდაცია მოახდინა და უმიკაშვილი ისევ ტფილისში გადმოვიდა. 1899 წელს მას მისცეს მკირე ადგილი ტფილისის სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკში, სადაც იგი სიკვდილამდისა მსახურობდა.

3. უმიკაშვილი ფიზიკურად ძალიან ჯანმრთელის აგებულობის კაცი იყო და ავადმყოფობა იშვიათად იცოდა. თავის სიცოცხლის უკანასკნელს დღეებშიაც მას საღი და „ყოჩაღი“ შეხედულობა ჰქონდა. ვერავინ მოიფიქრებდა, რომ მას ისე ახლოს

უდგა წინ სიკვდილი. იგი იმსხვერპლა ისეთმა სენ-
მა, რომელსაც ყველანი უმნიშვნელო ავადმყოფო-
ბადა ვსთვლით და ყურადღებას არც-კი ვაქცევთ.
რალაც მცირე გაციებისა გამო მას ასტკივდა ცალი
ყური, შიგნით დაუმწიფდა და ბალღამმა დენა და-
უწყო. ექიმი, რომელიც სწამლობდა, აიმედებდა
და მოკლე დროში სრულიად მორჩენას პპირდებო-
და, მაგრამ სენმა არ გაამართლა ეს დაპირება. ყუ-
რის ანთება უცებ ტვინის აპკაზედ გადაუვიდა, რამაც
ტვინის ანთება გამოიწვია და ეს ფრიად ტკბილი
და ყოვლად უწყინარი ადამიანი ორს დღეში წუ-
თის სოფელს გამოასალმა.

3. უმიკაშვილი 23 წლის იყო, როცა პირვე-
ლად დაიწყო ჩვენს მწერლობაში მუშაობა. 1861
წელს ჟურნალ „ცისკარში“ მან დაბეჭდა ნათარგმნი
წერილი: „მწერალს რა ექირვება?“ იმ ხანებშივე შეაგ-
როვა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები და „ცისკარ-
ში“ დააბეჭდვინა. 1864 წელს შეადგინა პირველი
იაფ-ფასიანი ანბანი და დაბეჭდა, რომელიც შემდეგ
ორ-სამ წელიწადში სამჯერ დაიბეჭდა. 1866 წლიდან
წერილებს ბეჭდავდა ზოგს საკუთარის სახელით და
ზოგსაც პსევდონიმებით („ანჩისხატელი“, „მ. პეტ-
რიძე“, ინიციალებით: „პ. უ.“, „პ.) ჟურნალ-გაზე-
თებში: „დროებაში“, გ. წერეთლის „კრებულში“,
„სასოფლო გაზეთში“, ჟურნალ და გაზეთ „ივერია-
ში“, „კვალში“, „მოამბე-ცნობის ფურცელში“. „სა-
სოფლო გაზეთი“ 1873 წელს გ. წერეთელმა გა-
დასცა მას და 1874 წლიდან რამდენისამე წლის
განმავლობაში მისის რედაქტორობით გამოდიოდა.

1880 წელს პ. უმიკაშვილი იძულებული გახდა ეს გაზეთი მოესპო, რადგან ხელის მომწერლები ცოტა ჰყავდა და თვითონ-კი საჭირო სახსარი არა ჰქონდა.

პ. უმიკაშვილის საჟურნალ-გაზეთო წერილებისა და ფელეტონების საგანი იყო მწერლობა, მწიგნობრობის საქმე, თეატრი, სახალხო სწავლა-განათლება, სკოლები, ქართული ენა, სასოფლო მმართველობა, სასოფლო ბანკები, სურათები (სცენები) ტფილისის ცხოვრებისა, სურათები სოფლის ცხოვრებისა (ფელეტონებში), წერილები ოსმალთს საქართველოზე. წერილები სომეხთა მწერლობაზე და ცხოვრებაზე და სხვ. „ჩემი სურვილი იყო, — სწერს თავის მოკლე ავტობიოგრაფიაში, — დაეხმარებოდა მკითხველის აზროვნების გაღვიძებას, აღმედრა მასში ქეშმარიტების სიყვარული, კაცობრიობისა და სამშობლოს სიყვარული, თვითმცნობელობა, თვითმოქმედება და საზოგადოდ მოქმედება ქვეყნისა და ერის წარმატებისათვის“.

ამ 20 და 30 წლის წინად ქართულს ენაზედ წიგნები ისე მრავლად არ იბეჭდებოდა, როგორც დღეს. არ არსებობდა სრული გამოცემანი ცნობილ მწერალთა და პოეტთა ნაწერებისა. პ. უმიკაშვილი, ვითარცა მასწავლებელი, ახლოს იყო მოზარდ თაობასთან და მწვავედ ჰგრძნობდა ამ ნაკლებობას, რადგან არ შეეძლო ქართველ მწერლების ნაწერები მოწაფეებისთვის მიეცა და ამგვარად ქართულის ენისა და მწერლობის სწავლება სასურველად მოეგვარებინა. ამ ნაკლებეფანების შესამცირებლად მე-70 წლებიდან მან დაიწყო ქართველ ავტორების ნაწე-

რების შეგროვება და გამოცემა. ზოგს თხზულებებს თავის ხარჯითა ჰბეჭდავდა. ხოლო უფრო ხშირად თვითონ სარედაქციო შრომას ეწეოდა და წიგნს სხვა და სხვა გამომცემლებს აბეჭდვინებდა. მისი რედაქტორობით დაიბეჭდა სოული ტექსტი საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“ (1871 წ.), გურამიშვილის „დავითიანის“ პირველი ნაწილი (1870 წ.), გრ. ორბელიანის ლექსები (1873 წ.), ნიკოლოზ ბარათაშვილისა (1876 წ.) და ალექსანდრე ქავჭავაძის (1881 წ.) ლექსები. დავ. გურამიშვილის „დავითიანი“ (სრული გამოცემა, 1881 წ.), „დასტურლამალი“ ვახტანგ მეფისა (1886 წ.), ვახტ. ორბელიანის ლექსები (1894 წ.), „ვისრამიანი“ (მასთან ერთად ილ. ქავჭავაძისა და აღ. სარაჯიშვილის რედაქტორობით, 1884 წ.).

მესამე მხარე პ. უმიკაშვილის სამწერლო მოღვაწეობის სახალხო წიგნაკების შედგენასა და ხალხში წერა-კითხვის გავრცელებას შეეხება. „რადგანაც, — სწერს იგი, — ხალხში წერა-კითხვის გავრცელება უსკოლობის გამო გაძნელებული იყო, წვრილ წიგნების ბეჭდვას ვეხმარებოდი. ხელნაწერებს აღრიდანვე ვკრებდი. ამ ხელნაწერებს ყურადღება მივაქციე. — ზოგი ისეთი აღმოჩნდა, რომლებშიაც ემჩნევოდა შეუჩვეველის ხელით ნაწერობა და ერთი და იგივე ამბავი ათ-თხუთმეტ სხვა და სხვა წიგნში ერთი და იგივე იყო. ამ ამბავმა ჩამაგონა, ეს ამბები ხალხში გავრცელებულია სიტყვიერად და დაბეჭდილიც მალე გავრცელდება-მეთქი“. ამ მიზნით მან იწყო მასალების შეგროვება და 1872—1875

წლებში შეადგინა რამდენიმე პატარა იაფ-ფასიანი წიგნაკი და დააბეჭდვინა სტამბის ასოთ-ამწყობებს, რომელთაც მაშინ ამგვარ წიგნაკების ხალხში გავრცელება იკისრეს და ამით თვითონაც ხეირი ნახეს. ეს წიგნაკებია: ბეჟანიანი, ქალ-ვაჟიანი, ვარდ-ბულბულიანი, ალექსიანი, ზოგიერთი სახალხო ლექსები, არსენას ლექსი, რჩეული არაკები სიბრძნე სიცრუისა და სხ. მართალია, ამ წიგნაკების უმრავლესობას შინაარსის მხრივ დიდი ნაკლულევანება ახლავს, — ეს თვით შემდგენელმაც კარგად იცოდა, — მაგრამ მათი ხალხში გავრცელება მაინც არ იყო უსარგებლო და უმნიშვნელო. ვინ იცის, არსენას ლექსმა, მაგალითად, ან ქალ-ვაჟიანმა რამდენი წერა-კითხვის არ მცოდნე დააინტერესა და ქართული წიგნის სწავლის წყურვილი აღუძრა! ეს წიგნაკები ათი-ათასობით გავრცელდა მდაბიო ხალხში და ბევრმა მათის შემწეობით ისწავლა ქართული წერა-კითხვა. „ნაკლულევანება ზოგ ამ წიგნებისა კარგად ვიცოდით, — სწერს პ. უმიკაშვილი, — მაგრამ ჩემი საკუთარი საყვედური და სხვების საყვედური იმით გამიქარვებია, რომ ეს პირველი ნაკადული იყო, რომელიც დაიძრა და თუ ამ ნაკადულს ქუჩყი მოჰყვა, ამას დრო წაჭრეცხს და წაიღებსო“.

სახალხო წიგნაკების შედგენასა და გამოცემასთან პ. უმიკაშვილის სამწერლო შრომა-მოღვაწეობაში ახლო კავშირი აქვს სახალხო სიტყვიერების ნაწარმოებთა შეკრებას, რომელსაც იგი დიდის ხნის განმავლობაში ეწეოდა. მას, როგორც „სასოფლო გაზეთის“ რედაქტორსა და გიმნაზიის მა-

სწავლებელს, მრავალი ნაცნობები ჰყავდა სოფლებში: კორესპონდენტები, ყოფილი მოწაფეები და სხვანი. ბუნებით თვითონ ისეთი კეთილი და უწყინარი კაცი იყო, რომ ყველა პატივს სცემდა. ისიც „სარგებლობდა“ თავისის ასეთ მდგომარეობით და ყველა თვის ნაცნობ-მეგობრებს ემუდარებოდა, რამდენიმე ზღაპარი, სახალხო ლექსი, ანდაზები, შელოცვები და სხვ. ჩაეწერათ და მისთვის გადაეცათ. ნაცნობებიც უსრულებდნენ თხოვნასა და უგზავნიდნენ ხელნაწერებს. ამგვარად მას თან და თან მოუგროვდა კარგა დიდი მასალა სახალხო სიტყვიერებისა, ჩაწერილი და გამოგზავნილი მის ნაცნობ-მეგობრებისაგან. გარდა ამისა, ზაფხულობით, როცა სასწავლებლებში სწავლა აღარ იყო და მას თავისუფალი დრო ჰქონდა, საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში (ხევში, აჭარა-ქობულეთში, გურიაში და სხვ.) მოგზაურობდა და სახალხო სიტყვიერების ნიმუშებს აგროვებდა. შეგროვილ მასალიდან ანდაზები (1875 წ.) და ორიოდ წიგნაკი სახალხო ლექსებისა კიდევ დაბეჭდა, მაგრამ უდიდესი ნაწილი მაინც გამოუცემელი დარჩა. ყოველთვის ფიქრობდა, რომ ეს მასალა სისტემატიურად დაეწყო და დაებეჭდა. მისს ქალაქებში ვნახე შენიშვნა სამახსოვროდ, 1903 წლის 19 სექტემბრის თარიღით, სადაც უწერია, რომ „მომავალ წელს უნდა შევუდგე სახალხო სიტყვიერების გამოცემას“. მაგრამ სიკვდილმა აღარ აცალა და სწორედ „მომავალ წელში“ (1904 წ.) იმსხვერპლა. ხსენებული სახალხო სიტყვიერების მასალა დღეს მე მაქვს და ვიმედოვ-

ნებ, რომ მოკლე ხანში შევძლებ მის დალაგებასა და ერთად გამოცემას.

როგორც ჰხედავთ, პ. უმიკაშვილის სამწერლო მოღვაწეობა არ იყო ვიწროდ შემოფარგლული და ერთს რომელსამე განსაკუთრებულს დარგზე დამყარებული. მთელის 40 წლის განმავლობაში იგი მუშაობდა ჟურნალ-გაზეთებში და ამავე დროს ჰბეჭდავდა ქართველ მწერალთა ნაწერებს, ადგენდა სახალხო წიგნაკებს და აგროვებდა სახალხო სიტყვიერების მასალებს. ამაზე მეტიც რომ სხვა არაფერი გაეკეთებინა მას თავის ცხოვრებაში, მისი შრომა-მოქმედება ამითაც ღიდად დასაფასებელი იქნებოდა ჩვენს მწერლობასა და საზოგადოებაში, მაგრამ პ. უმიკაშვილს სხვა ასპარეზზედაც შესაძინევი ღვაწლი მიუძღვის. ეს ასპარეზია ქართული სცენა და სათეატრო ხელოვნება, ქართულ სამუდამო სცენის დაარსებამდე (1879 წ.) იგი, სცენის მოყვარებებთან ერთად, მხურვალე მონაწილეობას იღებდა წარმოდგენების გამართვაში. სამუდამო სცენის მოწყობის შემდეგ დასწერა რამდენიმე პიესა: „მისანი“ (1879 წ.), „მახლასა ჯოჯოხეთში“ (ფარსი, 1881 წ.), „ალერსთა ბადე“ (გადმოქართულებული, 1886 წ.), „დამარცხებულნი“ (1889 წ.), „სამზადისი“ (1892 წ.), „ბენფეისის წინ“ (1900 წ.) და გადმოთარგმნა პაოლო ფერარის კომედია „გოლდონი“ (1903 წ.). ამ პიესათაგან ზოგიერთი რამდენჯერმე ყოფილა ქართულ სცენაზე წარმოდგენილი.

ეს არის მოკლედ პ. უმიკაშვილის შრომა-მოღვაწეობა ქართულს პრესასა და ლიტერატურა-

ში. ყველამ ვიცით, რომ პ. უმიკაშვილი არ იყო არაჩვეულებრივის ნიქისა და ცოდნის პატრონი: მაგრამ მისი შრომის ნაყოფიერება ცხადად გვიმტკიცებს, რომ ჩვეულებრივსა და საშუალო ნიქის ადამიანსაღ-მეუღლიან სამსახური გაუწიოს და თვალსაჩინო სარგებლობა მოუტანოს თავისს ხალხს, თუ აქვს ენერგია, შრომის მოყვარეობა და აღფრთოვანებული მამულიშვილური გრძნობა-მისწრაფება.

და ასეთი გრძნობა და მისწრაფება სწორედ ძლიერი და მუდამ გაუნელებელი იყო პ. უმიკაშვილში. იგი ყოველთვის მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ყოველგვარ ჩვენს საზოგადო დაწესებულებებში და შეძლების დაგვარად, სიტყვითა თუ საქმით, ეხმარებოდა მათს წინმსვლელობასა და წარმატებას. უექველია, ჩვენს მკითხველებში არა ერთსა და ორს ჰქონია შემთხვევა მოესმინა მისი ლაპარაკი წერა-კითხვის საზოგადოებისა ან დრამატიულ საზოგადოების კრებებზე და ცოტად თუ ბევრად ეცოდინება, თუ როგორის გულწრფელობითა და სიყვარულით ლაპარაკობდა იგი ყოველთვის საზოგადო საქმეებზედ.

მაგრამ ეს მხარე მისის ბუნებისა სავსებით მხოლოდ იმას ეცოდინება, ვინც პეტრეს პირადად იცნობდა და მასთან ახლო დამოკიდებულება ჰქონდა. ჩვენი საზოგადო საქმეები და საქიროებანი პეტრეს ისე უყვარდა და ეინტერესებოდა თავისს მოხუცებულობაში, როგორც ახალგაზდობაში. ხშირად მოხუცებულობაში შესული ადამიანი მოეშვება, მოღუნდება, გონებრივი სიფხიზლე ეკარგება და საზო-

გადო საკითხები ნაკლებ ან სრულიად არ ეინტერესება. განსვენებული პეტრე-კი ამის წინააღმდეგს წარმოადგენდა. საცა უნდა ყოფილიყო, რომელს ნაცნობსაც უნდა შეჰხვედროდა, უეჭველად ჩვენს საზოგადო საქმეებზე დაუწყებდა ლაპარაკს და ამ ლაპარაკში მთელი საათობითაც არ მოიწყენდა. თეატრი, ჟურნალი, გაზეთი, დრამატიული და წერა-კითხვის საზოგადოება, წიგნების გამოცემა და სხვა ამგვარები—აი, ეს იყო მისი საყვარელი საგნები მასლაათისა. უნდა გენახათ, როგორ მთელის გულითა და სულით მხიარულობდა და სტკებობდა, როცა რომელსამე ქართულს გაზეთსა ან ჟურნალში რაიმე ფხიან წერილს წაიკითხავდა. მის აღფრთოვანებას საზღვარი არ ჰქონდა, როცა ეტყოდნენ, რომ ქართულს გაზეთს მკითხველი და ხელის მომწერი ემატებაო. ეს სიხარული და აღტაცება იყო ნამდვილი გულის სიღრმიდან ამოსული, მასში არ ერია სიყალბე ან თვალთმაქცობა. და ეს ჰხიბლავდა გარეშე ადამიანს და აყვარებდა ამ სულით ცოცხალ, მოხუცებულ კაცს. მოხუცებაშიაც, როცა კი თავისუფალი წუთი ჰქონდა, სცდილობდა რამე დაეწერა, ან გადმოეთარგმნა და ამნაირად ჩვენს მწერლობაში თავისი წვლილი შეეტანა. საქმეში ისეთი დაუხარებელი იყო, რომ ბევრს ახალგაზრდას შეჰშურდებოდა. მაგალითად, ახალგაზრდების ერთმა წრემ სერგეი მესხის სახსოვრად საღამოს გამართვა განიზრახა: პეტრეს სთხოვეს მესხის ცხოვრებიდგან რაიმე სცენის დაწერა. ისიც ხელად საქმეს შეუდგა, დიდი ნაწილი დასწერა კიდევ, მაგრამ მთლად დასრულე-

ბა სიკვდილის გამო აღარ დასცალდა. სწორედ იმ დროს, როცა სასიკვდილოდ ავად იყო. მოუვიდა საზღვარ-გარეთიდან პიესები იტალიურს ენაზედ, — უნდოდა ცნობილ დრამატურგების პიესები გადმოეთარგმნა და ჩვენს სცენაზე დაედგმევიინებინა.

მაგრამ პეტრეს შეჭრა თავის სიკვდილის დღემდის არა მარტო საზოგადოებრივი ინსტინქტი და მამულისშვილური გრძნობა, არამედ ოპტიმიზტობა და სულით ახალგაზრდობაც. ყველა მისს მცნობს აკვირვებდა ამ მოხუცის მუდმივი იმედი და სასოება. იმისგან ვერ გაიგონებდით უიმედობას და სასოწარკვეთილებას. ყოველს პატარა ნაბიჯს, ჩვენს საზოგადოებრივ თვით-ცნობიერების საქმეში წინ გადადგმულს, იგი დიდ მოვლენად სთვლიდა და „პესსიმისტს“ ამით შავს ფიქრებს უქარწყლებდა. როგორც კი დაღვრემილ ნაცნობს შეჭვდებოდა, მაშინვე ამ სიტყვებით მიჰმართავდა:

„რაა, რომ ცხვირი ჩამოგიშვია, — ნუ დაძაბუნდებიო“. უყურებდი და გავიწყდებოდა, რომ ასეთი ნუგეშისა და გამამხნეველ მოძახილის მომცემი იყო თვითონ მოხუცებული კაცი ნაწი წლისა.

პეტრე არ იყო აზიზად გაზრდილი; თავისს კერძო ცხოვრებაში მას არ გამოუცდია დიდი სიტუბოება და კმაყოფილება, რომ ამის გამოისობით მასში განვითარებულიყო კარგი მომავალის იმედი და ოპტიმისტური შეხედულება. ამიტომ, გვგონია ჩვენ, მას მართლა დიდი სულიერი ძალა და ენერგია უნდა მოეხმარა, რომ თავისს ბუნებაში ასეთი სთვისება განვითარებინა. ამ ჩვენს აზრს ამტკიცებ

მისი სიტყვები, რომელიც ჩვენ ერთ მის მეგობართან მიწერილს ბარათში ამოვიკითხეთ:

„ნათელი და მხიარული ფიქრები—სწერს იგი — ძალათი უნდა მოვათრიოთ, თუ არ ვხედავთ ჩვენს კერძო ყოფა-ცხოვრებაში. მომავალი საზოგადო წინსვლის რწმენა, მისი მომავალი აუცილებლობა ადამიანის ცხოვრებაში ნათელია და იმისი სხივი გვინათებს კერძო საკუთარ და საზოგადო ყოფის სიბნელეს, მახინჯობას, ჩაგვრას, სიძაბუნეს, შეურაცხყოფას... ვიმუშაოთ, რამდენადაც შეგვიძლია, ნათელის ფიქრებით, ოღონდ ვიმუშაოთ და გვწამდეს მომავალის სიკეთე, თორემ შავი ფიქრი გვადუნებს. წინსვლა ადამიანისა უეჭველია. საკუთარი კერძო უბედურება, სიღარიბე, წმინდა სურვილების აუსრულებლობა ნახევარ სიცოცხლეს გვტაცებს, თუ სრულად არა, მაგრამ ვინც ადამიანობის—კაცობრიობის ბედს და ყოფას უერთებს თვის ატომ-კერძობას, ის მომავალის იმედით მხიარულია. მეც ბევრი მწუხარება და უბედობა გამომივლია, განწირულებებისა ცყოფილვარ, სიღარიბე, პატიოსან სურვილის აუსრულებლობა, გარს მყოფთა უბედურება,—ყველა ესეები გადამხედია. ვიყავი გულდახურული, ნაღვლიანი, მხდალი, მაგრამ რწმენამ, რომ მე ატომი ვარ საზოგადო ჩარხის წინმავალ ტრიალში, გამომაფხიზლა და აგერ მხედავ პირმოცინარს, მხიარულს, თითქოს აღარაფერ ნაღველს, ზრუნვას და ფიქრს ჩემს გულში და თავში ადგილი აღარ ჰქონდეს. ნაღველი და ფიქრი როგორ მოჰპორდება კაცს, მაგრამ როდესაც შავია ის ნა-

ღველი და ფიქრი, წიხლსა ვკრავ და საზოგადო ჩარხის ტრიალს ვანაცვალე, იმაში ვლესავ და ვაწყალე... მე ჩემს თავს არ ვუყურებ,—გარს მყოფს, ახლო მყოფს თუ შორეულს ცხოვრებას ვუყურებ და მიხარიათ თითო ნაბიჯის გადადგმაზედ, იმით ვიმხნევებ იმედს და თან-და-თან თვალითაც და შეგნებითაც ვრწმუნდები საერთო ბედნიერების მოახლოებაში, არ მაშინებს მისი წაბორძიკება,—ეს წარმავალია, როგორც ახლად ფეხ-ადგმულის ყმაწვილისა... კაცთა ბედნიერების იმედით ვიმედოვნებ და ჩემის სიცილ-ხარხარით, ნათელის ფიქრით მინდა სხვასაც შეეყარო ნათელი ფიქრი, შეწუხებულ გულს იმედის რწმუნება ჩავესახო, განწირულებით დაჩაგრულს სიცოცხლისაკენ მოსაბრუნებელი გზა გავუადვილო და სიმწარის ცრემლი სასიცოცხლო ღომილად შევეუცვალე. ნათელი ფიქრი, მხიარული გული ენერგიაა, ელექტრონია, მიმზიდველი ძალაა კეთილ საქმეშიაც და ბოროტშიაც. მოწყენილი ფიქრი, მოწყენილი სახე დამჩაგვრელია გარს მყოფისათვის, არ არის მიმზიდველი, ენერგიას ჰხუთავს. რად მინდა შემხუთველი რამ მეტი,—უიმისოდაც კოტა არაა, რომ მეც მიეუმატო ჩემს გარს მყოფს, ან თვით ჩემს გულს.“

ამასთან განსვენებული პეტრე ფრიად მართალი და პატიოსანი კაცი იყო. ეხლანდელს დროში. როცა ადამიანებში სიყალბე და ორპირობა ძალიან ფეხგადგმულია, ხსენებული თვისება მართლა რომ დიდად მისაჩნევი და დასაფასებელია. განსვენებული სწორედ საარაკო სიმართლის მომხრე და აღ-

მასრულებელი იყო. თავისს დღეში იგი სხვის მოტყუებას არ მონდომებდა და ვინმეს განზრახ ცრუობას არ ეტყოდა. ადვილად არავის არ შეჰპირდებოდა რამეს, მაგრამ შეპირების შემდეგ კი აღთქმულს უექველად შეასრულებდა. ეს ისეთი კაცი იყო, რომელთანაც თამასუქები და პირობები არ გპირდებოდათ. ერთი სიტყვით, სიმართლე და პირიანობა ისე ძვალსა და რბილში ჰქონდა გამჯდარი, რომ არა მგონია სიყალბე მას არა თუ მოექმედოს, არამედ გულშიაც კი ოდესმე გაეტარებინოს. ისე არაფერი ეჯავრებოდა, როგორც ცრუობა და ტყუილის მოლაპარაკე ადამიანი. როგორც კი ვისმე ერთს, თუნდა სულ პატარა ტყუილს შეამჩნევდა, მერე მისი აღარაფერი სწამდა და სჯეროდა. სიმართლე და სიტყვის გაუტყებლობა მისი მთავარი მცნება იყო ცხოვრებაში.

დასასრულ, უნდა აღვნიშნოთ აგრეთვე პეტრეს მოსიყვარულე, ტკბილი და უწყინარი ბუნებაც. ხშირად იტყვიან, რომ უცოლშვილოდ დარჩენილ, კაცს სიბრაღულის გრძნობა ეხშობა და ეგოისტი ხდებაო. არ ვიცი, იქნება ეს რამდენიმედ მართალიც იყოს, მაგრამ პეტრეს შესახებ-კი მაინც არ არის მართალი, თუმცა იგი ისე დაბერდა, რომ ცოლ-შვილი არ ჰყოლია და საკუთარი ოჯახი არ გაუჩენია. ვინც მას პირადად იცნობდა, ყველამ იციან, თუ როგორი გულწრფელი თანაგრძნობა და მონაწილეობის მიღება იცოდა მან სხვის გაჭირვებასა და უბედურებაში. იყო დიდი მოყვარე და მოალერსე ბავშვებისა და უდიდეს სიამოვნებას

ჰერძობდა, როცა ხან და ხან ტკბილად და თანხმობით მცხოვრებს ოჯახში მოჰხვდებოდა ღ ორიოდე საათს სასიამოვნო მასლაათში გაატარებდა. ეს თვისება ჰხდიდა მას ყველა ნაცნობისათვის საყვარელ და სასიამოვნო პირად. მას არ შეეძლო ვისმესთვის ცუდი სიტყვა ეთქვა და შეურაცხყოფა მიეყენებინა. არ შეეძლო არავისი მტრობა და შურის-ძიება,— მისი ბუნებით კეთილი გული ამას ეწინააღმდეგებოდა და ვერ იშენებდა.

აღბად განსვენებულის ასეთი ხასიათი იყო მიზეზი, რომ მას პირადი მტრები არ ჰყავდა და რომ მისმა სიკვდილმა ყველა მისი მცნობნი გულწრფელად დაალონა და „ტკბილ პეტრეს“ დაკარგვა დაანანა.

პ. უმიკაშვილის გარდაცვალებით ერთი პატიოსანი მუშაკი დააკლდა როგორც მთელს ჩვენს საზოგადოებას, ისე კერძოდ ქართველ კათოლიკობასაც. განსვენებული პეტრე ყოველთვის მონაწილეობას იღებდა ტფილისში მიძინების ეკკლესიასთან არსებულ კათოლიკეთა „ძმობა“-ში, სკოლისა და ეკკლესიის საქმეებში. იგი იყო მხურვალე დამცველი და მოსარჩლე ქართველ კათოლიკეთა ეროვნებისა და სარწმუნოებრივ თავისუფლებისა.

ფ. გოგიჩაიშვილი.

ერეკლეს გლოვა.

ერ გავითა, ქართველნო, შაკესსნათ რკინის
კარია!
მეფე აღარ გუავთ ერეკლე, ბაგრატიონთა გვარია!
აღარ გაქვთ ბაირახები, აღარ სჭეხს ზარბაზანია:
დაშავებულან კარავნი, შემეკვხვივნეს ემანია!
დამერთს შესტირიან თავადნი, რად შეგვიკერნენ ბრალნია, *)
შავი დავიცვით ტანზედა, გავსწირეთ საწირავია.
დედოფალი ატირდება, იმერელთ მეფის ქალა:
„მეფის ერეკლის სიკვდილი ვინა თქვა, რა სათქმელია?..“
მეფე ერეკლე ზეტას არს. დამერთთან არს წილ-ნაყარია.
მცხეთაში ოქროს კუბო სდგას, შიგ ნათბოს კელაშტარია;
შაგა წევს მეფე ერეკლე, ბაგრატიონთა გვარია.
„შვილებს დაუგდი ბეგთარი, სისხლში ნაწდომი ხმალა:
მანამდინ ვიეავ, ცხენს ვიჭექ, მივსძრენ და მოვსძრენ
ზღვანია!“
ქსლა კი თქვენ გაგიწირეთ ფხა სისხლიანი ხმალია.
შეინახიდიო, შვილებო, ქალაქის შეიდანია;
ერთმანერთს ნუ უღალატებთ, მტერმა არ გთხაროსო
თვალა!“

*) ბრალნი—შავები.

სოლოღას ლექსი.

(აკარული)

ოლოღა სტამბოლს წავიდა თავის სიმაჰრის
ბარზეა;
რვა დღე და დამე იარა, ჩავიდა ხონთქრის კარზეა.
ვეზირი ჰკოცნის კალთასა, სოლოღა ჰკოცნის
თავზეა,
ჩვენცა გეყავს ერთი არაბი, განთქმული გურჯისტანზეა,
შენ თუ იმას ეჯიროთო, თულებ დაკადგამ თავზეა,
ფაშობას შენ განუქამ იმი ახალციხის კარზეა.
სეისები გამოცვივდნენ, რა გადახდება თავზეა?
სეისებო, სუ გეშინისო, ცხენი მოჰკვარეთ კარზეა.
აუშუეს გამეიუვანეს, ნაბამი შვიდსა ჯაჭვზეა.
ხუთსა სეისსა უჭირავს, ვერ იმაგრებენ კზაზეა,
გადარ-გამეადარა იმ ჯირით შეიდანზეა,
შავარდნულებ შემოჰკვივლა, ხონთქარი დასძრა ტანტზეა;
არაბი შოდის, მოჰკვივის, ვით ნიაუქარი მთაზეა,
სამი ჯირითი უძევს იმ კაშვებულ მკლავზეა.
სამსავ სოლოღას აქადნის, რა გადახდება თავზეა?
აბა გამექერე, სოლოღა, მოგევე უღურის კვალზეა.
ერთი ჯირითი ესროლა, არ წაიკარა ტანზეა,
მეორეც რომ გაისროლა, მოხვდა ცალ აბჯანდაზეა,
ცალი აბჯანდა შესწევიტა, გადგა ცალ აბჯანდაზეა.
„რას შერები, ოხერო მკლავო, თვალი შეჭირა სხვაზეა.“
აბა, მობრუნდი, არაბო, მოგევე ღვთის სამარათაზეა.“
ერთი ასეთი დაჰკვივლა, ფერი უცვალა ტანზეა,
ცხენი ცხენზე შეაჯდინა, ჯირითი დაჰკრა ბეჭზეა,

ანანია ძირს გადმოვარდა, სული არ დაჰყვა ტანზეა.
 ძოღაღია, ხოჯაღია ქითახსა ბერტყენ თავზეა,
 „ქითახ-ძითახა ქარს არ იქს, ქურქა წაბურვით თავზეა,
 სოლოღას ეა შვეშინა, ზანტუცებს ყრიადა გზებზეა.
 „შენ, სოლოღა, ნუ გეშინას, თულებ დაკადგამ თავზეა,
 ფაშაობას შენ გაჩუქამ იმ ახალციხის კარზეა“.
 მურად მურადის ჭირიძე. კარგა ისაქმე გზაზეა,
 საცადა მაგაიევან თემსა, ქალიგით დაკადგამ ქერსა,
 აბრეშუმის თორბას მოცუცემ. საზნითაც დაგიბან ფეხსა;
 ყოვლის ვახტას ღოცვაზედა შენ შეგახვეწაებ დმერთსა.
 ჩაწერილია 1858 წ.

ლევან ბატონიშვილი.

შალი სჭრის ბატონისა მეფისა ერეკლისაო,
 საღეკო შემთამტურია, ვით ზეაუმა წვერი ტყისაო.
 მოხსენდა რუსთ ხელმწიფესა, — ის მაგას ჭკვი-
 რობდისაო:

ნეტავი გამაცნობინა, — ლევანს უქებენ შვილსაო!
 ეგე შეიტყის ლევანმა, წელს ხმალი შეარტყისაო,
 წაიდა სარუსეთოში, მასაც ნახვა ჭსურისაო,
 თან გააყოლა გუნდებო ქორასა-შაკარდნისაო;
 მაკიდა რუსთ ხელმწიფესთან, საღამაც მიართვისაო.
 „მობრძნდი. ლევან ბატონო, ემაწვილო ათის წლისაო!“
 დაჯდა და ჰკითხა ამბავი თფილისის ქალაქისაო,
 „რამ კაადიდა ჭარულნი, ნარჩომა ჩვენის ხმლისაო!“..
 — წავიდე, — არ შეჩქარება, არ წასვლა არ ჭხდებიასაო...

ეპოპეოლა ჯარები, ხერხებს ათას-ფერასაო.
ქალაქში შუვა ლევანი, ჭეხა შეიქნა ცისაო;
შეშინდა ლეკთა ბელადნი,— ჩუქსკენ ვი იზავს ზირსაო.
ამაგას ვინ დაუდგების,— შიში აქვს ზარბაზნისაო!

დათუნას ლექსი.

მერეთის თავს გადადის ვუფნ ლომთა ნატოტარიო,
წვიმა დასწვიძეს ღრუბელთა, დაძვკანა ნაკუბარიო,
ვარდის ჩაყრილა ფურცელი: დაღებუნეს— დას-
ძრავს ქარიო,
მაგის საკრეულად წასულა ბატონათა ქალია.
სამაუროთ გადმოსწვევია ერთი ურჯულთ მურალია;
ქვენიო მოვიდა ამბავი, — დაიდრა ჯაბალ ხანია,
ალგეთი გადმოიარა, გიძლიათ დალახნა მთანიო,
ქახეთით ბოლოთ ჩავიდა ადგილთ დაუხვდა ბარიო,
დასჯდა, დასწერა წიგნები, კახთ ბატონთა ხაღალია:
„სასმელათ არ შეუოფისო ალაზანი და შტკვარიო,
მოსაძოებლად ბალახნი თრიალეთისა მთანიო,
ქალი მე მამეც რუსუდანი, ლამაზა ლერწამ-ტანიო!“
ქალმა გაიგო რუსუდანი, — გაჯავრდა დედოფალია:
ჩანაყა საურ-ბეჭედი, — სალტისა იქმნა განია,
მამას შეკაზმა უურ-თეთრი, ზედ შეჯდა, ვითა ქარიო.
„ან მანატრონეთ, მამანიო, ან ქალ შემბით ხმალიო,
არვინ გაზდილა სათათრეთ ბატონათა ვვარიო!“
დათუნა ბატონიშვილმა გადიცვა სამან-ქანიო,
მსახურებს ეუბნებოდა, — ჩემა მომკვარეთ ჩქარიო!

ემაგი ცხენის ნახტომი დიდი გვეკონა ხრამიო,
კახეთის ბოლოს ჩავიდა, ცას არ გაუღავს კარაო;
გამეერია ლაშქარსა, განახსევრა ჯარო;
მეჩვიდმეტეზედ მივიდა, — დადგა, ჩააკო ხმალიო:
„შამინდავ ღვთასა ბძანება, ოცსა დამაკლდა სამიო!“
ცოლი ძმამ ჩამოურბინა, გვერდს ჩამეკვდო ხმალიო;
ათსა რომ იმანაც მოსწრა ამ თარაქამას თავიო,
ერთმა ურჯულთ თათარმა თოფსა დაჭხვია ალიო.
ცხენ ზეით გადმოიტანეს დათუნა ალვის ტანიო,
გაისახელა თათარმა, წაჭყარა სემან-ქანიო.
ამას ჰკვირობდნენ თათრები, — ის ტყვია რამ იჭირათ, —
ჭაჭვში მორტყმული ტყვიანი ორ ლიტრა გამოვიდაო.
თმა გლეჯით ჩამატარეს სასამურის ქალიო:
„ჩემი მიჩვენეთ დათუნა, ცოცხალია თუ მკვდარიო?“
— დათუნას ვინდა გიჩვენებს, წითელ ღვინით არს მთვრა-
ლიო.

მ თ ე რ ი ა ნ ი.

 ყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნე-
ბოდა, იყო ერთი მზით უნახავი ქალი ეთე-
რი, ჰყვანდ აავი დედინაცვალი. ეთერი მუდამ
სატანჯველში ჰყავდა. ერთს დღეს ფურს მინ-
დორში გააყოლა, გაატანა ნართი, თითის ტარი და
ერთი კუტი: ეს ნართი და ეს კუტი იკმარეო. წავიდა
ეთერი და ხის ძირში დაეძინა.

ამ ადგილს თურმე იმ ქვეყნის ხელმწიფე აბე-
სალომ სანადიროდ გამოსულიყო. ნახა ეთერი მძი-

ნარე, დაკონკილ ტანისამოსითა, მოეწონა, შე-
უყვარდა და დაუძახა:

მე ბანი-ბან დაგეკებდი, შენ ბადი-ბადიხათ გეძინა,
კაკეხსნა ოქროს საკინძი, ბრძლის შკერდი გეჩინა.

ეთერი შეერთა და უთხრა:

შენ ხარ დიდი დიდებული, დედ-მამითა ხარ ქებული:
ვარ ობოლი, ობლის შვილი, ობლობათ ვარ დაჩაგრული,
შენ შენი ჭქმნა და წახვიდე: გამიშე წყალ-წადლებული!

ეთერმა მეორე დღეს დედინაცვალს უარი უთხ-
რა, დღეს მე ფურს ველარ გაყვებო და სხვას გა-
ატანეო. წამოწვა დერეფანშია. მოვიდა კიდევ აბე-
სალომ და ფიცი უთხრა:

ზევიდამ ღმერთი ცეცხლს ჰყრის, ქვეშ აბესალომ
უდგება!

ეთერო, შენს ამ დალატსა ღვთის მეტი ვინ შეუდგება?

ომში ხმალ-ამოღებულსა ვადაზედ დამიბრუნდება

და ცხენსა გამაღებულსა ახუნდაც ჩამომიწედება!

წყალი უწყელისა ალაგსა, ზღვა იეოს, ამომიშრება,

შვიდის წლის გზასა მავალსა საგძალი წამომიწედება!

აბესალომ ეს ფიცი უთხრა ეთერსა და ნიშნად
დანა მისცა. აბესალომმა გაუგზავნა სადედოფლო
ტანისამოსი და

აბესალომ ქორწილი ქნა, დაბრძანდა ოქროს ტახტზედა,
საუმო სულ დაიბატოჟა, არ მოვა სათვალავზედა!

ჰყვანდა ვეზირი, მურმანი ერქო. მოიკითხა აბე-
სალომ:

— სად არის ჩემი მურმანი, რომ აქ არ გვიზის ტახტ-
ზედა?

გადიბატოჟეს, დაისვენ ოქროს ხალიჩის თავზედა.

მურმანმა ქაღსა შეჭხედა, ყრყოლა მოუვა ტანზედა:
„კინ არის კაცი ასეთი, ეს შეაძულოს წამზედა!“

გახელებული დადიოდა მურმანი. არ იცოდა თავისათვის როგორ ეშველა. ბოლოს თავის დედას უთხრა, ეთერის სიყვარული გულში ჩამივარდა და თუ არ ვიშოვნე, თავს მოვიკლავო.

დედამ უპასუხა: წადი, შენ წამალი მოსძებნეო და მე თავს დავდებო.

წავიდა მურმან სიყვარულის წამლის საძებრად. გზაზე ეშმაკი კაცის სახით შემოეყარა და ჰკითხა მურ-

მანს: საით მიხვალ, სად მიემგზავრებიო? მურმანმა თავისი ამბავი უამბო.— ეშმაკმა უთხრა: შორს სადღა მიდიხარ, მაგისი წამალი მე ვიცო, ასეთიო, რომ ქმარმა ის ქალი თავისის ხელით შენ მოგცესო. წამალს გასწავლი, თუ დედიშენის სულს მომცემო. წამოვიდა მურმან დაღონებული და უთხრა დედანა. წამალი კი ვიშოვნე, მაგრამ შენ ვერ ამისრულებ ძნელ საქმესაო.— დედამ უთხრა: როგორ ვერ აგისრულებო, შვილო? შენთვის სულსაც არ დაგზოგავო!

— მაშ თუ არ დაგზოგავ სულსაო, წამალში ერთმა კაცმა შენი სული მთხოვა და უნდა მისცეო?

დედა დაჰპირდა, მივსცემო.

წავიდა მურმან და დედის სული მისცა ეშმაკს, კაცის სახით რომ გამოეცხადა. ეშმაკმა მურმანს ერთი ჯამი ფეტვი მისცა: ფთერს შეაყარე და შენი ფხედებაო.

წამოვიდა მურმან სიხარულით და ფეტვი შეაყარა ეთერსა. შეეხვია ეთერს მკბენარი, ასეთი, რომ უცვლიან და უცვლიან ტანთა და ვერ აშორებენ მკბენარსა. შესწუხდა აბესალომ, გამოიყვანა ეთერი და სთქვა:

ფრშახათ შეყრდელ მიჯნურნა სემშახათს კავიყარენით, ვისაც რომ შეყრა გეწეინათ, გავურიღვარათ, გაიხარენით, ვის გინდათ ქალი ეთერი, აქროსა გვირგვინოსანი.

მურმან ჩოქვით სალამი მისცა, ბატონო, ქალი მე მამე, ჩემზე ერთგული ყმა შენ ხომ არა გყავს თემზედაო.

აილო აბესალომ, ქალი მას მისცა. მურმანმა რაკი ხელი მოსკიდა, მაშინათვე გასცვივდა მკბენარი, წაიყვანა და დაისო ცოლათა.

ორი კვარა გამოუადა, აბესალომ გაბძანდეთა,
ზეკათ ქალმა გადმოხედდა: აბესალომ მობძანდეთა!

ეთერიჲა უთხრა აბესალომს:

რას აძაგლა, რას ჩაძაგლი მავ თახარაქას ცხენათა?
შენ თუ ჩემს ფაცს გადაურჩა, ქორწილა ქენა რთველათა!
შე, აბესალომ ბატონო, რა ხინჯი ნახე ჩემშა?

რად დამიწბილუ მკარნა უცხო თემს ქვეყანაშა,
ზეკათ მოსულა გვარგვანი გადრაე ჩაღა-მტკვერშა!

აბესალომ დაბრუნდა შინ. მწუხარე იყო და სევდიანი. ერთხელ ჰკითხა მურმანსა:

მურმან, მურმან, შენსა მზესა, შენა ცოლა რა რაგას!
მურმანმა უპასუხა:

რას ჰკათხელთბ, ცათა სწორო, — ცოლას ქება ზუგა,
შენც განხზავს ბროლას ცახე, როგორც ცამდას მადლადა,
შეცა ზას ქალი ეთერი, ეელა მოუღერებია,

წელი წვრალი, ბეჭა ფართე, თქმოს თავა დამაღას:
შუბლი ბრტეულა, წარბი წვრალი, სთფერთქელა მწყობარა.
უკუს ართავს, აბრეშუმსა, იგი ხელთა ზუგა.

ცხრანი მულნი გვერდს უსხედან, ეველს ზარას ფარეშა,
დედამთალი უკან უზის, გაშრას დაღაღის მწვენელა;
ცხრანი მახლნი კარს უდგანან, დაღესილა აღმასა,
მამამთალი ერდოზე წევს, გველემანს მეღანავა!

აბესალომ ეთერის სიყვარულით უფრო შესწუხდა და ავად გახდა. მურმანის მოშორება უნდოდა, რომ ეთერი ისევ დაებრუნებინა და უბრძანა

მურმანს, წადი, უკვდავების წყალი იშოვნე და მო-
მიტანო: ეგება კარვა გაეხდო.

მურმანი გულში შეფიქრდა: კარგი აო დამე-
ყრებაო!

ამდამდელი ღაშქო, სუ გათენდება მადეო,
მანვიე ბროლისა მკერდსა, ველარ ვაძოვნი ხვადეო.
დილაზე ქვევათ მკზახნაან, ჭლასა ილანგთისასა.
ორუიებსა ჩავლა უნდა, სეშიძარა მტრეისასა,
კოჯრას მთასა მძვლა უნდა, მონარბესა ორბისასა:
იქ ხომ ქვას გამაისურაან, მონაკერსა ღომისასა,
მომარტეუმენ, თავს გამატეხენ, თავსა მანდალას ძვლა-
სასა.

აბესალომ ძალიან ავად გახდა და კვდებოდა
თავის დას მარისსა სთხოვა, ეთერ ნახეო:

ადექ, მარახო, ვარსკვლავო, ეთერას კარსა უარე.
თუ გკითხოს ჩუბა აშბავი, დავექ და წვრალათ უაშბე:
„ეთერო, შემოგარე მაგ შენას ცახის მზვარესა,
გადმოგხედე და ავტირდა: ღოკინი გიკავს მთვარესა!“

წავიდა მარობ-ვარსკვლავი ეთერისას და უთხრა:
რათ არ ნახავ შენს ღარბაზსა, თემურხანის აკეიულსა;
ქამხა-ატლასს რათ არ ნახავ, ინდოეთათ მოტანაღსა,
აბესალომს რათ არ ნახავ, შენგან დამწვარ-დადაკულსა?

ეთერმა უთხრა:

არცა ვნახავ ჩემსა ღარბაზს, თემურხანის აკეიულსა.
არცა ქამხა-ატლასს ვნახავ, ინდოეთათ მოტანაღსა.
არცა აბესალომ ვნახავ, ღუთის ფაცადამ კადასულსა!
ჩემო დამ, გამეცალე: სუ მომთენფულავ ენათაო,
თავს გვარგვანი აახადა, ემას დაჯხურა ხელათაო!

მარიხ-ვარსკვლავმა უთხრა:

ცაზაფხულისა ზარზედა ცადმოეხურა მასა,
ეთერა, შენის ნახვითა შენ მამირჩინე ძმა ასა.

ეთერმა რომ შეიტყო, ჩემის სიყვარულით
აბესალომ ავით გამხდარაო, უთხრა:

სეტავა, ჩემის ნახვითა შენ მოგარჩევა ძმა ასა!

ადგა და წაჰყვა მარიხ-ვარსკვლავსა.

ქალმა რომ ბანზე ფეხი შესდგა, აბესალომ
ფეხის ხმა იცნა და დაიძახა:

წამწამსა და წამწამსი შუა იალა ამიშენებია,
ეთერის მობრძანებისთვის მადლა მომიხსენებია;

ეთერა ტყუილად გარჯალა, ვარ სიაქიანს მავალა,
უთვალს უბრძანებია ცხა წვრილთა, მარტო სიყვალა.

მოვიდა მარიხ-ვარსკვლავი და ახარა ძმასა:

ძმაო, მოვიდა ეთერა, თუ აკადკების გაქვს ნათელი!

აბესალომმა უთხრა:

აუ მოვა, აქაც შემოვა, ცოტა აქვს შემოსულელი.
ეთერსა აქ მოსულისათვის ცხენ მიართვათ გავა სქელი.

ზედ უნაგირი დაუდგით, მოთვალ-მოძარგალიტული.

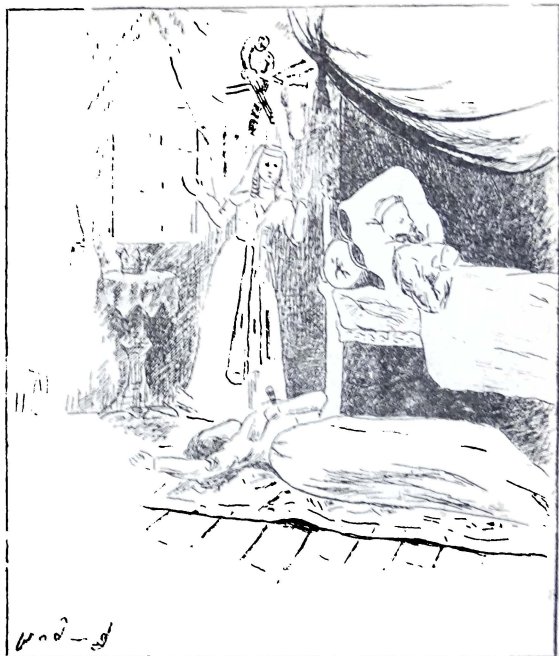
ეთერმა უთხრა:

ეთერსა ცხენი არ უნდა, არსად არის წასისულელი,
მე შენუელი დანაო, უბემა მიძევს განაო.

ამოვადგე და დავიცემ მარჯვენა ძუძუსთანაო.

ზირა ჩემკენ, ტარი შენკენ, ზედ დატავუდებთ თანაო!

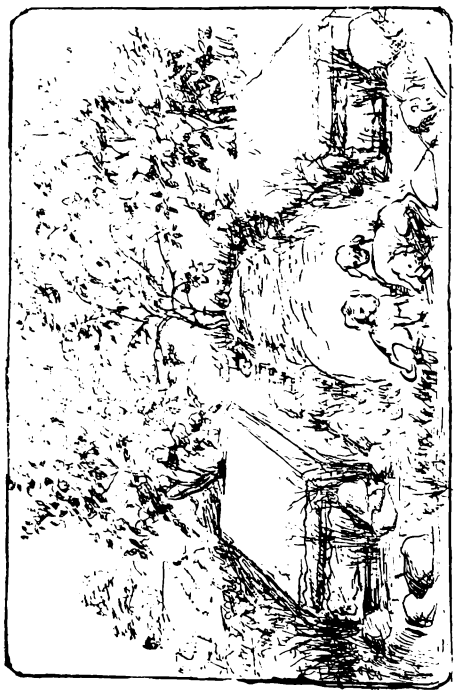
ერთათა დავიხიბებთ, ერთათა დავკმარხიანაო.

დაიცა დანა და თავი მოიკლა.

ახესდომ და ეთერა დმერთმა შეკუყანა ერთიკერა!
ერთად დავახრცებთ, ერთათ დაგუმარხანთ.
კზის თაუმა დაგვადირებენ, კზის ზარმა სთუღადათ.
თავით ვარდი ამოდის, დიღის ნიავა მღიდესთ,
ფეხითათ წყარო გამავა, შაკ თქრას თანა ვიდესთ.
ეველს მუშს და მამურალი ეველს ჩვენ დაგუნა(რ)ადესთ,
ამუღელ-ჩამამუღელ დაღეკენ, შენდამბას შეუთკლადესთ.

მოვიდა მურმან და ნახა ერთად ასაფლავიან.
შუაში საფლავი გაითხარა და ცოცხალი დაემარხა.
თავით ეკალი ამოვიდა და ფეხით ლეკვები.

აბესალომ და ეთერის საფლავზე ამოსული ია-
ვარდი ერთმანერთს რომ უნდა გადაჰხვეოდნენ,
შუაში ეკალი უშლიდა და ამორებდა.

ე რ ე კ ლ ე .

ვარდა ბატონიშვილი ერეკლე ნათათრალია,
შექცაჲსმა თაკას თვალაი, ზედ შეჲდა თავო ქორით;
მავას მოჲხსენდა ბატონსა,—ჯარა მოვიდა ბევრით,
ამაგ ჯარს გამოურთა, წელსედ შეიბა ხმალით.

ამბობენ ერეკლისსა, ჯარებ შუაზედ განია,
ასი ცხენს განხეთქინა, ორას კარავში განავია,—
ომის არ უნდა ცძელებს, შუბი ბუდეში წახვია.

*

ქალა მოვიდა ურუშით, თვალეები უცამს მწეურსათ,
კახურს კითხულობს ამბავსა, ერეკლეს ფიცამს მხესათ,
ერეკლეს დაუბარებავ: დავ, ნუ შეირთავ მტერსათ!
ცოცა ხანს შემომიცადე, ქალაქს ზვიდენ მტვერსათ,
შენსას მოვიკლამ საქმრთსა, ზედ გადავაბურენ ცხენსათ,
მოგატანს სანურანგესა, დარაასა ჭრელსათ,
ქმარსა მაგტეშდა ზუეთსა, მხეს რა ჭეფაცამდეს ჩემსათ!

ხ ა რ ი.

რძინათობით აქნდა ციხე-ქალაქი ქვაზედა.
სამშაბისთს აქო ერთლობა ქრასტეს მეუფის
კარზედა.

ხარი და ჯდამიანი დადგენენ ერთ სამართალზედა,
ჯდამიანას დარჩენა ვერვის ვერ იღვა თავზედა.

ჯღკა. ხარმა მოახსენა, — მე დამადვია მხარზედა.

წამოდგენენ ანგელოზები, აკოცეს ორსავე თავზედა.

ღვთას ჩამოსხმულა სწითელი დაჯარეს ორსავე რქაზედა:

— წადა. ხარო. და ახარე ცას და ქვეყანაზედა.

ექვსი დღე ია იმუშავე, მეშვიდეს დაწყექ მხარზედა:

ვანც მეშვიდეს შენ შეკვანს, რასისკა მადღეს კარზედა!

*

ავი კუთხას დედის სული

დაწერალა ქვაზედა.

ეს უღმერთო ჩემი მეხრე მარტყამს ხმელ ბეჭის თავშია,
თათოს ასეთსა ჩამაშვებს, თათქმას ჩამაწვეგნს კვალშია.

დაჯიბოქებ და შევსტარი ჩემ მეუფეს ცაშია:

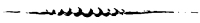
მაშველე, ჩემო სამიენო, ჩემს გაჭარვების დღეშია!

— მე რა გაშველო, საწყალო, შერ მცანებენ ცაშია!

მე მაშინ მოურაგდები, როს მოუღენ სამართალშია.

დაჯდგამ რეინის უღელსა, შეკვსაგენა ჯოჯოხეთშია

აწი-აწი, — ამხიდგენ. — სულა. ამოდა ეელშია!

მ მ ნ ა ღ ი რ ე.

ორას სანახვად წავუღა, ხადისთავს კავუღა
მტკვარძაჲ.

ციხისძირული ეურძენა ჩავუყუენე კაღათძაჲ.

შე რა ამათი ღავათვეურ, სძა ღლე ვეკდე ღავძაჲ.

მოვად ღეღა-ნაცვალა, მაღვანუნიღა თავძაჲ,

სძას ღღას ნავადმყოფარა ზუდუბ. წავუღა ტყეძაჲ,

შავხედე, ღორა მორბოღა. ღაღა აეთ და მრეძაჲ:

ღავუხიქე და ვესროლე. მოვადე ბეჭას ფრთაძაჲ.

ერთა ამანც ამძურა ამ სანხა ბარძაყებძაჲ.

ვერც: თოფა წამოვადე, ვერც: ამასი ღეძაჲ;

აღმართა ამოვარბანე. ერთა არ დამახვნიძაჲ,

ეზოს კარებზედ მოვუღა, — ვაიმე, ღეღავ წელძაჲ!

— შეაღო. ღეღამ რა კაშკეღოს, მონადარას წესაჲ.

შენისოსს მონადარე ტახს ბეგრა კაესრესა!

ნ ა ნ ა.

ანა. სანა მამსა,

კახრდა-კახარებოსს,

შეგაიერამ კაბასა.

წათელ-ყვითელ ატლასსა;

ზედ დავანხამ ღაღებსა,

ოქროს დავუერიღებსა;

შემოგაკრამ ქამარსა,

მიგ ჩავირჭობ სანჯალსა;

დავთიერებ ჭაბებსა,

შიგ ჩავთერა ფულებსა.

აგატარებ იხზარმა.
 ხეგატარებ ქუჩაში.
 უღახუ შემოგვერებ.
 ამას მათე აბაზი;
 ასიც გეტყვის გაზრდასა,
 გაზრდა-გახარებასა,
 სიკეთის მოშორებასა,
 ეთველ ჭირ მთარხნასა!

ა უ მ რ ი ზ მ ე ბ ი .

უთის წუთის ქვეყანა, წუთის წუთით იწვევს,
 ზოგი ღვინისა, თამაშის, ზოგი უნეტარად
 იწვევს!

წუთის სოფელმა ჩემადღე სამწარე დამაღევიანს,
 მატარა ცხარე ცრემლითა, ზღვისთუინანტ შემარევიანს,
 არც მომკლა, არც დამარხინა, არც სუელი დამაღევიანს.

წადა და ჭიბითე ცხედარსა, ნეტავ. რა მიექონება, —
 სიში ადგილი ტილოთ მიაქვს, ის არის მასი ქონება.

წუთის სოფლის სტუმრება ვართ, ჩვენ წავალთ და სხვა
 დარჩება;
 კარგა ვსვათ და კარგა ვჭამოთ, — ამის მეტი რა შეგვრჩება!

სანამ ცოცხალ ვარ, ასე ვიქ, — ვახარებ ჩემსა იასა.
 მოვივადებო: — გაუხარებო სიამრის კარსა ჭიასა.

ნეტავ, რა ზნე სჭირს საკვდილსა, — ვერ მიჭხვდა ჩვენს გონებას;
შიგ ამოარჩევს ვაჟებსა, რომელიც მოეწონება!

სოფელთ, მიეთ-მოეთთ, სანბრუნავისა მახეთ!
ზოგსა ცათამდის აიყვან, ზოგსა უკუღმა დაჭხვეთ.

ეს სოფელთა ასეთათა: მიეთი და მოეთათ!

კაცსა ვინ მისცა ამ ქვეყნად სრული ბედნიერება?
მიდას და მოდას ტანჯვაშია ეს მოთელი ქვეყნაერება.

არცა ეკვლასა თქმა უნდა, თუ კაცი გონიერია,
წავა და ეკვლეგან დაჩხება, სოფელი ღონიერია.

არ ვარცა ჭირში გატეხა, თუ კაცი გონიერია,
წავა და სხვაგან დაჩხება, სოფელთა ღონიერია.

თავსა სეგდასა ნუ მისცემ, — გულს ხავსი შეკვიდება;
კაცი ცრუ, ამხარტავანი სილაღეს შეკვიდება,
ის უფრო ცრუი იქნება, ვინც იმას შეკვიდება.

კარგი ემა მამინ კარგია, ხმალი რომ შეიქს ელვასა,
მოციქულობდეს ისარი, მუბი აკდებდეს ენასა.

ნამუსისთავისა გამოვა უფუაშები და წვერთა;
რაც გინდა ელაზარაკე, აუ კი კაცს არა რცხვენია.

ღმერთთ, ნუ შეჭერი ვაჟებსა ცოლსა ებედსა და მძინარსა,
ისი შეშლის, ის დააბერებს, ის მისცემს წყალსა მდინარსა.

ქალი, ქმრას დაწუნებული, სძმობლას მამკვდებოდა.
სძმობლამ შინ არ შეუშო, ზირა რამ უმკვდებოდა.

დავწვრილაშვილი, — დაუაწიე. მომეწინადნენ, — აუაწიე!

ასეთი: კაცის ტული, ვით მორევი მკვი სდვისი:
რაც უნდ კაი ცოლი ჰქვანდეს, მინც მოუნდეს სსვისი!

ღამასი ცოლის მცროხის უნდა ჰქვანდეს ძალა ირო-
ხალა,
ან უნდა ძალა იროხალობდეს, ან ღამასის დედამთავალი.

ვაქვანდეს რას გამოადგეს სოიველს შეკენებს თავის,
ხმალს უნდა აჭრეკენებდეს, იმედა ჰქონდეს მკლავის.

საწუთრას სძმა ვსთხოვე: ენა-ზირა სელავანი,
უხედას ღამად ძალა ცხენა, წინ მანდარი ვეღოვანი.
საკოცხელად თერთა ქალი, ცანწვრილი და ივეროვანი.

არ გათერთდეს ეთრანი, რაც უნდ რამ ხესო ქვაძოთ,
მტერნი არ შეკვებინდებენ ტირილით და ვიძოთ.

ტირილით და ვიძოთ მტერნი არ შეკვებინდებენ.
მოვლენ: დაგვწვენ და დაგვდაგვენ, მზე იეოს, — და-
გვანებებენ.

კარგის ემის ცოდობს სუ ციხარანს, ქალა.
წავა და დაშქარს მოკვდებს. დაწევა ცარიელა.

იარე. — შაგვეწვიან, თავი ნუ გემარტოებ? —

როსტომ სთქვა: ჩემი ზასუხი ჩინეთის ქვასზედ სწევრია, ვისთავისაც ხმადს ვაქნევდი, ის გახდა ჩემი მტერი.

სოფლის თავს ვესახდე, განა, სოფელი ჩემ თავსა! ის კი ითვის სოფელმა, მას რომ სოფელი ეთვისა.

ანან ვანგა სმძიმარა, უსარგებლოდ ცრემლითა დეხა!

სუფრავ გაძლილო, ღხინი ხარ, ჭკვეუ, ჩავარდი გონებდას, ნამუსი ეველას სჯობია, ასის თემნის ქონებდას.

თუ მოევარე ხარ მიმოევრე: კალთა გავაბათ კალთასა, მტერი ხარ. — შემატეობინე, ან მოას დაგიხვდე ან ბარსა.

მცირე ტომთა ენებზე

მზე მოგვეახლა, უკუნი ჩვენთვის
აღარ-ა ძნელია:
პოროტსა მსქლია კეთილმას...
არსება მისი გრძელია!
(ვეფხვის-ტყაოსანი).

О существѣ національной индивидуальности и объ образовательномъ значеніи крупныхъ народныхъ единицъ. (არსება ნაციონალურის ინდივიდუალობისა და დიდთა ხალხთა თვითოეულობის აღმზრდელობითი მნიშვნელობა). დამატებითი ბროშურა კახეთის „Кавказъ“-ისა 1872 წ.

საკვირვლად კარგ დროს გამოვიდა ეს ჩვენი პატარა წიგნი! სწორედ მისწრებას რომ იტყვიან, ის იყო. ჩვენმა მკითხველებმა იციან, რომ აქაურ ადვილობრივის ენების (ქართულის, სომხურის და თათრულის) სწავლებაზე წრეულს დიდი ლაპარაკი იყო არამც თუ ჩვენს საზოგადოებაში, აქაურ ქართულ-სომხურ და რუსულ გაზეთებში, არამედ პეტერბურლის და მოსკოვის გაზეთებშიაცა. იყო სხვა და სხვა აზრი გამოთქმული, ზოგი სასარგებლო და ზოგი საწინააღმდეგო, ჩვენშიაც და რუსულ გაზეთებშიაც. აქამდის ასე გაცხარებული ლაპარაკი გაზეთებში და საზოგადოებაში ჩვენს ენებზედ არც ჩვენს მწერლობაში ყოფილა და არც რუსეთისაში. ამის გამო ყურადღება მიიქცია პატარა წიგნმა, რომელზედაც ჩვენ ვაპირებთ ლაპარაკსა. ამ წიგნში არის გამოთქმული აზრები, რომ ყველა პატარა ხალხების ენები უნდა გაუქმდეს და შეძოვიდეს დიდი ხალხების ენები. ამ აზრის გამოთქმისა გამო ყველა,

ვისაც კი რუსული კითხვა შეუძლიან. ამ წიგნს ეწაფებოდა და კითხულობდა. მიზეზი ამისი, ზემოთ მოვიხსენიეთ, საზოგადო ლაპარაკი იყო, თორემ რუსულ ლიტერატურაში ეს ძველის-ძველი ამბავია. აგრ ბარემ ათი წელიწადი იქნება, რომ ამისთანა საგანზე ბევრი სჯა, ზოგჯერ ფიცხი ბაასიც ყოფილა და არის დღესაც მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შუა. პეტერბურლის და მოსკოვის ჟურნალ-გაზეთებს რომ თავი დაეანებოთ, საკმაო იქნება მოვიგონოთ ჩვენი ქალაქის რუსული გაზეთი „კავკაზი“, რომელშიაც 1867 წელს იმგვარი აზრები იყო მოყვანილი, რომ სრულიად უსარგებლოა აქაურ ენებზე სამეცნიერო და სასწავლებელი წიგნების გამოკემაო, და ამით თითქოს ის აზრი უნდოდა გამოეთქვა, რომ კარგი იქნება აქაური ენების მწერლობის და ბუქდვის მოსპობაო. ამისთანა წრეს-გადასული აზრები, რამდენათაც ვიცით და გვახსოვს, არც ერთს რუსულს პეტერბურლის და მოსკოვის ჟურნალ-გაზეთს არ გამოუთქვამს. მაგრამ მაშინ, 1867 წელს, ბევრს არ მიუბჸურია ყურადღება. ახლა კი ეს საგანი საზოგადოებისაგან ყურადღების ღირსი შეიქნა.

ამ უსახელო ბროშურაში გამოწურულია ის აზრები, რაც ამ ათიოდე წელიწადში გამოთქმულა ენების გაუქმებაზე. ზოგიერთ ჟურნალ-გაზეთების სიბრძნე ავტორს ციფრებითა და ნომრებით მუხლგბათ დაუყვია: შეუდგენია აფორიზმები (პაგოლინის ისტორიულ აფორიზმებსავეით) და გამოუცია წიგნაკი. სამწუხაროდ, იმით კი აღარ გაუბედნიერებია.

რომ სრული თხზულება ეჩვენებინა და არა ნახევარი. მეორე ნახევრის უფრო საჭირო ნაწილის ნახვის ღირსი კი, არ ვიცი, როდის შევიქნებით.

ეს ბროშურა შეიცავს მარტო თეორიულ სჯავსა, რომლისაც დამტკიცებას შემდეგს ნაწილში უნდა მოველოდეთ, და იმ განზრახვით არის დაწერილი (როგორც წინასიტყვაობაშია მოხსენებული), რომ გამოაკვლიოს: ხელმწიფობის სხეულში, ესე იგი სახელმწიფო წყობილებაში და გამგეობაში რა ადგილი უნდა ექიროს წვრილ ხალხებს თავისი ენებით დიდ ხალხთან.

ამ აზრის ახსნისათვის და დასკვნის გამოყვანისათვის კარგი და საფუძვლიანი მეცნიერებაა საჭირო. არამც თუ მხოლოდ ისტორიისა, ფილოლოგიისა და ეთნოლოგიისა, როგორც ბროშურის დამწერი ჰგონებს, არამედ ჩვენი დროების ყველა სწავლა-მეცნიერებაა საჭირო და იმისი დასკვნა; არამც იუ მარტო სწავლაა საჭირო, თვით ჩვენი დროების ცხოვრების მომდინარეობის თვისების შეგნებაა საჭირო, რადგანაც ხშირად ხდება, რომ სწავლა და ცოდნა, მეცნიერება, ბევრს კითხვას ცხოვრებისას ვერ უპასუხებს თავის გაუხსნელობისა, შეუმუშავებლობისა და გამოურკვეველობის მიზეზითა. სწავლა და მეცნიერების გაუხსნელობა და იმისი ჯერეთ სიყმაწვილე ყველა მეცნიერებისაგან არის შემეცნებული. ერთი მხოლოდ წმინდა მათემატიკა არის აღიარებული ყველასგან ნამდვილ, შეურყვეველ, ქეშმარიტ მეცნიერებად. ერთი ცხადი ნიშანი მეცნიერებათა გაუხსნელობისა ის არის, რომ იმა-

თი ქკუასთან ახლო, მრავალი დასკვნა უმრავლეს მსწავლულებისაგანაც კი არ არის მიღებული და ქეშმარიტებად აღიარებული. ისე, როგორც მათემატიკაა მიღებული და აღიარებული. ცხოვრების მომდინარეობა გვაჩვენებს, რომ ხალხის ცხოვრების საქმეების გამართვაში და შეცვლაში თუმცა მეცნიერებას ჰქონია მონაწილეობა, ეს მონაწილეობა მხოლოდ ერთმხრივი გავლენა, ზედ-მოქმედება ყოფილა და არა სრული. ეს მეცნიერების მონაწილეობა, გავლენაც წმიანდა მეცნიერებისა კი არა ყოფილა, არამედ ცხოვრებისაგან თავისებურად გადაკეთებული. გადასხვაფერებული და შეცვლილი. მეცნიერებისათვის ცხოვრებას თავისი გამოცდილებაც დაურთავს და ამგვარად მიუცია მოძრაობა თავის ახალ მსვლელობისათვის. რა უბედური იქმნებოდა ევროპის ხალხი, რომ მართლა-და საშუალო საუკუნოებში, ანუ თუნდა ახალ საუკუნოებში, თავისი ცხოვრება იმ დროს მეცნიერების საფუძვლით გაემართა. ევროპის განათლებას და წინმსვლელობას აღსასრულის დღე მოუვიდოდა! მაგრამ ცხოველმყოფელი ძალა ცხოვრებისა არ დაემორჩილა იმ ცრუ მეცნიერებასა, რომელიც იმ დროს ქეშმარიტებათა სწანდათ და ხალხს კეთილდღეობას უახლოვებდა თან-და-თან თითქმის მხოლოდ თავისი საკუთარის ძალითა. მეცნიერებამ თავისი ძალის სათავე ამ ძალაში მოიპოვა.

მაგალითით ავხსნათ რუსეთის ცხოვრებისაგან.

რუსეთში სოფლის თემობას ძველის-ძველათგანვე აქვს საერთო მამულები, სათემო მამულები, რომელიც ერთსა და ორს კი არ ეკუთვნის, მრთელს სოფელს ეკუთვნის და მომჭირნე მამაკაცის რიცხვის დაგვართ იყოფება ხუთს, ათს, ანუ თხუთმეტ წელიწადში ერთხელ. ამის გამო ამისთანა სოფლის ვაჟკაცს ყოველთვის მამული აქვს, უმიწო არ არის. ამ უფლებას რუსეთის კანონები აძლევს ყოველ სოფელს. ეს ისეთი დაწესებაა რომ, — როგორც რუსეთის და უცხო ქვეყნის ლიტერატურაში გამოუთქვამთ და როგორც უკანასკნელი ეკონომიური სწავლა გვაჩვენებს, — რუსეთის ხალხი ასცდება ევროპის გლეხი ხალხის სიღარიბესა და უადგილმამულ აბასა. ეკონომიური სწავლა, სანამ გაიხსნებოდა, იმისთანა აზრისა იყო, რომ ეს სათემო მფლობელობა მიწისა ხალხისათვის მავნებელ საქმეთ მიაჩნდა, და ზოგთ, ამ ძველი სწავლის მომხრეთაც მიაჩნიათ. წარმოიდგინეთ რუსის ხალხის უბედურობა, რომ მმართველობას იმ დროს ეკონომიურის სწავლისამებრ გადაეწყვიტა მამულების დაყოფა სათვითაოდ! ეს დიდი ნაწარმოები რუსეთის ხალხის გენიოსობისა, ეს ნაყოფიერი საქმე შთამომავლობისათვის უნდა გამჭრალიყო, არამც თუ რუსეთისა და ევროპის კეთილ მდგომარეობისათვის, არამედ მსოფლიოს კეთილ-დღეობისათვის და ევროპის მეცნიერებისათვის. ძველ მოაზრეთ ერთი დასამტკიცებელი აზრი მოჰყავდათ, რომ აქამდის კარგს მეურნეობას ფესვი იმიტომ ვერ გაუდგამს ჩვენს გლეხოებაშიო, რომ მამულები სა-

ერთოაო, დღეს ერთს უჭირავს, ხვალ სხვასაო და აპიტომ მამულს არ აკეთებსო. ცხოვრებამ კი სხვა დაამტკიცა. 1866 წელს ერთ სოფლის საზოგადოებამ გადასწყვიტა, რომ სათემო მამულების წილის ყრაში გაკეთებული, გაპატივებული მამულები იმ გლეხებში უნდა გაიყოს, ვინც მამულს აპატიებს და აკეთებსო.—ამისთანა მაგალითები ბევრი შეიძლება მოვძებნოთ როგორც დიდ ხალხების ცხოვრებაში, აგრეთვე პატარა ხალხებისაში. აი ცხოვრების მსვლელობას და პრაქტიკას რა შეუძლიან აღმოაჩინოს. ვგონებთ ამ მაგალითით კარგა დავანახვეთ, რა მნიშვნელობა აქვს ცხოვრების გამოცდილებას.

ამ სახით ვხედავთ, რომ მარტო მეცნიერებაზე დამყარება არა კმარა. თუ კი მართლა და საფუძვლიანად გვინდა დავასკვნათ რამე ცხოვრების შესახებ, საჭიროა თვით ცხოვრების გამოცდილების ცოდნა და შემეცნება ცხოვრების მსვლელობის მიმართულებისა.

ახლა დავხედოთ ბროშურას, ისეთი საფუძველი აქვს თუ არა?

გამოცემულ ნაწილში სჯა არარაზედ არის დამყარებული, სჯა თავით ბოლომდის დოღმატიკური აფორიზმებია და საზოგადოთ დაუმტკიცებელი, *a priori* აზრებია გამოთქმული. ისტორიული დამტკიცება მეორე ნაწილში იქნებაო. ამგვარად ავტორი ისე მოქცეულა, რომ თავის მსჯელობისათვის დამტკიცება წაურთმევია და საბუთი მაშინვე კი არ წარმოუთქვამს, არამედ წარმოსთქვამს შემდეგ. რო-

მელი კეთილ-გონიერი მწერალი ირჯება ამგვარათ? ისტორიული დამტკიცება შემდეგაო! — რა არის ისტორიული დამტკიცება ამისთანა საგანში, რომელსაც ეჭირვება მეცნიერების ყოველის მხრითი დამტკიცება. ავტორი არც ფილოლოგიურ საბუთებს იხსენებს, არც ანთროპოლოგიურს, არც ფიზიოლოგიურს. ავტორი სრულებით ყურადღებას არ აქცევს ცხოვრების გამოცდილებას და აწმყო მსვლელობას. როდესაც ცხოვრებას ეხება ორიოდ ადგილს, იქაც ძველის-ძველ ისტორიას აწყდება და ავიწყდება, რომ მარტო ძველი მოთხრობა სპარსეთისა და ეგვიპტისა ისტორია არ არის; ავიწყდება, რომ ძველ ხალხებს გარდა ახალი ხალხებიც არიან ევროპისა და ამერიკისა. ესენი დავიწყებული ჰყავს და გარეთ განზე მიუგდია. რასაკვირველია, ჯერ ვერ ვიტყვით დაწვრილებით, მომავალში რა და რა ისტორიული ფაქტები ექნება ავტორს ჩამოთვლილი, მაგრამ საზოგადოდ რასაც დაბეჭდილ წიგნში ვხედავთ, ის ფაქტები ვერაფერ დამტკიცებათ გამოადგება ავტორსა. პირ-იქით ეწინააღმდეგება დასამტკიცებელ აზრსა.

რა აზრი აქვს ავტორს დასამტკიცებელი მრთელს თავის თხზულებაში?

ის აზრი, რომ პატარა ხალხები თან-და-თან თავისს ენას თავს ანებებენ და სხვა, დიდ ხალხების ერთ-ერთ ენას ითვისებენ. ეს წარმოსდგება იმ გარემოებისაგანაო, რომ, რადგანაც ყოველი კაცი, ხალხი და კაცობრიობა თავის ნივთიერსა და სულიერს სიკეთეს ეძებს, ამისათვის ერთმანერთს

უერთდება და რადგანაც დიდი ხალხები უფრო კეთილ-დღეობაში არიან, ამისა გამო პატარა ხალხები ამათ ხან ნებით, ხან უნებურად უნდა შეუერთდნენ, საკუთრად ენას ითვისებენ, როგორც მარჯვე მასალს კაცობრიობის განათლებისასაო.

აი მრთელი წიგნის შინაარსი.

პირველი აზრი, ავტორის დაწყობილი, აცხადებს, რომ ისტორიაში ვხედავთ, რიცხვ-მცირე ხალხები რიცხვ-დიდ ხალხებს უერთდებიან. ამ აზრს ამყარებს იმ კანონზე, რომ კაცი თავის კეთილდღეობისათვის ერთდება ჯერ ოჯახად, მერე თემად, ანუ ხალხად და ბოლოს პატარა ხალხი დიდს უერთდება.

სულ პირველად ავტორის ამ აზრს უნდა დავაკვირდეთ, რომ ისტორიაში ასე ვხედავთ. ისტორიაში ბევრს რასმე ვხედავთ, რომელიც არ შეგვიძლია აღვიაროთ ისტორიის ნამდვილ კუთვნილებად, კაცობრიობის პროგრესის კუთვნილებად, არამედ წარმავალ, შემთხვევით მოვლინებად. ამას გარდა, ყველა, რაც მომხდარა ისტორიაში, იმას ხო არ გვიმტკიცებს, რომ სულ ასე უნდა იყოსო. მაგალითად, კაცობრიობის ისტორიაში ვიცით მაგალითები, რომ კაცები ერთმანეთსა სჭამდნენ და დღევანდლამდის დარჩენილა კაციქამიობა. დიდ ოკეანეს ზოგიერთ კუნძულებზე ამ კაციქამიობას თანდათან გადაეჩვივნენ და ეხლა ცოტანი-ლა დარჩენილან ამ ტკბილი გემოვნების პატრონნი. უწინ ძველის-ძველად ცხენის კუდს მოაბამდნენ კაცსა და ათრევდნენ, სანამ ნაკუწ-ნაკუწათ იქცეოდა ადამია-

ნის ტანი. ევროპაში ერთხელ კაცებს თვალებსა-
სთხრიდნენ, ყურებსა და ცხვირსა სჭრიდნენ, კა-
ცებს ცეცხლში სწვავდნენ; სადღაა ეხლა ამისთანა.
ამჟები ჩვენს დროში ევროპაში. რუსეთში ამ რამ-
დენისამე წლის წინათ როზგი იცოდნენ, ეხლა ა-
ღარ არის. ნუ თუ ეს დასჯა და წვალეა არის.
უეჭველი კანონი პროგრესისა, კაცობრიობის წინ-
სვლისა? რასაკვირველია ავტორი ამ აზრისა არ
არის. მაშასადამე, ისტორიაში რაც ერთხელ ყოფი-
ლა, ბევრჯელ ის აღარ არის, იმას აღარა ვხედავთ.

მაგრამ იქნება მკითხველმა იფიქროს, რომ ვი-
თომც ჩვენ იმ აზრის წინააღმდეგი ვიყვნეთ, რომ
ხალხების შეერთება ისტორიულ მოვლინებად არა
გვრწამდეს? არა ჩვენ იმგვარს შეერთებაზე ვამბობთ,
როგორიც ბროშურის ავტორსა ჰგონია.

ავტორი ამბობს, რომ მცირე რიცხვიან ხალ-
ხის შეერთება დიდ რიცხვიანთან იმ გვარი შეერთე-
ბააო, რომ მცირე რიცხვიანი ერი თავისს ენას დიდ
რიცხვიანისაზე სცვლის, რადგანაც ორი ხალხი ერთს
საზოგადო სხეულს ვერ შეადგენს. აქვე უნდა
ვთქვათ, რომ დიდ და პატარა ხალხების განმასხვა-
ვებელ თვისებად ენას აღიარებს.

ერთი ხალხი მეორე ხალხისაგან განსხვავდება
ენითა, ენა არის თვით ხალხი, ხალხის აგებულება.
ეს მართალი აზრია. მაგრამ ორი ენით მოლაპარა-
კენი რომ ერთად ვერ მოთავსდნენ, ეს ისეთი აზრია,
რომ თითქოს კაცმა ახალი საუკუნოების ისტორია
არ იცოდესო. სხვა-და-სხვა ენის ხალხები ერთ სა-
ზოგადოებითს სხეულს, ორგანიზმს ვერ შეადგენენო!

ნეტავი კი გამორკვეული ჰქონდეს ავტორსა, რას უწოდებს საზოგადოებითს ორგანიზმსა? სიტყვას საზოგადოებას მრავალ გვარი მნიშვნელობა აქვს. აქვს მნიშვნელობა ხალხის ნაწილისა, მრთელი ხალხისა, სახელმწიფოსი, მრთელის კაცობრიობისა და კაცობრიობის ნაწილისა, და ზოგი შვიდ-რვა მნიშვნელობას აძლევს. ბროშურის ავტორი ამ სიტყვას რა განსაზღვრას აძლევს, კარგა ვერ გამოურკვევია. ესა სჩანს იქიდან, რომ ერთ ადგილს (10 გვერდ.) ერთის მნიშვნელობითა ხმარობს ორს სიტყვას: ხალხი და სახელმწიფო. აი, არეულ-დარეულობა აზრებისა და გამოურკვეველად ხმარება სიტყვებისა! ხალხი და სახელმწიფო განა ერთი და იგივეა? ვან არ იცის ამათი მნიშვნელობის განსხვავება? სახელმწიფო არის გარეგანი ფორმა, რომლითაც განგებულ და მართულ არის ერთის მრთელის ხალხისა, ანუ ერთი ხალხის ნაწილისა, ანუ რამდენისამე ხალხების საზოგადო საქმეები. ნუ-თუ, მაგალითად, ეხლანდელი, ამ 1872 წლის ფრანციის ხალხი და ეხლანდელი ფრანციის სახელმწიფო სულ ერთია? ან უფრო უკეთესი ვთქვათ, ეხლანდელი გერმანიის სახელმწიფოები და გერმანიის ხალხი სულ ერთია. ამათში დიდი განსხვავებაა. ორი აზრის არევა იმისთანა საგანზე, რომელსაც ეხება ბროშურა, დიდად სამაგალითოა სამეცნიერო სჯაში.

დავანებოთ ამას თავი და ავტორის აზრით გავშინჯოთ. ორი ენით მოლაპარაკე ხალხები ერთ სახელმწიფოს ვერ შეადგენენო:

ჩვენი მოაზრე მწერალი ისტორიის ფაქტებზე

ამყარებს თავის მსჯელობასა და ისტორიას კი სად-
ლაც გაჰქცევია. თუ ახსოვს, მარტო ძველი ისტო-
რია ახსოვს. მართალია, მოხდენილა ისეთი ამ-
ბები, რომ ერთ ხალხს თავისი ენა დაუფიწყნია და
სხვისა მიუღია, მაგრამ რასაც ამბობენ, ყველა ნამ-
დვილია? მაგალითად, სპარსელებმა დაიპყრეს ასსი-
რიელები და ქალდეველები. მრავალმა წლებმა და
საუკუნეებმა გაიარეს, ქალდეველების სახსენებელი
ალარსად არ ისმის. მართლა აიხოცა ეს ხალხი და
იმისი ენა დედამიწის ზურგისაგან? ასე ჰგონია აი-
ხოცაო, მაგრამ აბა ახლოდგან დააკვირდეს კაცი.
ისინი არიან ქრისტიანები, აქვთ თავიანთ ენაზე
სკოლები, წირვა-ლოცვა, სტამბები და წიგნებსა
ჰბეჭდვენ. იმათს ნაწილს (ნესტორიანებს) თავისი
კათოლიკოზი (მარშიმონი) ჰყავთ. ესეები რომ არა
გვცოდნოდა, როგორც აზიასთან დაახლოვებულ
მეზობლებს და ჩვენის თვალით არ გვენახა მეთუ-
ლუხეები, ხომ იმ აზრისა ვიქნებოდით, რომ ვი-
თომც ქალდეველები და იმათი ენა გამქრალან ამი-
ერ ქვეყნითა.—მაგრამ ვთქვათ, რომ სხვა პატარა
ხალხები გამქრალან; ეს რას დაგვიმტკიცებს? გამ-
ქრალან ქვეყანაზე დიდი ხალხებიცა: რომაელები
და ძველი ბერძნები. იმ ბნელსა და უკუნ ლამეში,
რომელსაც ძველ საუკუნეებს უწოდებენ, ხალხე-
ბი კი არა, თვითოეული ხალხის ნაწილები, და
არამც თუ ნაწილები, კაცი კაცთან, ერთი ერთთან
ვერა თავსდებოდა; მუდამ ერთს მეორეზე ბატო-
ნობა ჰსურდა, ერთი მეორეს იმონებდა, სისხლს
ღვრიდა და ერთი მეორეს ექსორიას უშვრებოდა,

როგორც, სალმანასარმა ანუ რომაელებმა უყვეს
ებრაელებსა. განა ამისთანა ისტორიაზე შეიძლება
რისამე სჯის დამყარება? ვაქციოთ პირი ამ ბნელსა
და საუკუნოდ წაწყმედილს დროსა და მივაპყრათ
ნათელსა და მრავალის კეთილით მუცლად-ღებულს
ახალ დროსა.

რას ვხედავთ ახალს საუკუნეებში? იმასა, რომ
კაცი კაცს უახლოვდება თავის თავის კუთვნილის
საკუთრების დაუკარგავად, ხალხის ერთი ნაწილი
მეორეს ემოყვრება და ბოლოს, ერთი ხალხი მე-
ორე ხალხს და ხალხებს კავშირს უწყობს. აღარა
ვხედავთ იმ საზარელ სისხლის ღვრასა, რომ
წლის წლობამდის და საუკუნითი საუკუნემდე ადა-
მიანს მოსვენებას არ აძლევდა; ომები თან-და-თან
მკირდება, მშვიდობიანობის მოსურნეობა თან-და-თან
ვრცელდება და ღონიერდება. იმისთანა სადავო
საქმე, რომლისთვისაც კი ადრე ხოლომე სა-
შინელი ომები გაიმართებოდა და წლევულსაც თით-
ქმის დარწმუნებული არ იყო ევროპა, რომ
მშვიდობით გათავებულიყო ორ ძლიერს სახელ-
მწიფოს შუა, შეერთებულ შტატებსა და ინგლი-
სა, ეს საქმე მედიატორების სამართლით გარდას-
წყდა და ორივე მხარე კმაყოფილი დარჩა. ამ გვარი
მაგალითი კიდევ ორი მოხდა წრევულსვე. ერთს წე-
ლიწადში სამი მაგალითი დიდი საქმეა კაცობრი-
ობის მომავალ კეთილდღეობისათვის, და წლითი
წლამდე თან-და-თან ეს მშვიდობიანობის სურვილი
გავრცელდება. ნუ-თუ თვალები უნდა დავხუჭოთ
და მარტო ძველი საუკუნეები დავინახოთ? ბრო-

შურის ავტორი არ მგონია, რომ კეთილის თან-და-თან აღორძინებაზე იმედ-გადაწყვეტილი იყოს. თუ კეთილი არა სწამს, მაშასადამე, კაცობრიობის წინსვლაც არა პრწმენია.

მაგრამ აბა ერთი დავაკვირდეთ ახალი საუკუნეების სახელმწიფოთ შედგენილობასა. ამერიკის შეერთებული შტატები, რუსეთი და შვეიცარია ხომ სახელმწიფოებია, ორი დიდი და ერთი პატარა. რასა ვხედავთ ამ სახელმწიფოებში? შეერთებულ შტატებში არის ისეთი ნაწილები, სადაც ნემეკური ანუ ფრანკუზული ენები არ გაუქმებულა და ხალხი დღევანდლამდე ხმარობს. შვეიცარიაში ერთ სახელმწიფოთ სამია შეერთებული: ფრანკუზისა, ნემეკისა და იტალიისა; რუსეთის სახელმწიფოში არის ფინლიანდიის ხალხი. ყველა ესენი თვითო სახელმწიფოში არიან დაკავშირებულნი ისე, რომ ერთი ხალხი მეორესთან მშვიდობიანათა სცხოვრობს და სახელმწიფო გამგეობა ამას შესაძლო საქმეთა ჰხედავს. რუსეთის სახელმწიფოში არამც თუ ფინლიანდიის ხალხი, არამედ თვით პოლშის ხალხი მინისტრის ტოლსტოის სიტყვისამებრ, რუსულის ენის შეტანის გაძლიერებით სასწავლებლებში „მმართველობა სრულებით არა ფიქრობს რუსებათ გადააქციოს: ეს ვერ შეიძლებოდა“. (ნახე სიტყვა ხალხის განათლების მინისტრის ტოლსტოისა, ნათქვამი ენკენისთვის 12-ს, 1868 ვარშავის უმაღლეს სასწავლებელში). ავილოთ მაგალითად ავსტრია. რამდენი სხვა-და-სხვა ხალხები არიან: ნემეკები, ვენგრიელები, სლოვენების სხვა-და-სხვა.

თემები. ერთხელ ავსტრიაში იმ აზრისანი იყვნენ, როგორც ბროშურის ავტორი, რომ ერთი ენა უნდა აერთებდეს ხალხებსაო. ესაა ვითარებამ სხვა სთქვა და ეხლა სხვა და სხვა ერთ მოლაპარაკენი უფრო უძლიერესს სახელმწიფოს შეადგენენ, ვიდრე ადრე. აი ეს ოთხი სახელმწიფო, სადაც რამდენიმე ენის ხალხი თვითო სახელმწიფოს შეადგენს. ახლა ავიღოთ სხვა მაგალითი. ირლანდიის ხალხი ერთის ენითა ლაპარაკობს, ინგლისებთან ერთ სახელმწიფოს შეადგენს და რასა ვხედავთ? ირლანდიის ხალხი მუდამ აღშფოთებაშია და დღე მუდამ იმასა ცდილობს, რომ ინგლისს მოშორდეს. საკვირველი არ არის ეს მოვლინება? თუ საზოგადო ენა აერთებს, აკავშირებს ხალხებსა, ეს მაგალითები ვგონებ სრულებით ამას არ გვიხსნიან. ერთ შემთხვევაში სხვა და სხვა ხალხები ერთდებიან ერთ სახელმწიფოდ: მეორე შემთხვევაში ერთის ენით მოლაპარაკენი ერთმანერთის დაშორებას აპირობენ! შვეიცარიაში ნემეცებს გერმანიასთან შეერთებისთვის პირი შეუქცევიათ და იტალიის და ფრანკუზის ხალხის ნაწილებთან, ამგვართვე განკერძოებულებთან, შეერთებულან; დიდ თავის მოძმეს და ერთ სისხლ-ტომს დაჰშორებინ ნემეცებიც, ფრანკუზებიც და იტალიელებიც და წვრილ-წვრილად შეჯგუფულან ერთ პატარა ჰამულში! რა არის ეს მოვლინება ისტორიაში? რას გვიხსნიან ეს ფაქტები, ნუ თუ ბროშურის დამწერი ამაებს არ დაჰკვირვებია? არ ვიცით ამაების დავიწყება შეიძლებოდა ისტორიის ფაქტებზე დამყარებულ

სჯისათვის? დიახ ისეა, რომ დაჰვიწყებია ავტორსა, თორემ არ იტყოდა, რომ ენა არის სახელმწიფოს შემაერთებელი იარაღიო.

დავაკვირდეთ უფრო ვრცლათა. განა ხალხებს ერთმანერთთან ენა აერთებს? ყველა ადამიანის წადილი ცხოვრებაა, კეთილდღეობაა, ნივთიერი და სულიერი სიმდიდრეა. ამას თვითონ ავტორი ამბობს. ყველა ადამიანისა, ყველა ხალხების სურვილი ერთი და იგივეა. მაშასადამე, ყველას წადილი ერთია; ამის გამო კაცი კაცს უერთდება ოჯახობად, ოჯახი ოჯახს უერთდება თემათ, თემები თემებს ხალხად. ამითიც არა თავდება ეს ერთობა, ბროშურის აზრისამებრ: ხალხებიც თან და თან ერთმანეთს უკავშირდებიან. ერთი ხალხის მეორესთან კავშირი დროებითი კი არ არის, როგორც ჰგონებს ავტორი სჯისა, არამედ ისეთივე მკვიდრია, როგორც თვით კეთილდღეობის სურვილი კაცობრიობისა. რამდენათაც ხალხები გარკვევით დაინახავენ თავისს ნამდვილს და ჭეშმარიტს საჭიროებასა, იმდენათ თან და თან უფრო და უფრო გაძლიერდება იმათ შორის მადლიანი კავშირი. ამ გვარათ ეხლა ფრანციაში, ესპანიაში და იტალიაში ტრიალებს აზრი სამთა ხალხთა შეკავშირებისა, შვეიცარიის სახელმწიფოსავით. აი ამას გვეუბნება მთელი ისტორია კაცობრიობისა და მეტი ლაპარაკი საჭირო აღარ არის, ვგონებთ ეს ადვილი გასაგები იყოს. ავტორი კი კავშირს მარტოკა თვითოეულს ხალხში ჰპოებს და იმ აზრისაა, რომ ორ ხალხებს შუა კავშირი თუ არის, დროებითიაო. ეს აზრი

იმ უსაფუძვლო აზრისაგან წარმომდგარა, რომ ადამიანის უმაღლეს კავშირათ ავტორს ერთ-ტომობა, ერთის ენით მოლაპარაკე ხალხი ჰგონია. მართალია ისტორიაში დროებითი, როგორც ავტორი უწოდებს, „მეხანიკური“ კავშირი ყოფილა, მაგრამ ამას ხომ კავშირი არა ჰქვიათ. ჩვენ იმ კავშირს ვამბობთ, რომელსაც ახალი ისტორია გვიჩვენებს და რომელიც ჩვენ თვალ-წინ თან და თან ძლიერდება ხალხებს შუა. ჩვენ თვალ-წინ სახელმწიფოები ერთმანეთს ეკვრიან სხვა და სხვა ტრაქტატებით და კონვენციებით, რადგანაც ხედვენ, რომ ერთი და იგივე მიზან-აზრი აქვთ: თუ ვაჭრობაში, თუ მისვლა-მოსვლაში, თუ ფოსტაში და დამოქნაში, თუ სამეცნიერო საგნებში, სწავლაში და ხელოვნებაში. მუდამ წელსა ვხედავთ ამ ერთობის გახშირებასა. რას გვიჩვენებენ ესენი, თუ არ წინამორბედს საქმესა ხალხების ერთმანეთთან ნამდვილ დაკავშირებისასა. ამას შემდეგ ვკითხავთ: შეიძლება რომ კაცმა ერთს ხალხს, ცალკეთ შეერთებულს, უმაღლესი კავშირი უწოდოს? მაშასადამე, უმაღლესი ერთობა ხალხების ერთმანეთთან კავშირი ყოფილა, რომელიც წარმოსდგება ენის ერთობისაგან კი არა, არამედ საზოგადო ცხოვრების ინტერესისაგან.

რასაკვირველია ესევე ინტერესი ხალხებისა მოითხოვს ერთმანეთის ენების ცოდნასა. ვხლავთ ვხედავთ, ევროპის სწავლულებში, რომ საკმაოდ ნასწავლსარ ეძახიან იმ კაცსა, რომელმაც, თავის საკუთარ ენის გარდა, სხვა ენა არ იცის; მაგალ. ფრანკუზ-

მა თუ ნემეცური და ინგლისური არ იცის, ანუ ნემეცმა ფრანკუზული და ინგლისური.

შემდეგ ბროშურა იმ აზრსა ჰხსნის, რომ მცირე რიცხვიანი ხალხი ვერ შეადგენს ისტორიულ ხალხსა: ესე იგი არ ექნება სრული ღონისძიება საზოგადოების გაუმჯობესებისათ. მცირე რიცხვიან ხალხს ვერ შეუძლიან თავისი ენა კაცობრიობის განათლების იარაღათ გახადოსო.

რა არის ისტორიული ხალხი? ეს ძალიან მოგონილი აზრია: ერთი ხალხი არის ისტორიული და მეორე არაო. განა ყველა ხალხებს ერთი და იგივე საჭიროება არა აქვთ, ერთი და იგივე სურვილი არა ჰქონიათ. ეს ძველებური მოგონებული სიტყვები ჯერაც დარჩენილა მეცნიერების გამოუკვლევლობისაგან. ყველა ხალხების ისტორია რომ ვიცოდეთ, რამდენიც უცხოვრიათ, უქველად რასმე ვიპოვნით, რომ მსოფლიო ისტორიას შეეხებოდეს. მაგალითად, მსოფლიო ისტორიაში რუსეთს, ვენგრიას, პოლშას საჩენო ადგილი უჭირავთ, რადგანაც ამ სამმა ხალხმა შეაყენა ოსმალები და მონგოლები, რომელნიც კინალამ მოედვნენ მრთელს ევროპასა. ამ გვარივე დანიშნულება აღასრულა საქართველომ, რომელსაც დაეცნენ მონგოლები, რომელშიაც ექვსჯერ გაიარა ლანგ-თემურმა იმასთან მებრძოლ ხალხში და რომელიც რამდენიმე საუკუნე ებრძოდა ოსმალებსა. რუსეთმა, ვენგრია, პოლშამ და საქართველომ ამითი დასდვეს ევროპის განათლებისათვის დიდი ღვაწლი. და რასა ვხედავთ? საქართველოს მსოფლიო ისტორიაში ძა-

ლიან იშვიათად იხსენიებენ. ყოველ პატარა ხალხზედ ესევე შეგვიძლიან ვთქვათ. ვინ იცის, ხალხების ადგილის ცვლაში და გადასახლებაში, ომებში და მშვიდობიანობაში, სხვა და სხვა ხალხებთან ერთობაში რამდენი ღვაწლი დაედევასთ კაცობრიობისათვის? ვინ გვიამბობს, რომ სიძველისა გამო გარდმონაცემიც არ დაშთენილა იმათი ცხოვრებისა? ეს სიტყვები „ისტორიული ხალხი“ გამოურკვეველი სიტყვებია. ზოგნი ერთს რომელსამე ხალხს ისტორიულს ეძახიან, ზოგნი კი არა. აი მაგალითად „მოსკოვის უწყებები“ (№ 206, 1872.) რუსეთზე ამბობენ, რომ რაც კი რუსებს „გონებითის მხრით უმუშაენიათ, სულ რომ გაჰქრესო, ისტორიული კაცობრიობა თავისს ცხოვრებაში ნაკლებეფანებას არც კი იგრძნობსო,“ მოდით და ამ აზრს დაეთანხმეთ! მეორე შემთხვევა: საქართველოს, როგორც ზემოთა ვთქვით, ისტორიულ ქვეყნათ არ იხსენიებენ. უფ. ლამანსკი კი, რომლისაც ორი აზრი მოყვანილია ბროშურაში, თავის ლექციებში (სლოვენ ხალხების ლიტერატურის ისტორიაში) საქართველოსა და სომხეთს ისტორიულ ქვეყნებს უწოდებს. მოდით და თქვენ გაარჩიეთ. ერთი პუბლიცისტი რუსეთს ისტორიულ ქვეყნად არ აღიარებს, მეორე პროფესორი საქართველოსა და სომხეთს ისტორიულ ქვეყნებათა სთვლის.

მაგრამ ავტორი უმატებს ამ ორ სიტყვას ახსნასა, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ; ესე იგი მცირე რიცხვიან ხალხს არა აქვს სრული ღონისძიება საზოგადოების გაუმჯობესებისაო. განა არის იმის-

თანა ხალხი, თუნდა რიცხვ-მრავალი, რომ სხვა ხალხის გონებითი ანუ ნივთიერი ნაწარმოები არ ექირვებოდეს? განა შეუძლიან ნემეცის ხალხს უფრანკუზებით თავისი ცხოვრების წინ წაყვანა, გაუმჯობესება? ყოველი ხალხი, რომელიც თავისს მიჯნებში ჩაჯდა და ჩაიკეტა კარი, დაემზგავსება ჩინეთის უძრავ ხალხსა. თვით ჩინეთი ამ უკანასკნელ დროებში თავს ანებებს თავის ჩაკეტილობას. რაში მდგომარეობს ისტორიული დიდი მნიშვნელობა ვაქრობისა და აღებ-მიცემობისა, თუ არა ამ ხალხების გონებითი და ნივთიერი ნაწარმოებით ერთმანერთის გამდიდრებაში? ესევე უნდა ვთქვათ იმ აზრზე, რომ მცირე რიცხვიან ხალხის ენა ვერ გახდება კაცობრიობის განათლების იარაღათაო. რომელი ენა შეგვიძლიან დავასახელოთ, რომ ეს არის კაცობრიობის განათლების იარაღი? ყველა ენებზე შეგვიძლიან ჰოცა ვთქვათ და არაცა.

არც ერთი ენა არ არის დედამიწის ზურგზე, რომ კაცობრიობის სიბრძნე დაეტიოს. არამც თუ უგანათლებულესი პირნი მეცნიერებისა, არამედ შუათანათ განათლებულნიც-კი არას დროს თავის საკუთარ ენას არ ჰკმაყოფილდებიან. ინგლიზი ფრანკუზულს, ნემეცურს და სხვა ენებსა სწავლობს. ყოველი გამჭრიახი ადამიანი არას დროს თავის საკუთარ ენას არა სჯერდება. მეორეს მხრით ყველა ენაზე (ველურ ამერიკის ენებზეა ექვი) შეიძლება კაცობრიობის სიბრძნე გავრცელდეს. ნუ თუ ავტორი ბროშურისა მცირე მნიშვნელობას აძლევს ქრისტეს სახარებასა? ნუ თუ სახარებას არა ჰქონდა

კაცობრიული ისტორიული მნიშვნელობა? ეს სა-
იღვან წარმოსდგა, თუ არ სახარების თარგმნით და
ერში გავრცელებით ყველგან, დიდსაცა და პატარა
ხალხებშიაცა?

მაგრამ ერთი რამ აბრკოლებს ბროშურის ავ-
ტორსა. ის აზრი, რომ რამდენიც გონებითი მუშა
ბევრია, იმდენად გონებითი გახსნა ხალხისა მალ-
ლა დგასო. რასაკვირველია ეს ნამდვილი აზრია.
რამდენათაც ხალხში გონებითი ძალა მეტია, რამ-
დენიც სწავლული, მასწავლებელი, ლიტერატორი
მეტია, იმდენად ხალხი წინ არის, მაგრამ ამ აზრის
საფუძველი ქვიშაზეა დამყარებული. ავტორს ასე
ჰგონია, რომ რიცხვი გონებით მომუშავე კაცე-
ბისა დამოკიდებულია ხალხის რიცხვზე. კიდევ დაჰ-
ვიწყებია ისტორია. რამდენი რიცხვ-მრავალი ხალ-
ხი ყოფილა და არიან, რომ წიგნიც არა სკოლ-
ნიათ და რამდენი რიცხვ-მცირე, რომ უმაღლესი
განათლება ჰქონიათ? ნუ თუ ჩენგის ყვენის და ლანგ-
თემურის ურდოები რუსის ანუ ქართველ ხალხზე
გონებით გახსნილნი იყვნენ? ნუ თუ ძველი პაწა-
წინა საბერძნეთის ხალხის განათლება რიცხვზე იყო
დამყარებული? ახლანდელი ხალხების: ინგლიზების,
ჰოლლანდიელების, ბელგიელების კეთილ-მდგო-
მარეობა ნუ თუ რიცხვზე არის დამოკიდებული?
ავტორის აზრები აქაც არეულ-დარეულია.

ყველა ხალხის გონებითი ძალა ხალხის უბრა-
ლო რიცხვზე კი არ არის დამყარებული, ჯერ სიმ-
დიდრის ქონებაზეა და მერე განაწილებაზეა. გო-

ნებითს შრომას თავისუფალი დრო, მოცლა უნდა; მოცლისთვის ღონისძიება ეჭირვებათ. მწერლებს, სწავლულებს, მასწავლებელთ, საზოგადო საქმის მკეთებელთ, რასაკვირველია, ღონისძიება უნდებათ, რომ თავიცი იჩინონ და საზოგადო საქმეც გააკეთონ. განა ამისთანა კაცები უეჭველად იმ ხალხში ჩნდებიან, რომელიც რიცხვ-მრავალია, თუ სხვა პატარა ხალხებშიაცა ჩნდებიან? ეს ყველა მცოდნე კაცმა იცის, რომ სწავლა და განათლება იმისთანა ხალხებშია, დიდებშიაც და პატარებშიაც, სადაც მოქალაქობრივი განწობილება უკეთესია, სადაც ხალხის შემადგენელ ნაწილებს შორის უფრო ადამიანური ერთობაა და სადაც მეტს მცხოვრებელს საზოგადო საქმე თავისს საკუთარ საქმედ მიაჩნია. ევროპის ხალხების რიცხვი რომ შევადაროთ აზიის ხალხებს, აზიელები რიცხვ-მრავალნი გამოვლენ. საქმით კი ყველამ უწყის, რომ ევროპიელების უკანასკნელი რიცხვ-მცირე ხალხი დაწინაურებულია აზიის უპირველესს რიცხვ-დიდს ერზე. დიდი და მცირე რიცხვიანი ხალხები რომ სრულებით ერთგვარ ეკონომიურს და პოლიტიკურს მდგომარეობაში იყვნენ, ერთგვარი ბუნება ერტყათ და ერთგვარი სიმდიდრე ბუნებისა, ერთგვარი წარსული ისტორიული ცხოვრება ჰქონდეთ. ყოველივე სათვითაოდ და ყველა ესეები ერთად, მაშინაც კი საეჭვოა, რომ რიცხვით გაისინჯებოდეს გონებითი ძალა ხალხებისა. ავტორი, რასაკვირველია, თავის აზრს ამყარებს იმ საფუძველზე, რომ თეთრი ტომის (რასის) ხალხნი ერთის ნიჭისანი არიანო.

ჩვენა ვსთქვით, რომ ყველა კაცს ერთი მიზან-აზრი აქვს ცხოვრებაში და ამისა გამო თან და თან ერთმანეთს უახლოვდებიან, რადგანაც თან-და-თან წინ მიდიან გახსნილი: მაგრამ აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ სანამ ისე გაიხსნებოდნენ, რომ ერთის ხალხის შედარება მეორესთან მარტო რიცხვით შეიძლებოდა, მანამდის იმისთანა მაგალითებსა ვნახავთ, რომ ერთის ენით მოლაპარაკე ხალხი იშლება ნაწილ-ნაწილათა, როგორც ინგლისს ჰშორდება ირლანდია და როგორც სამი ხალხის ნაწილი მოჰშორებია თავისას და შეერთებულა კავშირით შვეიცარიაში.

აი, რა რიგათა აქვს დამტკიცებული და მოყვანილი სჯა პატარა ხალხების ენების გაუქმებაზე! საიდან წარმომდგარა ესეთი სჯა და აზრები? იმ თეორიიდან, რომელიც ნაპოლეონ პირველის შემდეგ აღმოჩნდა: ამასა ჰქვია სახელმწიფოების ერთდროობა, თანტოლობა (равновѣсiе). ამ თეორიის ძალით ევროპაში უნდოდათ, რომ ყველა სახელმწიფო თავისს მიჯნებში ღარჩეს და არც წინ წაადგმევინონ ფეხი და არც უკან. სწორედ ამ გვარად ჰფიქრობს ბროშურის ავტორი მსოფლიო კაცობრიობის დაყოფასა და ჩამოთვლილი აქვს, რა-და-რა ხალხებმა უნდა დაიყონ მრთელი დედამიწის ზურგი! უეჭველად ეს აზრები აი რა ნაირად წარმოდგებოდა: მსოფლიო, კაცობრიობა წარმატებაში ნელ-ნელა შედის და ბიჯს წინა სდგამს მძიმედ: ამასთანავე ვხედავთ, რომ ძლიერი ხალხები მიჯნებს თან-და-თან განზე სწევენ. ბოლოს ერთი ძლიერი სახელმწიფო მეორეს უნდა დაჰხვდეს. რაკი ამ

გვარად ძლიერი სახელმწიფოები შეჰხვდებიან ერთმანეთს, დარწმუნდებიან, რომ კმარა მიჯნის გაგანიერება და ეხლა შინაგანი საქმეები უნდა ჰმართონ, ესე იგი, როგორც ავტორი ამბობს, თავიანთი ძალა ბუნების შემუშავებასა და თავისს გამდიდრებას უნდა მოახმარონ. სჯაში და ლაპარაკში თითქოს ეს აზრი ქკუასთან ახლოს იყოს; მაგრამ ფრიად შესანიშნავი მაგალითები რომ ყოფილა ისოტრიაში, ესაც არ უნდა დავივიწყოთ. არას დროს ერთს სახელმწიფოს თავისთვის არ დაუდვია მიჯნა. თუნდა სხვასაც განესაზღვროს, თვითოეული სასარგებლოთა ჰხედავს რომელიმე მხრით, რომ საჭიროა კიდევ სხვა ადგილიც დაიჭიროს. მეორე, ევროპის ხალხებმა გვიჩვენეს, რომ ტყვიასავით ყალიბში ჩამოსხმა ხალხებისა ისტორიულ გახსნას ეწინააღმდეგება. აი ამის გამო ეს თეორია რამდენჯერ იქმნა დარღვეული 1815 წლიდგან ვიდრე ჩვენამდე.

დავასრულოთ ეს ლაპარაკი და შევეუდგეთ თვით ენის არსებასა. რა არის ენა კაცისა, ხალხისა? ენა არის ნივთიერი იარაღი ჩვენის აზრისა, ჩვენის მსჯელობისა. სახელოვანი და გამოჩენილი ფილოლოგოსი შლეიხერი ამბობს: „ენა არის ყურთა სმენით შესმენილი გამოთქმა იმისთანა საქმიანობისა, რომელიც ნივთიერად აერთებს ერთმანეთსა და დამოკიდებულსა ჰყოფს ტვინისა და სიტყვის იარაღის შენობასა თავიანთის ნერვებითა, ძვლებითა, მუსკულებითა და სხვა.“ ამ გვარად ენა არის გამოთქმა ჩვენის ტვინისა და ენის მუშაობისა. „როგორც მზეს ნათელი გამოსდის—ამგვარათვე ენას

ყურთა სასმენი ხმა გამოსდის. როგორც შხის სინათლის თვისება წარმოსდგება ნივთიერის (მატერიალურის) მიზეზისაგან, აგრეთვე აქაც ხმის თვისებაა... ამისათვის ენას უყურებთ ისე, თითქოს რაღაცა ნივთიერი არსება იყოს, თუმცა არც ხელით შეხება შეგვიძლიან, არც თვალით ხედვა; მხოლოდ მარტო თითქმის ყურით მივიღებთ.“ ამისაგან, როგორც ყოველ ორგანოს მოქმედება კაცის აგებულებისა (მუსკულებისა, ტვინისა, კუჭისა) თვითოეულის ორგანოს თვისებაზეა დამოკიდებული, აგრეთვე თვითოეული ენა დამოკიდებულია ლაპარაკის იარაღის თვისებაზე. შლეიხერი განაგრძობს: „თუ ადამიანის სიტყვა, ენა მდგომარეობს ტვინისა და ენის ორგანოს განსაზღვრულს შენობაში, დედა ენის გარდა, ერთის ანუ რამდენისამე ენის შეთვისება როგორ შეიძლებაო, მკითხვენ. მე შემძლიან მოკლედ გიპასუხობთ, რომ ოთხთავე შეიძლება სიარული და ერთის ფეხითაც, მაგრამ არავის ექვათ არ მოუვა, რომ ჩვენი ნამდვილი სიარული ჩვენს აგებულებაზეა დამოკიდებული... ყველაზე პირველად ეს კითხვა იბადება: უცხო ენა როდისმე ეთვისება კაცსა სრულიად და შემთავრებით? მე რომ მითხრან, აი ესა და ეს კაცი ერთგვარათ კარგათ სწერს და ლაპარაკობს ნემეცურათ, ფრანკუზულად და ინგლისურათო, ამისთანა ფაქტის არსებობაზე უარს ვიტყვი.“

ამ ცოტაოდენ სიტყვებში იმდენი აზრია, რომ კარგა დიდი ახსნა მოუნდება. თითქმის მრთელი ევროპის და ნახევარ აზიის ხალხები, როგორც

მეცნიერებით გამოკვლეულია, ყველანი სულ პირველად ერთის ხალხისაგან წარმოებულან და მოფენილან სხვა-და სხვა ადგილებში, აზიაში და ევროპაში. ადგილის დაგვარათ შესცვლიათ პირის სახის და ტანის მოყვანილობა, ფერი კანისა და თმისა, და ბოლოს ენა. ბუნებას დიდი გავლენა ჰქონია, აქვს კაცზე და ექნება. ამ ბუნების დაგვარათ იცვლება კაცის აგებულება. მაგალითად მთის კაცმა სხვა სიარული იცის, ვიდრე ბარისამ, — მიხვრა-მოხვრა, ფეხის გადადგმა, სირბილი, ჯდომა სულ სხვა და სხვა აქვთ. *) ენაც სწორედ ამ გვარათვე იცვლება. პირველი აღმზრდელი კაცისა ის ბუნებაა, რასაც თავისს გარშემო ჰხედავს. პირველი იმისი აზრები ამ ბუნების მოვლინების ქვეშევრდომობაში იბადება, იზრდება და იხსნება. წამ და უწყობი დაკვირვება გარეშე მყოფ ბუნებისა ჰბადებს შედარებას საგნებისასა იმათის თვისებისას და მოქმედებისას. ამ გვარად არსდება კავშირი კაცის გონებასა და ბუნებას შორის და ეს კავშირი წარმოშობს ხალხის თვითოეულ გონების ჰანგსა, მოსაზრების წყობასა, შეზავებასა (რომელსაც რუსები უწოდებენ *чужаки*). ეს ჰანგი თვით ენის ხმასაც ეთვისება და ენაზე ისეთი მეტის მეტი გავლენა აქვს, რომ აღრინდელ მოძმე ენას სრულებით ვერ დაამგზავსებს კაცი. აბა, ერთი მითხარით, რა

*) დარვინსა აქვს მოყვანილი თავისს წიგნში „კაცის წარმოებაში“ ის მაკალითი, რომ საქართველოში ნემეც მოსახლეებს მეორე თაობაში თმა და თვალები გაჰშავებიათ.

ერთობა აქვს ამ ორ სიტყვას: რუსულს „ხორო-
ში“-ს და ქართულს კარგი-ს. თავად ეს ორი სიტყვა
უთუოდ ერთი უნდა ყოფილიყვნენ: მაგრამ ქარ-
თველს ხალხს, რადგან მთიან ადგილას დასახლე-
ბულა, ისეთ ასოებათ შეუცვლია, რომ მთაშიაც
კაცს გააგონოს, რადგანაც კ და გ უფრო ძლიე-
რი ხმანია, ვიდრე ხ და შ.—ეს რა? სიტყვა კარ-
გი იცვლება კიდევ და ხშირად ხალხში გავიგონებთ:
კარქი.—ასოს ხ მთებში ისე ხმარობენ, თითქო ორი
ასო იყოსო ქქ. ძველ წიგნებში ვხედავთ სიტ-
ყვას „ზროხა“ ეხლა ვხმარობთ ძროხა. ზ იცვლე-
ბა ძ-ად, უ კიდევ ჯ: (აბეანდა — მბჯანდა), ძ იცვ-
ლება ჯ-ად (ძაბუნნი, ჯაბანი)—ასე, რომ რუსულ
სიტყვას „დერჟი“ ქართველი კაცი იძახის „დარ-
ჯი“, თითქოს უნდა თქვას „დაიქი“. აი რა დიდი
გავლენა აქვს ბუნებასა. ყველა კაცი, რაც უნდა
მოლაპარაკე მოიყვანოთ მთაში, ის ბოლოს ისე გა-
დააკეთებს თავის სიტყვის ხმასა, რომ პირველი-
სას აღარ ემსგავსება. ჩვენს მოაზრეს ეს ბუნების
გავლენა სრულებით დაჰვიწყებია, რომ ერთის ენით
მოლაპარაკე მალე დაიწყობდა სხვა-და-სხვა ენის
შედგენასა.

მეორე გარემოება ის დაჰვიწყებია, რომ სხვა-
და-სხვა ხალხისაგან რომელისამე ენის მიღებისათა-
ნავე ენა მალე გადასხვაფერდება. მაქს მულლერის
სიტყვით, ეხლანდელი ფრანკუზულ, ესპა-
ნურ და იტალიანურ ენებას განსხვავება წარ-
მოსდგა მარტო ლათინურისაგან კი არა, არამედ
ლათინთა სხვა-და-სხვა ხალხების ყველა ენებისაგან

და პროვინციის ხალხების ენებისაგან. ლათინურ ენის ქვედა ენები მიიღეს, მაგალითად, ფრანციაში და შესდგა ფრანკუზული ენა. ამ გვარათვე იტალიაში.

მაგრამ ამითიც არ გათავებულა. იტალიაში ხალხი მარტო წმინდა იტალიანურის ენით არა ლაპარაკობს, არამედ სხვა-და-სხვა ნაწილებში გადასხვაფერებით. მაგალითად, ქალაქ ნეაპოლის ლაძარონმა წმინდა იტალიანური ლაპარაკი არ იცის და თითქმის არ ესმის. ვენეციელი კიდევ სხვა კილოთი ლაპარაკობს ფლორენციელზე; ფრანციაში პროვანსის ენა გადასხვაფერებულია. იტალიის და ფრანციის მიჯნაზე ორივე ენები თითქოს შერეულა და ორსავე ჰშორდება. ბუნება ესე მძლეველად იჩენს თავისს კანონის ძალას, რომ ყოველივე იმისი ნაწარმოები თან-და-თან განსხვავდება.

ეს განსხვავების აღმოჩენა, დიქტერენტივობა სჩანს მრთელს ბუნებაში; ამავე კანონსა ვხედავთ კაცობრიობის ნამუშევარში, სადაც ყოველივე იმისი მოქმედება იყოფება, სხვაედება, დიქტერენტივობს. დავაკვირდეთ ამ კანონსა. მრთელი მსოფლიო, რომელსაც შეადგენენ წვრილი და დიდი ზეციური მნათობები, ვარსკვლავები და მზეები, პირველში ყოფილან არეულ ომშივარ მსგავს მასსად; მას უკან თვითო მნათობის, თვითო მზის წყობად, სისტემად დაყოფილა. მზის წყობა ამგვარადვე დაყოფილა უმთავრეს მზედ და პლანეტებად; ამ პლანეტებში ჩვენი დედამიწაც ასე განსხვავებულა. დედამიწაზე შედუღების, შემტკიცების შემდეგ აღმოჩენილა მცე-

ნარეულობა ზ სულდგმულობა. თვითოეული ამათგანი პირველში ერთმსგავსი ყოფილა და მერე თან-და-თან განსხვავებულა, ეხლაც სხვავდება შეუყენებლად და ვხედავთ სიმრავლეს სხვა-და-სხვა მცენარისას და სულდგმულისასა. გადავიდეთ ადამიანზე. კაცობრიობა დაყოფილია რამდენსამე რასსად, ესენი იყოფებიან ტომებად, ტომები ქვედა ტომებად, ბოლოს (გეოგრაფიულის მნიშვნელობით) თემებად. ავილოთ კაცობრიობის საზოგადოებითი მოვლინება, მაგალითად, მმართველობითი უფლება. უფლება ჯერ შერეულია; მერე იყოფება: კანონმდებელ, სამსახულო და აღმასრულებელ უფლებად. დავხედოთ ხალხის ცხოვრების სახსარს: პირველათ შერეულია: ერთი და იგივე კაცი, ველურ მდგომარეობაში, პურის მომყვანიც არის, მკერვალიც არის, ფეიქარიცა და ვაქარიცა. მერე იყოფება ხალხის მუშაობა სათვითაოდ და ჩნდება მიწის მომქმედი, ფაბრიკანტი ანუ ხელოსანი და ვაქარი. შინა ოჯახში მოსამსახურობა რა არის? იქაც ვხედავთ განყოფასა. პირველ მდგომარეობაში მსახური მზარეულიც არის, მანქნელიც (ლაქიაც), ყმაწვილების მომვლელიც; მერე კი ეს შერეული საქმე სათვითაოდ იყოფება.

აი, რა კანონი ყოფილა ბუნებაში და კაცის ცხოვრებაში. ნუ თუ მარტო ენისათვის სხვა კანონები უნდა იყოს? ამას არ გვეუბნება წარსული ისტორია ენებისა. სულ პირველში, როგორცა ვსთქვით. ნახევარ აზიის და თითქმის მთელი ევროპის ხალხების (ინდოევროპიელების) წინაპართ ერთის ენით ულაპარაკნიათ; შემდეგ თან-და-თან ეს ენა შეც-

ვლილა და გაცალ-ცალკევებულა. აი კიდევ: დიდი ნაწილი შეერთებულ შტატების ხალხისა გადასახლებულა ინგლისიდგან ამერიკაში და ლაპარაკობს ინგლისურას ენით. ერთის გამოჩენილ ნატურალისტის ლაიელლის აზრით გადასახლებულ ხალხს ენას შეუძლიან გაძლება, თუ დედა-ქვეყნიდგან მოსახლეები უწყვეტელად შემოვლენ ხოლმე ამ ხალხში. მაგრამ ამასთანავე ვხედავთ, რომ, თუმცა შეერთებულ შტატებში ახალი მოსახლეები შედიან, მაინც და მაინც ფილოლოგოსები კარგა გარკვევით ამცნევენ, რომ ინგლისური ენა ამერიკაში თანდათან იცვლება და ჰშორდება დედა ენას. ამგვარსავე უფრო ძლიერს მოვლენას ვხედავთ, მაგალითად, ჩვენკენ გადმოსახლებულ ნემეცებში და რუსებში. ნემეცები (მეტადრე სოფლებში) ითვისებენ ქართულს ენას საქართველოში და იციან ადვილად ლაპარაკი მეორესა და მესამე თაობაში მრთელის სოფლობით; ნემეცები და რუსის დუხობორები ოსმალოს მიჯნებზე ითვისებენ ამგვარადვე სომხურს ანუ თათრულს; სომხები საქართველოში — ქართულს.

მაშასადამე, ამ გვარად ენაც ზემოხსენებულ განსხვავების კანონს ექვემდებარება, ესე იგი ექვემდებარება ბუნებას, რომელიც მას გარს არტყია და რომელიც ზრდის იმის აზრსა, აზრის წყობასა და ხმის თვისებასა. ამის გამო, როგორც კარლ ფოგტი ამბობს, „სულელობა იქნებოდა ერთი ენა მრთელის კაცობრიობისათვისაო. ეს ენა არავის მოთხოვნილებას არ ეთანხმებოდაო და მალე შეცვლით იმგვარადვე დაიყოფებოდა, როგორც ინდო-ევროპიე-

ლების პირველი ენა, ესე იგი დაიყოფებოდა დამოუკიდებელ ენებად, რომელნიც მხოლოდ თავისი საძირკველით გვიჩვენებდნენ ერთობას შთამომავლობისას“.

რასაკვირველია, თვით ბროშურის ავტორი წინააღმდეგია იმ აზრისა, რომ საყოველთაო ენა შესდგეს როდისმე. მაგრამ თუ-კი კაცობრიობის გონებითსა და ნივთიერს გამდიდრებაზე ამყარებს რამდენისამე ენის აღორძინებას და გაძლიერებას, რატომ არ შეიძლება, რომ ისიც კი ვიფიქროთ, რომ ბოლოს ისინიც შეერთდებიან; რომ ყოველივე სიბრძნე კაცისა ერთს ენაში დაიტიოს და ადვილი იარაღი გახდეს ეს ენა კაცობრიობის კეთილდღეობისათვის? საქმეც ის არის, რომ ავტორს თავისი სჯა მარტო საკუთარ სჯაზედ და მოფიქრებაზედ დაუმყარებია და არა ბუნების კანონზე.

რა საშინელი მდგომარეობა უნდა წარმომდგარიყო კაცობრიობისათვის, რომ მართლა ხალხებს თავისი ენები დაეგდოთ. ზემოხსენებული გამოჩენილი ნატურალისტი ფოგტი ამბობს: „შვეიცარიის ერთ ნაწილში ვატლანდის კანტონის მცხოვრებ ლები (ნემეცები) ფრანცუზულათ ლაპარაკობენ, ფრანცუზულადა სწავლობენ—ერთის სიტყვით, ფრანცუზობა უნდათ; მაგრამ, ამისდა წინააღმდეგ, საგანი ნემეცურად ესმისთ, ნემეცური წყობა აქვსთ გონებისა და აზრებისა და ამის გამო ისინი არას დროს არაფერს არ აწარმოებენ თვითმოყოფითს, თვითარსებითს, რადგანაც

იმათი ენა არ ეთანხმება იმათს სულიერს მოთხოვნილებასა.“

რალა უნდა იყოს იმ ხალხის მდგომარეობა, რომელიც ისე დაეცემა, რომ თავისის გონებით სიმდიდრის გარდმოცემა აღარ შეეძლოს იმ ერთად ერთის იარაღით, რომელსაც ენა ჰქვიათ. მაშასადამე, ამგვარი ხალხი გონებითს ასპარეზზე ისეთი მუშაკი კი აღარ იქნებოდა, ბროშურის ავტორის აზრისამებრ, როგორც განმანათლებელი ენის ხალხები არიან; არამედ იქნებოდა თვით უქნელი, უნაყოფო, მოუქმედებელი და სხვის იმედით მცხოვრებელი, სხვის მომლოდინე და, მაშასადამე, პარაზიტი და არა მომქმედი გონებითსა და ნივთიერს წარმატებაში. მაგრამ აქაც უკვდავი კანონი ბუნებისა მუშაობს და ვხედავთ, რომ ერთხელ დაჩაგრული ენები სლოვენებისა გადაპრჩნენ ნემეცურის ძლიერებასა, ბერძნული—ოსმალურსა, ქართული—სპარსულს, არაბულს და ოსმალურს, სომხური—ოსმალურს და სპარსული—არაბულს და თათრულს.

რა საფუძველი უპოვნია ბროშურის ავტორს სწავლა-მეცნიერებაში თავისის აზრის დასკვნისათვის, თვით ბროშურაში კი არ არის მოხსენებელი, მაგრამ, ვგონებთ, ავტორი დამყარებია დარვინის ერთს აზრს, მოყვანილს „კაცის წარმოებაში“, რომ „გავრცელებული ენები შორს იფინებიან და სხვა ენებს ჰკვლენო.“ ერთ გავრცელებულ ენად ინგლისური ენაა აღიარებული. მაგრამ ეს ენა ინდოეთში იქაურ ენებს არა ჰკლავს. (ინდოეთის ენები უეჭველად ამისათვის ბროშურის ავტორს მომავალში

ძლიერ ენებად უღიარებია, თუმცა ეხლა ამაებს ძლიერს არავინ უწოდებს) საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ დარვინს ეს აზრი საზოგადოდ აქვს მოყვანილი. ამისათვის ეს სიკვდილი უნდა მივაწეროთ ველურ ამერიკელების ენებს, რომელთაგან ზოვის მრთელი სიტყვები ორმოციოდზე და ასიოდზე მეტი რიცხვისა არ არის. და ამასთანავე ენის გაძლიერება შეერთებულია საზოგადოდ თეთრის ტომის ხალხის გაძლიერებასთან ამერიკის და ავსტრალიის ველურ ხალხებში. ძალიან სამწუხაროა, რომ ასე შეუტყობელი დარჩენილა ბროშურაში ეს აზრი და მიზეზი ყოფილა არევ-დარევისა.

ღიახ და ძნელი საქმეა აზრების გამოურკვევლობა და არევ-დარევა, აზრების ანარხია. თვით ავტორი გვეთანხმება ამაში. ავტორი სწუხს, რომ პატარა ხალხების ენის საქმე არეულია სხვა-და-სხვა საქმეებთან და ამიტომ გულგრილად და ბეჯითად ვერ გამოკვლეულაო. საქმეების არევ-დარევის, ანარხიის მიზეზს ჰპოვებს აზრების ანარხიაში და დასამტკიცებლად მოჰყავს ორი აზრი, ერთი რენანისა, რომელიც ერთს შემთხვევაში ძმობასა ჰქადაგებს და მეორე შემთხვევაში თეთრ ტომის ხალხს ბატონობას აძლევს შავსა და ყვითელ კანიან ტომებზე: მეორე ის აზრი ნემეცებისა, რომ ნემეცები უნდა ბატონობდნენ სლოვენის და ლათინის ხალხებზე. სწორედ სამწუხაროა ამისთანა არევ-დარევა აზრებისა და მოქმედებისა. მაგრამ ესაც უნდა ვსთქვათ, რომ აზრი და მოქმედება კაცისა მუდამ შეერთებულია ერთმანეთთან. აზრების გაწმენდა ღიალ

პატიოსანი საქმეა, გამოკვლევა საგნისა დიად სასარგებლოა, მაგრამ ყოველივე მოქმედებაზეა დამყარებული. პირველად მოქმედების სიწმინდე აიყვანს კაცს მეცნიერების სიწმინდემდისა და აზრებს დასწმენდავს და მერე დაეშვება ხელ-ახლავ ცხოვრების თანაშემწეობისათვის. ბედნიერნი არიან ისინი, ვინც ემსახურებიან განწმენდასა და ცხოვრების განათლებასა. ჩვენი ლოცვა-კურთხევა იმათ, რომელნიც თავისს შრომას დასდებენ აზრების გაწმენდისათვის! სამწუხარო ეს არის, რომ აზრების განწმენდას ბევრი მუშაკი არა ჰყავს. პირ-იქით, ხშირად რაც ევროპის ცხოვრებას და სწავლა-განათლებას მოუტანია ხალხებისათვის, იმ გამოკვდილებას და ცოდნასაც ურევინ და ჰხლარავენ. ეს რევა და დახლართვა ხალხის ცხოვრების მუშაკთა მიუხედავობაზეა დამოკიდებული, რომელთაც ვერ გაურჩევიათ: დღეს რა გვეჭირვება და ხვალ რა? რა საგანსაც მიაწყდებიან, ისა ჰგონიან ცხოვრების საქიროება და არა ისა, რასაც თანამედროვე ცხოვრება ეუბნება თავისის მიმდინარეობითა და ხალხის საქიროების მიმართულებითა.

მაგრამ დავშორდით ბროშურის გარჩევასა. ჩვენ მაგდენს არაფერს აღარ ვიტყვით იმ ნაწილზე, რომელშიაც ავტორი ლაპარაკობს: რა ადგილი უნდა ექიროს სახელმწიფოს წყობაში პატარა ხალხების ენებს, სანამ სრულებით გაუქმდებიანო? ავტორის აზრით ადგილობრივს ენებს, რაც ალაგი უჭირავთ, იქაც კი არ უნდა მიეცეს არა მარტობითი, არამედ სახელმწიფო ენასთან პარალელეთ უფლე-

ბა; სახელმწიფო ენა ადგილობრივს ენებთან უნდა იყოსო თანასწორად ყველგან, უკანასკნელ სახალხო სოფლის სკოლაშიაც. ადგილობრივს ენებს იმიტომ უნდა დაეთმო! ადგილიო, რომ ბუნებითი ენა შეიქმნას ძლიერის ენის მიღების ადვილ იაზალათაო. ეს აზრი ეკუთვნის ერთს მსწავლულს, უფალს უ—რს, ფილოლოგიისათვის მშრომელს, რომელსაც სრულებით ეთანხმება ჩვენი ავტორი. *) ბოლოს ამბობს, რომ ამ აზრის ასრულება სხვა და-სხვა გვარ მოხმარებას ითხოვსო, რომელიც წმინდათ სახელმწიფოს პოლიტიკურს ვითარებაზეა დამოკიდებულიო. ყოველს დათმობაში ადგილობრივის ენების სასარგებლოდ ერთი ხელმძღვანელი აზრი ის უნდა იყოსო, რომ რაც დაუთმონ ადგილობრივს ენებს, იმდენად უნდა დაუთმონ, რამდენათაც მცხოვრებლების ნამდვილი გონებითი და ზნეობითი საჭიროება მოითხოვს ამასა და არა მეტისო. ეს დათმობა იმ

*) უფალმა უ—რმა შეადგინა კავკასიის ენების ანბანები, რომელთაც ასოები შესდგება რუსულისა, ორიოდ ქართულისა [წ. კ.] და ორიოდ ლათინურისაგან [ლ. ჯ.]. იქნება ათი-თორმეტი წელიწადი ჰსურს იმას, რომ მმართველობამ მთიულთა სკოლებში გაავრცელოს ეს ანბანი. სურვილი იქნება კარგი იყოს, მაგრამ იმისთვის კი არ მიუპყრია ყურადღება, რომ, პირველი, ყველა მაჰმადიან ხალხებში მიღებული აქვთ არაბული ანბანი და ყველგან, საცა ძველადგანვე საკუთარი ჰქონიათ, მაგ. სპარსეთში, იქაც კი გადავარდნილა და შესულა არაბული; მეორე, მთებში ეხლავე არაბული წერა-კითხვაა გავრცელებული ხალხში და მესამე, ამასთან ფანტიკურათ შეჰხედვენ რუსულ-ქართულ-ლათინურ ანბანს, რადგან ქრისტიანებისაა. აბა რა პრაქტიკული აზრია!

ზომისა უნდა იყოს, რომ სახელმწიფოს ვნება და განხრწნა არ მოჰყვესო.

აი ამ სიტყვებით თავდება ბროშურა. უკანასკნელი აზრები ისე არეულ-დარეული აზრებია, რომ გაწმენდა ექირვება. მმართველობას ყველა ქვეყანაში ბევრი ორგანოები აქვს, რომლითაც თავიდგან იშორებს სახელმწიფოს ვნებასა და განხრწნასა და, მაშასადამე, ენაზედ ამ მხრივ ლაპარაკს საჭიროება არ მოითხოვს. მაგრამ რა ზომით და წონით უნდა განისაზღვროს ენის მღგომარეობა? ავტორი ამბობს, იმ ზომით, რამდენათაც ვნება არ მოაქვს სახელმწიფოსათვის და რამდენათაც მოითხოვს ადგილობრივი ხალხის გონებითი და ზნეობითი ნამუდვილი საჭიროებაო. მაიც-და-მინც ეს საჭიროება რით უნდა გაიზომოს, რა უნდა იყოს საზომი? მაგალითად: მმართველობა ადგილობრივ ენების სწავლებას საჭიროთა ჰხედავს; გაზეთი „მოსკოვის უწყებები“- კი ამ აზრის წინააღმდეგია და გამოსთქვა, რომ მმართველობა სახელმწიფო სასწავლებლებში ადგილობრივ ენებს არ უნდა ასწავლიდესო, „დაე, როგორც უნდოდეს, აჰყვავდეს ქართული, სომხური და თათრული ლიტერატურაო“, მმართველობას ხელი არ უნდა ჰქონდესო. ავტორი უფალის უარის აზრისა არის, რომ ადგილობრივი ენები, როგორც იარაღი, მმართველობამ უნდა ხელში ჩაიგდოს და მოიხმაროსო. როგორცა ვსთქვით, „მოსკოვის უწყებები“ ამ აზრის წინააღმდეგია. არის კიდევ კერძო აზრები, რომ კავკასიის ენებზე სწავლა, წერა, სტამბა და სხვანი არ არის საჭიროო .. რო-

მელი აზრი უნდა მივიღოთ ამათში? ვინ უნდა განგვისაზღვროს გამორკვევით მიჯნა ენის ხმარებისა? ნუ თუ ავტორს შეუძლიან ამისი ახსნა?

აი რასა ჰქვიან აზრების არევ-დარევა და ანარხია! ვისაც ენების როლის განსაზღვრა უნდა, ჯერ უნდა კარგა დაფიქრდეს აზრების ანარხიაზე, დამოკიდებულს ყოფაქცევის ანარხიაზე.

მ. პეტრიძე.

— — — — —

ს ა მ ზ ა დ ი ს ი

სცენები ქართულ თეატრის დაფუძნების დროისა

პეტრე უმიკაშვილისა.

სამზადისი

სცენები ქართულ თეატრის დაფუძნების დროისა.

პეტრე უმიკაშვილისა.

მომქმედნი პირნი:

კნენია ქეთევან ორბელიანისა

ბაბალე ანდრიევსკისა.

კნ. ტასო გეგარინისა (კნიაენა ორბელიანისა).

გრიგოლ შანშაევი.

თ. რევაზ ერისთავი.

თ. გიორგი ერისთავი.

პლატონ იოსელიანი.

დიმიტრი ყოლაანი.

თ. ვახტანგ ორბელიანი.

თ. რაფაელ ერისთავი.

თ. ილია ორბელიანი.

მიხეილ კილაევი.

თ. მიხეილ სვიმონის ძე ვორანცოვი.

მსახურნი. მოსაკრავენი, მესტვირე და საზანდარი.

მოქმედება სწარმოებს ტფილისს, ორბელიანთ უბანში,
დეკემბერს 1811 წელს.

პირველად წარმოადგინა ქართულმა დრამატიულმა დასმა
თავად-აზნაურთა თეატრში 1 იანვარს 1818 წელს ტფილისში.

(მდიდრულად მოწყობილი ზალაა. უკან დიდი შემო-
ხასვლეელი კარი. მარჯვენე და მარცხენე ოთახის კარები).

გამოსვლა I.

მსახური (სწუმენდაყს და ჯღაკებს). ვაჟ, დედავ, წელი!
აი, დალახვრა ღმერთმა ყმის გამომცემი!
ლამე ძილი არ არის და დღე მოსვენება.
აქამდინ სტუპრების სიარულმა გამათავა,
ახლა ე რაღაც კამედიანჩიკობა მოიგო-
ნეს, უარესი მამივიდა... ნეტა, ესმოდეს
კაცს მაინც, რას თამაშობენ, რას ლაპა-
რაკობენ?... თავადიშვილი და კამედიან-
ჩიკი!... ღმერთო, შენ ნუ გამოუღვევ
ჭკუას... მაგრამ ესაც კი უნდა ვთქვათ,
ღვთის წინაშე, რა ფიქრი აწუხებთ? შენი
ჭირიშვი. მოურავისა ეშინიანთ თუ იასა-
ულის დაბარებისა... რა საქმე აქვთ? ან
ქალაღდი უნდა ითამაშონ, ან კამედიან-
ჩიკობა გამართონ. საკვირველი ეს არი,
ქალბატონი ქეთევანი ჭკვიანი დედაკაცია,
როგორ აპყოლია, არ მესმის. ნეტა კი
ერთი მაჩვენა, რა უნდა იყო... ძაღლების
კამედია კი მინახამს, ჰე... ჰე... რა სახით
თამაშობენ; დადიან, გახტებიან-გამოხტე-
ბიან, თითქო ადამიანები იყვნენ. ძან
უსწავლებიათ, არ გაგონილა! სუ კი ფრან-
ცუცების საქმეა, ოსტატი ხალხია. იქ,
იმათ ქვეყანაში, ძაღლებს ასწავლიან თურ-

მე, აქ ახლა ადამიანებიც უნდა ათამაშონ. მერე თავადიშვილები... აპოლონიან ესენიც, ბატონო, მიდიან-და-მოდიან, მიდიან-და-მოდიან და ჩვენ კი სულელები ამოგვართვებს... ე... ე... ეჰ!—(მღერის).

ვაი, ვაი ვასაო, ყაფლანიანთ ყმასაო.

აპკიდებენ ქვასაო, აძახებენ ვასაო.

ერთი ჯამი შეკამანდი ბატონსა და ყმასაო! (ასმას ზარას რეკა). ჰარიქა, კიდევ გაჩნდნენ.. დიდი ხანია, არ მოთრეულან. (კაჭა).

გამოსვლა 2.

რევაზ და კრიგოლ.

რევაზ. აი, რეპეტიცია გაქვთ ზე სახლის პატრონი კი არ გეგებებათ. ეს სადაურია?

კრიგოლ. არაფერია.

რევაზ. დიდი ფერია, შენმა მზემ. ეს ის გახლავთ, რომ არ მინდიხართო.

კრიგოლ. აბა, ჩემო საყვარელო რევაზ, ეგ რა საფიქრებელია?

რევაზ. დიახ საფიქრებელია. ძალათ მაცხოვნეო, სწორედ ეს გახლავს. სახლში მოუხდებით ხოლმე ძალის-ძალათ, მოუწვევრათ.

კრიგოლ. შენ ნუ მომიკედები, რევაზ, ავ გუნებაზედა ხარ.

რევაზ. თქვენ ხომ კაი გუნებაზედა ხართ და თავი მოგაქვთ, ქართულს თეატრს ვაფუძნებო.

გრიგოლ. რაზე გაკლია გული, ჩემო კარგო. ყველა ასე მოხარულია, აღტაცებაშია, სიხარულით აღარა ვართ, რომ ძლივს გველირსა, ძლივს ბედმა გადმოგვხედა. ძლივს კარი გაგვეღო... (გაბრტყელებათ) „განგვეღო კარი ვახუშტულისა“, აღექსანდრე ქავჭავაძემ კარგა თქვა.

რევაზ. საკვირველი კარი განგეღოთ, როდები რო ჩამოირიგეთ. ახლა რაო? მარტო თუ ვართ, ჩვენა ვართო, რაღა და იანვრის 2 მითომ კიდევ წარმოდგენას თამაშობთ.

გრიგოლ. არ მესმის, რათა წყრები, საყვარელო...

რევაზ. აი, იმაზე, აი!.. ჩვენა ვართ და ჩვენაო... დამაცადეთ, ერთი ვნახოთ, რა გამოვიდეს?.. შენ რო სეკლეტრის როლი გაიკარ, ვითომ მე რაღა ნაკლები ვარ, რომ ერთი უხეირო იმერლის როლი ვერ მეთამაშნა... აბა კაცი იქნები და იტყვი, ჩემსავით ითამაშებს ვინმე იმერელსა?

გრიგოლ. აი, მეორედ შენ ითამაშე, გიორგი აპირებს ახლა კამედია დასწეროს. ახლა კი, რაც არის, გათავებულია... სულ ერთია: ოღონდ კარგა გამოვიდეს, ვინც უნდა იყოს.

რევაზ. ვინც უნდა იყოს, ჰა? მაშ კარგი. ვნახოთ ერთი, როგორ ითამაშებთ. თქვენ ალა, ალა გგონიათ, რაღა. რამდენი მომზადება უნდა! (ააჟისთავის) ესენი ერთი უნდა შევაფუცხუნო. (გრიგოლს) კაცო, ერთი მიიხარ, ვთქვათ, როდის ვთამაშობ. როგორ

მივცემ ნებას, რომ სცენაზე მითხრან, „სე-
კლეტარს ოც თუმნათ მაიმუნად ვაქცევო“.
არ გესმის, რა დაციწვაა?

გრიგოლ. ჩემზე ხო არ არის ასე ნათქვამი.

რევაზ. ისეა მაგრამ, მაინც დაციწვაა და არ ვი-
ყაბულებდი. არა, სულ ჩაიშლება.

გრიგოლ. რა თქვა, თქვენი ჭირიმეთ! ჩაიშლებაო!..
ჩვენ აქ გაფაციცებული ვართ, კნეინა ქე-
თევან ამოდენა გარჯაშია და ჩაგეშლე-
ბათო!.. ეგ რა სათქმელია? რომ იშლებო-
დეს კიდევ. შენ გული უნდა გაგვიკეთო.
რა ჩაიშლება... კნიაზი ვარანცოვი ცოც-
ხალი გვყვანდეს, თორემ ვის რა შეუძ-
ლიან?... მართალია, ცოტა გულში შიში
გვაქვს, ვაჲ, თუ თამაშობა კარგა ვერ მო-
ვახერხობთ და შევრცხვებო, მაგრამ ჩა-
შლა... რა სათქმელია!?

რევაზი. კარგი, აი ვნახამ. რა, რეპეტიცია გაქვთ?

გ ა მ ო ს ვ ლ ა ჰ .

იგანავე. გაორვა, დიმიტრა და ზღატონ.

გრიგოლ. მობრძანდით, საყვარელნო!

გიორგი. სხვა არავინ არის?

გრიგოლ. აი, თქვენი რევაზ ერისთავი ბძანდება, ერ-
თი ამბავი აქვს, ერთი ამბავი. როლები
ჩამოგირიგებიათ, მე კი არ მაღირსეთო.
ჯავრობს ვერაფერს ვერ მოახერხებთო
ორ იანვრისთვის, ჩაგეშლებათო.

გიორგი. ძალიან სცდება.

გრიგოლ. რა ვიცი, ძალიან კი ცხარობს ჭე (ღიმიტრას ცაღაჲ). მართლა კი არაფერი გამოტყვრეს და. ხომ იცი. საყვარელო ღიმიტრი, ფათერაკი არ ასია. ათასია...

ღიმიტრი (ღუქსაღ). ჰაჲ. ასეა და ჰაჲ ისეა.
თურმე სოფელი ასეა.
არა გრიგოლ?

გრიგოლ (ელრაჲკება) ჰო, სწორედ წავას ვამბობ.

ღიმიტრი. ნუ შეფუცხუნდა, შე მხდალო, შეგე-შინდა. განა?

გამოსვლა 4.

აგინაჲუ და ქოქვან.

ქეთევან (გამიღას ათასაღან). მშვედობა თქვენს მოპრძანებასა! რა ამბავა, ბატონებო?

გიორგი. იჩარხება ყველაფერი.

რევაზი. არა მგონია.

პლატონ. კნენათა კნენავ, დად ამბავში ძრძანდებით, არა ხუმრობთ

ქეთევან. სიხარულოს ამბავში, თქვენის თავის მზე-სა ვფიცავ. პლატონ. მგონია გავიმარჯვოთ, ვცდილობთ.

პლატონ. აი გიახელით, ჩვენო კნენათა კნენავ, თუნებას მიბოძებთ. მინდა თქვენს რეპეტიციას დავესწრა.

ქეთევან. დიდათ გვაამებ და სასიამოვნოა.

გიორგი. ჩვენის საქმისას ხომ არასა ბძანებთ ახალსა?

რევაზ. ცოტა საწყენი რამ უნდა პოგახსენოთ.

ღიმიტრი. როგორა, ბატონო?

ქეთევან. რა ამბავია, ბძანეთ.

რევაზი. ბატონიშვილს მარიამს საყვედური სადმე შემოუთვლია თქვენთვის ბატონიშვილის თამარის პირით.

პლატონ. ბრძენი მანდილოსანია; მოდებს არ მისდევს, ვითარცა მრავალნი ბრძენი.

ქეთევან. მაღლობას მოგახსენებთ კომპლემენტისათვის.

გიორგი. რა შემოუთვლია, რევაზ?

რევაზ. რაღა რა, ეგ ლა გვაკლდა, პამპულობა შემოიღოთო. ხალხი ბარემც გადარიოთო, თვალით აღარ დამენახოთო.

გიორგი. დალოცვილმა მეტის-მეტი იცის. იმისი არ იყოს, დღევანდლამდე ქოში არ გაიხადა და შინ სკამი არ შეატანა.

ქეთევან. თქვენი მტერი, კიდევ იმ დღეს დამაყენებს: შლაპა რომ დავიხურე, თვენახევარი არ მინახულა. ანჩისხატში თვალი არ გაუსწორებია. „ნეტავი, ჩემს თვალებსა, რომ რაღაცა კოლოფი ჩამოიცივი თავზედაო. დედი შენის გაიანეს მშვენიერ კავენს არა ვხედავო!“ წყრებოდა, სტიროდა, მაგრამ რას ვიზამდი. ბარემ არ მინდოდა, მაგრამ იმ დროთ პოლიტიკა იყო, შლაპები დაიბურეთო.

დიმიტრი. რა გაეწყობა, კნეინავ. საქმეს ხომ არ დავიბრკოლებთ.

გიორგი. დავიწყოთ, კნეინავ. ამოდენა შრომა იკისრეთ...

- რევაზ.** ბატონიშვილის წყენა ხუმრობა არ არის. კნინას ნუ შევაცდენთ, მიზეზი ნუ გახდებით.
- ქეთევან.** რა სათქმელია? ჩვენი განზრახვა ყოვლის უმიზეზოთ უნდა ასრულდეს. რა ვქნათ, დიდ სიხარულს წყენაც არ ასცდება. უნდა ვავუძლოთ.
- გიორგი.** რა მადლობელი უნდა ვიყვნეთ.
- გრიგოლ.** თქვენის მაგალითით ჩვენც გული გვეძლევა, მხნეობა გვემატება.
- რევაზ** (თავისთავის). შეხე, შეხე. აბა თუ წავაბორძიკო.
- ქეთევან.** ეს ყველა იქით იყოს, ბატონებო, მაგრამ რეპეტიციებში რომ დაბრკოლება გვიჩნდება მოურავის გამო.
- რევაზ.** ბატონო, ბევრი დაბრკოლება გამოჩნდება კიდევ, რას აგიხირობიათ და თავს იტკივებთ.
- გიორგი.** გაგვირიგეთ, ბატონო, რამე?
- ქეთევან.** არავის ერისთავი რაფიელ არა მგონია გაგვიწყრეს როლის ჩამორთმევაზე. გუშინ კნიაზმა ვარანცოვმა მკითხა რეპეტიციების ამბავი. მეც მოვახსენე, ასე და ასე გახლავს ჩვენი გაჭირვება და თქვენ ხელთ არის ჩვენი გამოყვანა მეთქი. თქვენი ადუტანტი ნიკო უნდა დაგვითმოს მეთქი.
- დიმიტრი** | რა მადლობელი ვართ.
- გიორგი.** | რა ბძანა?
- ქეთევან.** | ნებას დავრთავ, მაგრამ კამენდანტი კი ვერ დაესწრება წარმოდგენასაო.

გიორგი. მაშ ახლა აღარა გვიჭირს რა (დომიტრას და გრიგალს). ჩვენი საქმე იჩარხება (ჩუმათ უღაპარაკება.).

პლატონ (ცალკე ქეთევანს). კნენათა კნენავ, ჩვენის გაჭირვების ტალკვესი ხარ.

რევაზ. გიორგი, იცი, რა მოგახსენო!

გიორგი. რას ბრძანებ?

რევაზ. და თქვენც, კნენავ, გირჩევთ, ამ ხათაბალას თავი დაანებოთ. იქ ბატონის შვილი დეიდა თქვენი წყურება, ბრძენი მანდილოსანია. აქ ახლა არაგვის ერისთავი უნდა შემოიწყრომოდ. არ გირჩევთ.

გიორგი. მაგისი ნუ გეფიქრება, რაფაელ თითონვე ჰხედავს და როლის გაფუჭებას არ ისურვებს.

პლატონ. მე მგონი დიახაც იწყენს. ეს ერთი. მაგრამ უმთავრესი და უპირველესი ის გახლავთ. რომ აგიღიათ თავი და ამ რუსულ და ფრანციულ სპექტაკლებით გამობძანდებით, ჩვენც ნახირ ნახირაო, დიდი სიბრიყვეა. რა აქტიორები ხართ, რა სკოლა გამოგივლიათ, რა გინახავთ?

რევაზ. აი ქეშმარიტი სიტყვა.

გიორგი. ახლა საიღამ გამოვიწეროთ ქართველი აქტიორები?

პლატონ. აი კომედიებს გვიწერ და ქართული ენა კი არ იცი... გამოვიწერ“ რომელი ქართულია?

ქეთევან (აღსას).

გიორგი. კარგია შენ დღეგრძელობას, რა დროს ხუმრობაა.

გრიგოლ. მაშ როგორ ითქმის, საყვარელო პლატონ.

პლატონ. ქართულად იტყვიან „და...ვი...ბა...რებ“.
— და ვიბა...რე წი...გნი პარი...ჟი...დამ
და ვი...რი თავრი...ზიდან.

ყველანი (იციხიან).

რევაზ. რაც მართალია, მართალია.

ქეთევან. რა არის, ჩემო პლატონ, არ იქნება, თუ დარბაისელთ ყრილობაში სახედარი არ ახსენო.

პლატონ. რა ვქნა, შე დალოცვილო, ქართველობაში უფირისთავოთ ქორწილიც კი არ იქნება.

ყველანი (იციხიან).

ქეთევან. კიდევ, უი, თქვენი ჭირიმეთ!

დიმიტრი. თქვი, პლატონ, რას ბძანებდით.

პლატონ. რო შემაწყვეტინეთ! ჰო... იმას მოგახსენებთ, რომ რის იმედით გამოდიხართ ასპარეზზედ? კომედიას თამაშობთ. მე, კნეინავ, თქვენის მალალ გონიერებისა მიკვირს, ამათ როგორ აჰყოლიხართ.

ქეთევან. კაია, შენს დღეგრძელობასა.

გიორგი. რას ოხუნჯობ. გამოგვიგორეს ბურთი...

დიმიტრი. გადავდგათ ნაბიჯი და ავიტაცოთ.

გიორგი. თორემ:

ვიქნებით შეილთა ჩვენთაგან
გინებით მოსაგონარი.

- პლატონ.** დიდი თავდადებაა. დიდი მოუთქვებლობაა... არა ფიქრობთ, რა ღონე გვაქვს... თეატრი დიდი...
- რევაზ.** საქმეა. მაგრამ საფუძველიც მკვიდრი უნდა. ევროპაში ისტორიამ შეამუშავა, საუკუნოებით იზრდებოდა, სახელმწიფო ინახავდა, ახლაც...
- პლატონ.** მილიონებსა ხარჯავენ... რით ვერ გაიგეთ, რომ ვსხედვართ უდაბნოსა მოოხრებისასა.
- გიორგი.** ნუ გეშინიან, გული იყოს, თორემ ყველა შოვა.
- დიმიტრი.** არ შოვა და მოვათრევთ.
- პლატონ.** ვინ შეუწყობს ხელსა, ვინ აღზრდის, ვინ დაამკვიდრებს?
- დიმიტრი.** ჯერ ჩვენა და მერე ჩვენი შვილები... შენ აქ რისთვის მოხველ, გული უნდა აგვაცრუებინო?
- პლატონ.** მართალი სიტყვა უნდა ლაღადებდეს თვით უდაბნოსა შინაც.
- გიორგი.** აი, რამდენი ტყუილი შენ გეთქვას! ბერძნული „მამაო ჩვენო“ ხომ პლატონ ფილოსოფოსის სიტყვად მოიტანე, დაგავიწყდა, განა?
- ქეთევან.** კმარა ხუმრობა.
- გიორგი.** ნეტა. არ მინდა, მოჰყვე ავციოპასა.
- რევაზ.** პლატონმა ამდენი საბუთი წარმოადგინა, რომ სწორეთ სჯობიან თავი დავანებოთ. უკეთესს არას იზამთ.

გიორგი. რამ აგრია, კაცო! თავი დავანებოთ?..

პლატონ. დიახ. გონიერობა იქნება.

გიორგი. დაჩუპდი, კმარა... დღეს თეატრი გვებადე-
ბა... რატო არ ფიქრობთ, მწერლობა
ფრთას შეისხავს. გამოჩნდებიან მწერალნი,
სასიხარულოთი გაგვახარებენ, სამწუხარო-
თი გვატირებენ, დაგვაფიქრებენ, თვალს ა-
გვიხელენ, საზოგადოება გაგვეწვრთნება.
ამას უარსა ჰყოფ!?

რევაზ. სრულებით, მტკიცედ უარს ვყოფ, სულ-გო-
ნებას აგვირვევ, ის იქნება.

დემიტრი ბატონო. კუთხე აჩა გვაქვს, საზოგადოე-
ბა ვნახოთ, თუ არ ქელებში ან ქორწილ-
ში... განა ეს ცხოვრებაა?.. თეატრში
ერთმანერთს მაინც ვნახავთ. აზრი აზრს
მოჰხედება...

პლატონ. ისიც კი იცოდე, მეძავ-კურობის ასპა-
რეზი გაგვიჩნდება.

გრიგოლ. თქვენმა მზემ, პლატონ. სრულებით დაე-
თრები უნდა დაგვაკარგვინო.

დემიტრი. აკი აპირებდი, პიესას წინასიტყვაობას დაუ-
წერ, როცა დაიბეჭდებო, ახლა გადარ-
ჯულდი? ღვთის გულისათვის, ხალხი არ
გადაგვირიო.

ქეთევან. ხუმრობს მგონი (ცხაყრად). მაგრამ ბევრი
რამ შართალია. სწორეთ მოფიქრება გვე-
ქირვება.

გიორგი. თქვენც, კნენავ. ღმერთმან იცის, არ შეხუ-
რება, გული ყელში მომებჯინა.

რევაზ. ქეშმარიტს ბრძანებს კნეინა. მადლობა ღმერთს, ჩემი მხარე დაიჭირა.

დიმიტრი. კმარა ხუმრობა.

გიორგი. ხუმრობა ხომ ხუმრობაა, მაგრამ მე რო პლატონის და რევაზის აყიობა ვიცი, არც გამიკვირდება.

ქეთევან. ჩვენ ვერავენ რას მოგვაშლენებს, არა ჩემო გიორგი?

გ ა მ ო ს ვ ლ ა ზ

იკანიფე, ტასო, მანაძე, ალაა, უსტანგ, რაფაელ და მანუა.

ქეთევან. მობძანდით, მშვიდობა თქვენი ნახვა. ვახტანგ, რატო ასე ძვირი სანახავი გახდით.

ვახტანგ. აი, ბატონო, გაიხელ და კაი ამბავიც მოგიტანეთ. დღეს კნიაზმა ნიკოს უბძანა, წადი, კნეინა ქეთევანს იახელ, საქმე აქვსო: ეცადე, თხოვნა კარგა აუსრულოვო.

რევაზ (რაფაელს). როლს გართმევენ, არა გრცხვენნიან. არ დაუთმო, თუ ბიჭი ხარ.

ქეთევან. აი, კარგი ამბავი... ახლა არა გვიჭირს რა, ბატონო, არაგვის ერისთავო!

რაფაელ. რას მიბრძანებ, ჩვენო სარდალო.

ქეთევან. უნდა მოგვიტეოთ.

რაფაელ. არ ვიცი, ბატონო, რა უნდა მქონდეს მოსატევებელი, დიდი ხანია, თეიმურაზ მეფემ თქვენ პაპას ქსნის ერისთავობა ჩამოართვა და ჩვენ არაგვისა. დავა აღარა გვაქვს რა, ლომისის მადლმა.

- გიორგი.** აგრე ერიდე, არაგვის ერისთავო, თორემ
„არაგვის თავთა კლდეთ შიგა
სისხლის წყარონი დიანო“.
- ქეთევან.** იყომსც მწყალობელი ლომისის წმინდა
გიორგი ორისავ ერისთვის სალოცვი, ნუ
შეგვრისხავ...
- რაფაელ** ბრძანება თქვენი, აღსრულება ჩვენი.
ვახტანგ. ისმინეთ, დარბაზის ყრნო...
- ქეთევან.** არაგვის ერისთავს ვერ გაუკადნიერდებით;
ვერ ვაკადრებთ მოურაობასა. სარდლო-
ბას მიწოდებთ და ჩვენ ამა პირობასა ზე-
და გაუჩინეთ ეს მოვალეობა ისევ ჩვენსა
მეგვარტომესა ქსნის ერისთავს ნიკოსა.
- რაფაელ.** იყოსმცა ნება სარდლისა. მრთელი „გა-
ყრის“ ასპარეზი რაკი ყათლანი შვილებმა
და ქსნის ერისთავებმა დაიჭირეს, მოურა-
ვობაც მომირთმეცია. არაგვისა და ანანურის
დაკარგვას გაუქელით, ამას ველარ გავუ-
ძლებთ?
- რევაზ** (რაფაელს). ჰაჲ, შე ლაჩარო, შეგირცხვა
ვაჟკაცობა!
- დიმიტრი.** ბრავო, კნიაზ რაფაელ!
- ვახტანგ.** ბრავისსიმო!
- გიორგი.** გიხარიან განა, თავი დააღწიე.
- რაფაელ.** გეუბნებოდი, ვერ ხერხდება მეთქი. ახ-
ლა იახუნჯობ კიდევ.
- ვახტანგ.** მე კი არ წავართმევდი როლს დიმიტრისა,
მაგრამ რას იზამ? კარგა თამაშობს.

რევაზ. რა გაეწყობა, ბატონიშვილის შვილმა როლი აბაშიძის აზნაურს უნდა დაუთმო.

ვახტანგ. მშვენიერი ჰარმონიული ლექსია (დაბატრას).

„ჩვენთა ქალთა უგრძნობართა,
სიყვარულის უმეცართა
ტრფობისათვის არ აქვთ გული

И Т. Д.

ჩვენი ყრმანიც. გულგრილები,
თითქო იყვნენ ანგლიჩნები.

და მერე:

ლანწყნეტის თამაშობით,
ვგონებ, სულ გაკოტრდებიან!“
კარგათა აქვს დახასიათებული ჩვენი ყმა-
წვილები.

დომიტრი. ეს როგორღა მოგწონს? „Какая поэзия,
быть добрымъ. хотъ и нѣднымъ, по-
мѣшикомъ და გლოცვიდენ შენი ყმანი“...
ჩვენს ცხოვრებაში როგორის დისსონანსით ისმის ეს სიტყვები, როდესაც ხალხი
მღერის: „ვაი, ვაი, ვასაო, ყაფლანიანთ
ყმასაო“.

ვახტანგ. Переворотъ. переворотъ! გეუბნები,
რამდენი აზრი შემოაქვს ამ პატარა კო-
მედიას.

დომიტრი (ქეთევანს). არ დაივიწყოთ, კნეინავ!
ქეთევან. როგორც გენებოსთ. ბაბაღე რო გვა-
კლია.

გიორგი. მართლა... აბა, უმაკრინოთ როგორ დავიწყოთ, მაგრამ სანამ ბაბაღე მობძანდებოდდეს, ნაწილ-ნაწილად სცენება გავშინჯოთ.

ქეთევან. საუცხოვო იქნება, მერე მთელი პიესა სრულად ვითამაშოთ.

დიმიტრი. ძალიან კარგი იქნება.

პლატონ. კნენათა კნენავ. თქვენ რომ აქ ავანჩაენი არ ბრძანებულებოდა, რიგის მიცემა გიორგის გაუქირდებოდა.

გიორგი. აბა კნენავ (ქეთევანს), დაბძანდით! კნენა ტასო, აქეთ მოუჯექით. ახლა სინი. (აქეთ-იქით იხედება, პლატონს დავითარს წასართმევს და ქეთევანს ასევე) აი, პლატონის დავთარიც ლობიოს სინათ გამოდგეს.

ქეთევან (თავდასრულდა). „ყაირათი ქენ, შვილო, დღეს არა ხვალ ტანტიკინი გახდები“.

გიორგი. კიდევ შეგცდათ: „ტანტიკინმა“.

ქეთევან. უი, ჩემ ყოფას. დალახვრა ღმერთმა, ეს ენა ვერ გადავაჩვიე!.. გიორგი, სომხები შემქამენ, ველარ დავენახვები... „დღეს არა ხვალ, ტანტიკინმა გახდები; ვინც რომ შენ წაგიყვანს“...

გიორგი. „წაგიღებს“.

რევაზ. არ გაგონილა, მამა არ წამიწყდება. ხიბრეული ლაპარაკია.

ქეთევან. ოჰ გიორგი, შენგანა მქირდეს... „ვინც რომ შენ წაგიღოს, უთხრას, თუ ოჯახის ქალი ყოფილა იმან“. მამიჩემის მზესა ვფი-

ცავ, გიორგი. მეტი-მეტი. ეს „იმან“ რა უბედურებაა.

რევაზ. უნდა შესწორდეს.

ქეთევან. „შენზედ ყმაწვილი ვიყავ, ის ცხონებული ქალბატონუამ რამდენი რამეები, ყაი-რათი მასწავლა“.

გიორგი. საუცხოვოა, მაგრამ პატარა ხმა შეიცვალეო, კნინურად ნუ ბძანებთ. სომხის ქალივით მოუქციეთ, აი, როგორც იმ დღეს.

ქეთევან. აგრე იყოს. ჩემო ხელმწიფევ.

გიორგი (შეკარტუძის რაღაშა). „თათელი, თათელი“!

ქეთევან. „ჰა-მე“!

გიორგი. „ვახშმათ რა გიქნია?“

ქეთევან. იიი... გიორგი, ვე სიტყვა კი, შენს მზეს ვფიცავ, არ შეგვფერის. დარბაისელთ საზოგადოება რას იტყვის?

პლატონ. აი, მეც მაგას მოგახსენებ.

რევაზ. მეც სწორედ მაგას ვამბობ.

გიორგი. მოჰყვა... რა ვქნა, თუ კი ასე ლაპარაკობენ ჩვენი სომხები.

რევაზ. უნდა შესცვალო, რასა ჰგავს?

გიორგი. არ შეეცვლი!

ქეთევან. რა გაეწყობა, რაც დაგიწერია, აგრე დარჩეს... „ალაჯან, შენ ძალიან დახარებული ხარ!“

გიორგი. „კარგი რამეს გახარებ, შუშანი გაგი-თხოვე“.

ქეთევან. „უჩემოდ იმან ვის მიე, ქალს კაი ფიქრი

უნდა, ახარ“... უი, ეს „ახარ“, ქალი რო
არ იტყვის!

რევაზ. თუ თქვენ ხალხი არ გადარიეთ, აი ნა-
ხავთ.

გიორგი. კმარა.

ქეუევან. ერთი რამ უნდა შევასწოროთ კიდევ:
„ბულდანოვიანთ ზამფერას შურობით თვა-
ლი დავარდება“. დავარდება რომელია.
მოდით, ასე ვთქვათ: თვალი დაუდგება.
თორემ „დავარდება“, არა, პლატონ?

რევაზ. „დავარდება“ სადაურია.

პლატონ. დავარდება ვირი.

გიორგი (პლატონს). საკვირველია, რა ტრფიალი
ხარ დიდყურაანთ შვილისა. (ქეთევანს)
არა, კნენა, დარჩეს. (მიხეილს) აბა, მი-
ხეილ, გამობძანდი... აი, ხათაბალა მენა
მყევხარ.

მიხეილ (კახიკელს რადმა). „ჭუ. რა სკუჩნობაა ამ
სოპელში!“

გიორგი. აი, აკი ვთქვი. პირველი ფრაზა და უხეი-
რობა. „სოპელში“ რა არის? სოფელში...
ფ... ფ... ფ... გამოსთქვი, კაცო.

მიხეილ. ჭუ, რა სკუჩნობაა ამ სოფელში!

გიორგი. მსუბუქათა სთქვი, რა ღვთის წყრომაა.
დუშელი კაცი ქართულს სად გადაეჩვიე?
რა გამოთქმაა, თითქოს რუმბს ბერავდე.

რევაზ. არაფერია, ძალიან კარგა ამბობს. გაჩარ-
ხულია, გაჩარხული. აი, სულ ამისთანა გა-
ჩარხულებს ვნახავთ. 2 იანვარს.

დიმიტრი. გასწორდება, გასწორდება.

მიხეილ. რა ვქნა: გამიჭირეთ საქმე. თითქოს განგებ ჩემთვის საცვალებელი სიტყვები დაეწეროს გიორგის. Просто, чтобы промучить меня за незнание груз. языка.

დიმიტრი. Такъ слѣдуетъ Васъ. Хорошенько его, хорошенько, გიორგი.

მიხეილ. ნეტავი, კალაქში მაინც ვიდგეტ.

რევაზ. იჰ, აფერუმ! ხა... ხა... ხა!.. მთელი მაყურებელი ხალხი ალტაცებაში მოვა! ხა... ხა... ხა!..

ყველანი (აღნიძს).

გიორგი. Ну, чѣрть тебя возьми!

მიხეილ. А что? разве что не такъ?

გიორგი. Какои тамъ калаქში?

მიხეილ. Ну... ну... не сердись, постараюсь, постараюсь.. კალაქში. (წაღას კაახუღახს). Постараюсь.

გიორგი. Ну, смотри-же.

რევაზ (პლატონს). ბატონო პლატონ, ამ გიორგიმ საქვეყნოთ თავი თუ არ მოგვექრა, ნახამ. ამოდენა ხალხსაც შეარცხვენს და თავსაც შეირცხვენს. სულ თითოთ საჩვენებელი გახდებიან. კაცო (გიორგის), თვალეები რაზე აგბმია, ავტორი ვარო, აღარა გეყურება რა

გიორგი. მოგკლამ, ეგრე მოგკლამ, როდის არ მოგცემ და შენი გაჯავრებული კი ვითამაშებთ (იღიას). აბა, ილია.

ილია (დაჯდება მუხლ-მოღრეკილი სკამზე და სხანას-სხუნით ამბობს რაღსა). „აი, ოჯახის და-
ლუპვა, გვარის დამცირება; გაზარდეთ ყმა-
წვილები რუსეთში; კარგს რასმე სწავ-
ლობენ. აღარც ძმის სიყვარული, აღარც
ნათესავისა, აღარც დედ-მამისა“...

გიორგი. ჰა!.. ტა. . ტა... ტა... ტა... დადგე, რა
დაგემართა, თითქოს ლეკის ჯარს ერე-
კებოდე... დაღისტანში ხომ არა ხარ, კაცო!

ილია. მაშ, ვითამაშო?

გიორგი. ითამაშე. მაშ, კაცო, უაზრობა გამოგვა...
ისე სთქვი, რომ მაყურებელს ტვინში ჩაე-
ბექდოს რამე... მართლა. საწყალმა ტატომ
რომ დასწერა შენზე: „გასწი, გაკურცხლე
და შემიმოკლე მოუთმენელსა სავალნი
დღენიო“, განა ამისთვისა სთქვა.

ვახტანგ (დაქალაქდასა).
თუ აქამომდე არ ემონა მას,
ნურც აწ ემონოს შენი მხედარი.
ეს, გიორგი, შენ უნდა გითხრათ რევაზის
გამოჯავრებით... ახ, სად არის, რატო არ
მოესწრო ჩვენ სიხარულს.

გიორგი (ამოცხვრათ). რა დავკარგეთ, რა! (იღიას).
თუ ღმერთი გწამს, ყოველ სიტყვას და
მოძრაობას შესაფერი ძალა მიეცი, თო-
რემ დაგვლუპავ. ნუ დაივიწყებ, რომ
ქართულ სცენაზე პირველად შენ იწყებ
ლაპარაკს. პირველი სიტყვა და გამოსვლა-
შენია. პირველი შთაბეჭდილება ძლიერი

იქნება. სახის მეტყველება, მიხვრა-მოხვრა, მოძრაობა, ხელის გაქნევა, სიტყვის ამალ-
ლება და დადაბლება, შედგომა და ზედ
მიყოლება. სულ ისე უნდა მოახერხო,
თითქოს ნამდვილი, ცხოვრებაში მომქმედი
იყო. არ დამლუპო კაცი, თორემ შენც
წახდი და ჩვენც წაგვახდინე.

ილია. მაშ კარგი, შენ ხომ შენი სთქვი, აბა, მი-
უტრე (ჰაღება და წოდის შესაფერად ჰა-
ბებს). «აი ოჯახის დაღუპვა, გვარის დამ-
ცირება! გაზარდეთ ყმაწვილები რუსეთ-
ში; კარგს რასმე სწავლობენ».

დიმიტრი. Bravo! Bravo!

გიორგი. აი, აგრე, ეხლა მესმის...

რევაზ. აბა, შენ არ მოუკვდე ჩემ თავს, თქვენ
ვერ მოახერხოთ ორ იანვარს თამაშობა.
იღუპებით და არ გესმით.

გიორგი. კმარა, კიდევ!

რევაზ. რა მენაღვლება, როგორც გინდათ, იმას-
ხარეთ. მე ესენი მეცოდებიან, ქალაქში
თავს ველარ გამოჰყოფენ, თორემ, ჩემო
ძმაო, ჩვენ: შენცა და მეც ოძისში არავინ
შეგვაწუხებს.

ყველანი (იციინან). ნუ გეშინიან.

რევაზ (თავისთვის). გაკერპებულან, სხვა ოინი
უნდა მოვახერხო. (დაფიქრდება) მაცა, მა-
ცა, ძალიან კარგი იქნება, ახლავე წავი-
დე, სულ ასე ავრიო, დავთრები დავუკარ-
გო (შიდის).

პლატონ (ჩუმათ რევაზს). სად მიხვალ?

რევაზ (ჩუმათ). უნდა წავიდე, მთელ ქალაქს შევატყობინო ამათი ამბავი!

პლატონ. ღმერთი არ გაგიწყრეს.

რევაზ. გეხუმრები. მალე მოვალ (გადის შეუქმნუკუქლად).

გამოსვლა ნ.

იგინივე ურევაზით.

გიორგი. აბა, ახლა დიმიტრი... მარტო ლექსი სთქვი: იმ დღეს კარგა ვერ წაიკითხე.

დიმიტრი (სახე ხმათ).

ჩვენთა ქალთა, უგრძნობართა,
სიყვარულის უმეტართა.

ქეთევან. პატარა ხმა რომ შეიცვალათ, ვგონებ, სჯობდეს, არა გიორგი?

გიორგი. დიახაც. (დიმიტრის) რა არის, ბუყბუყებ. წმინდათ გამოსთქვი, კბილებს დააძგერე ბგერა.

დიმიტრი. რა ექნა, მეტყველების ორგანო ასეთი გვაქვს გვარში. დალოცვილნი თავადნი ერისთავნი აზნაურიშვილს ქალს არ მისცემდნენ, რომ ერისთვიანთ მშვენიერი გამოთქმა გამოემყოლოდა.

გიორგი. ჰა, კიდევ ლ'ეგალიტე... ჰა... კმარა, ახლა, ბაბაღე, მაკრინეს როლი (ექებს). არ იქნა, ვერ გაჩნდა.

ქეთევან. საკვირველია, რათ დაიგვიანა.

ხმები. რა იქნა, რა იქნა?

განმოსვლა 7.

აგინიკე, რევზ, მესტვირე და მერე სხვა მოსაყრატენა.
რევზ. აი, მესტვირე მომყავს, ქართულ თეატრში
გამოდგება.

ხმები. მესტვირე, მესტვირე!

გიორგი. რა დროსია, რა დროსია!

ხმები. კარგია, კარგი.

ვახტანგ. იყოს.

რევზ. ხომ გაიმათ? გაიმათ, განა? (თაკისთავის.
რეპეტიცია კი არა, მგონი, თავიც დავა-
ვიწყებინო, მთელ საღამოს მოუნდებიან.

მესტვირე. ბატონებსა გამარჯვება.

მესტვირე გაიხელია,

კარზე გადგევარ საწყალი,

აქ დამიქნიეს ხელია.

(~~ხატონსუ~~ ჩვენებს).

ამ ბატონს ქებას შევასხამ

მიბრძანეთ, რა სახელია?

დემიტრი. პლატონ.

მესტვირე. გწყალობდეთ მაღალი ღმერთი,

უფალი ზეცურია,

პლატონ დიდ-კაცი ბრძანდებიან.

ამირანს გიგავთ წელია:

მაღალი და გონიერი,

მხარ-პეკი განიერია.

ვახტანგ. ყოჩაღ, კარგა ამკობს.

მესტვირე. სახე ბრძენი, შუბლი პრტყელი,

გუდი უჩანს ძლიერია:

ქალებისა მტერი არის,

უყვარს მღვდელი და ბერია;

იბღვირება. მაინც მამცემს,
ფულები ჯიბეს ბევრია.

პლატონ. მაგ იმედით იყავი.

მესტვირე. თუ კი პლატონ გამიწყრება,
ეს (დამიტრა'სუ აჩვენეს) ყმაწვილი
დამიტკბება.

სახელი თქვენი მიბრძანეთ.
დღევგრძელობა დაგიტკბება.

ვახტანგ დიმიტრი.

დიმიტრი (იტანას).

მესტვირე. სახელიც ლამაზი გქვიან,
ეგ სიცილი ვიმშვენდება:
შენ რომ ქვეყნად დაიბადე,
მზე და მთვარე გეფინება;
საცა წახვალ და წამოხვალ,
ია-ვარდი გაგეშლება;
შენსა მნახველს გულის ქირი
გადღუვა და გადეყრება,
შენ იცი, რასაც მაჩუქებ,
იმედი არ მამეშლება.

დიმიტრი (ფუულს ჩაუკვდეს სტვირეში).

მესტვირე ახლა ამ ბატონს რა ჰქვიან...

ილია. გიორგი ერისთავი ბრძანდება.

მესტვირე. გიორგი ერისთავია,
დიდი თავადი ბრძანდება,
ყმისა და ერის თავია;
წარბი შეიკრა, მგონია,
იფიქრა რალაც ავია;
ნუ გამიწყრები, ბატონო,

მოგიკვდეს ჩემი თავია:
შენ რომ გამიწყრე, რაღა ვქნა,
დღე დამიღგება შავია.
ქართლის ბატონი ბძანდები,
ბევრი გაქვს ღვინო-პურია,
მასპინძლობ ყველას, ვინც მოვა,
ქრისტიანი და ურია:
აქაც კი შემოგხვევიან,
ადათი თქვენებურია;
მეც მამათრიეს, რა ვიცი,
ვინ არის, სადაურია.

გიორგი (ფუფს უკდეს ს(კ)კარშა). აჰა, გამეცა.

ვახტანგ. სულ ჭამა და გროშების თხოვნა გახდა
სამღერი.

გიორგი. ვითომ ნამღვილი სურათი არ არის? მუ-
დამ დღე კარ-და-კარ არა ვგლახაობთ,
გროშებს არ ვეძებთ.

ქეთევან. ლექსებიც წაახდინეს. სადღა არიან ბლი-
აძე, ქებაძე. აი, მესტვირობა იმათ დაე-
კვებნათ.

მესტვირე. ის ძველი მესტვირეები ძველ ბატონებს
გაჰყვნენ, თქვენი ჭირიმე!

ვახტანგ. წავიდნენ, წავიდნენ.

გიორგი. დრო მადის, დრო, საქმეს შევეუღგეთ.
(ისმის სლახაშურის ხმა). კიდევ.

მესალამურე (უკრავს „მიველ წაღკოტს სანუგეშოდის“
ხმას).

ვახტანგ. იჲ, რა კარგია.

გიორგი. რაო, რა ამბავია?

მესალამურე. კნიაზები თამაშობენ, სალამური მო-
უნდებათო, მთელი დასტა თქვენი ქირი-
სანაცვლო იყოს.

გიორგი. მიუქარავთ.

დიმიტრი. ნუ უშლი, კარგი ნიშანია.

მესანთურები (ერთს უჭინავს, მეორე უჭინავს).

ხმები. სანთური. სანთური.

ვახტანგ. კნენა, ლხინია, რა ამბავია, გაიხარე!

მედუღუკები (შემოდის დაკვრათ, რეკას უძებენ).
კნიაზები აღდგომდნენ ღმერთმა! კამე-
დიას თამაშობენო, გამოგვგზავნეს, საზან-
დრებიც მღვდელს.

ხმები. საზანდრები, საზანდრები!

გიორგი. ღმერთმანი, ველარ მოვითმენ.

(შემოდის სათარა სანდარა დაშქებთ).

მიხეილ. БУТЬ, БРАТЦЫ, СЕРЕНАДА.

გიორგი (მაეკებება). ოჰ, სათარ ალა, ხოშ გელდი!
აი, კარგა მოხვედი, შენც უნდა წაგიყვა-
ნოთ თეატრში.

სათარა. ეს კნიაზი (რეკას'სე ჩუქუნეს) მითხრა, მო-
დი, დიდი ქეჭი გააკეთე.

ხმები. აფერუმ, რევაზ!

ვახტანგ. აფერუმ, აფერუმ! გაგვამხიარულე. აბა, სა-
თარ ალა, ერთი „სულო ბოროტო“.

გიორგი. ახლა შენი მტერი. (რეკასს). მამა არ წა-
მიწყდება, რევაზ, შენ თუ არ შემო-
მაკვდი.

რევაზ. მაღლობის მაგიერია. შენ პატივში ვარ და
მაყვედრი კიდევ.

სათარა (ჯდება დაშქაშებით. მღერის და უკვრენ).
სულთ ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემად
წინამძღვრად,
ჩემის გულისა და სიცოცხლის შენ
აღმაშფოთრად?!

შეზურნეები (უკრავენ, გარეთ ეუფლასებში).

გიორგი. დავიღუბე, თქვენი ჭირიმეთ, რევან.

ყველანი (წამოცვივან და გადიან შეზურნეებისკენ, გარდა სათარასა და ამას დაშქაშებისა).

გიორგი. უკაცრავად, სათარ-ალა, გაგაწყვეტინეს.
კოტა მოითმინე (გადას).

სათარა. მეც შენთან, კნიაზ! კარგი თამაშა. (გასდევს დაშქაშებით, ეუფლასებში ლეკუქს უკრავენ შეზურნეება).

რევან. ჯან, რევან, ყოჩაღ, ამოვიყარე ჯავრი
თუ არა. სულ დავთრები დაკარგეს. რის
რეპეტიცია.

გამოსვლა 8.

იგინიკე და ბახალე.

ბახალე (შემოდის კაპეირკებულად). ეს რა ამბავია?
ქუჩა ბრბო ხალხით ავსებულა. ზურნა?
რა შემოსაყვანია სახლში. ბარემ მთელი
ქალაქი თავს შემოგვესხას, ეს გიორგის
საქმეა (მიდის გასასვლელად შეზურნეები-
საკენ).

რევან (გადუდგება წინ). არ მიბძანდეთ. ასეთები
არიან....

- ბაბალე.** ნასვამები თუ არიან, ვუი, სირცხვილო, ვუი, ჩემ გაგონებასა!
- რევაზ.** რა მოგახსენოთ, იქნება არც უიმისო იყვნენ, ძალიან გაერთნენ.
- ბაბალე.** თავტეხით გამოვვარდი რეპეტიციოზე, ქვეყნის საქმეები მქონდა, სტუმრებს თავი დავანებე და აქ კი რა ამბავია თურმე. ისევ უკან წავალ.
- რევაზ.** თქვენი ნებაა, მაგრამ რათ წყრებით.
- ბაბალე.** რათ ვწყრები!?!.. განა, ასე შეიძლება რეპეტიცია?
- რევაზ.** მოგახსენოთ. პატარა ხანს თქვენ მეორე ოთახში მოითმინეთ, დამშვიდდებიან, ქეთევანიც მობძანდება... აი, იქით მიბძანდით.
- ბაბალე.** ზურნა, აბა რა დროს ზურნაა. თქვე დლოცვილებო! (ჯაჯა).
- რევაზ.** აი, ერთი ციებ-ცხელებაც გიორგის.
- გიორგი** (ჯამოდას). რევაზ, ეს რა ამბავი გადაგვიკიდე, შე უღმერთო, ხომ სულ დამაკარგვინე დრო, რა ეშმაკმა მოგიყვანა, შე... შე!.. არ გესვინიდილება, ამოდენა ხალხი გადარიე!..
- რევაზ.** არ მოგეწონა, გარეკდი. ბიჭები და პანლური მაგათ. მე მინდოდა მესიამოვნებინა.
- გიორგი.** აი, აგრემც კარგი მოგივიდა... ახ, ნეტა ეს ბაბალე მაინც მალე მოსულიყო.
- რევაზ.** ვინა?
- გიორგი.** ბაბალე-მეთქი.

- რევაზ.** ჰო... ო... ო... აქ ვნახე, რო მოვდიოდი.
- გიორგი.** აქა?
- რევაზ.** ჰო... აქ... გზაზე... შინ მიეშურებოდა, მიაქანებდა კალასკას, რალაც უბედურება უნდა მომხდარიყოს, ვილასაც შინ ფეხი მოსტეხიაო.
- გიორგი.** ფეხიო? ვაჟ, შენს გიორგის, ხომ აღარ ითამაშებს.
- რევაზ.** ახლა რა გეშველება?
- გიორგი.** დავილუბე, დავილუბე! მერე რა რიგათ თამაშობს, რო იცოდე... ცეცხლი მეკიდება! რა ღმერთი გაუწყრათ. (გასძასას). ყმაწვილებო აქეთ.
- ყველანი** (გამოდის და გიორგის). რა არის, რა ამბავია.
- გიორგი.** ვილუბებით, ბაბაღესას ვილასაც ფეხი მოსტეხია. ..
- ხმები.** ფეხი მოსტეხია?
- ქეთევან.** ვუი, ჩემს გაგონებასა!
- ღიმიტრი.** ეხლავე უნდა შევიტყოთ.
- მედუღუკე** (რევაზს ჩუმათ). არ გვისტუმრებთ.
- მეზურნე.** კნიაზებო, ცუდი დრო დავგიდგა, გაჭირდა საქმე. ჩვენ საკრავს პატივი აღარა აქვს. ეხლა თქვენი იმედი გვაქვს, კამედიებმა იქნება გვიშველოს.
- გიორგი** (ვანტანგს). ესენიც ჩვენ შემოგვჩხავიან.
- ვანტანგ.** ღმერთი მოწყალეა (ფუელს აძლევს და სხუებაც).
- რევაზ.** აბა, ერთათ ყველამ.

- გიორგი.** კმარა, თუ ღმერთი გწამთ, კმარა.
- რევაზ.** შენც არ მომიკვდე. დაუკარით. აბა, მესტვირეს აპყევით. აბა, „მე ვარ და ჩემი ნაბაღი“.
- მესტვირე** (ამბობს, უკრავს სტვირს და ეკვლა მესაკრავენი სკრავს აუღლებენ.)
მე ვარ და ჩემი ნაბაღი
გამთენებელი ღამისა,
მოგკვდები, ჯავრი ჩამყვება
სამი ღამაში ქალისა.
ერთია მეტათ ღამაში,
მეორე ლერწამ-ტანისა,
მესამე ასეთი არის,
დამყენებელი თვალისა.
- ხმები.** აფერუმ, აფერუმ! (ფუფს ასეევენ).
- მოსაკრავენი.** გმადლობთ (გაჯღენ).
- პლატონ.** ღრამა ხომ დავაფუძნეთ, ახლა ოპერას ვმართავთ.
- ვახტანგ.** ორკესტრია, ნამდვილი ორკესტრი.
- გიორგი.** ძლივს არ გათავდა... (ქეთევანს) რა ექნათ, კნეინავ? მე წავალ, შევიტყობ, რა ამბავია. არავენ გაუშვათ, კნეინავ.
- ქეთევან.** ნუ შიშობ.
- დიმიტრი.** მოიცა, ვიფიქროთ.
- გიორგი.** აბა ვიფიქროთ, მაგრამ რა ვიფიქროთ? შეეცვალოთ როლის მოთამაშე, როდისღა მოვასწრობთ... ორი იანვარი გვეშლება, ოჰ, სირცხვილო!
- რევაზ.** სრულებითაც არაფერია, რა სირცხვილო, უკეთესად მოემზადებით.

დიმიტრი. რას ლაპარაკობ.

ქეთევან. ბატონო, უეჭველად ორ იანვარს უნდა მოხდეს. თავი ცოცხალი ნუ გვინდა. კნიაზის, მთავარმართებლის სურვილია, ორ იანვარს ასი წელიწადი სრულდება რუსული თეატრის დაფუძნებამ და დღესასწაული უნდა გადავიხადოთო.

რევაზ. ეჰ, თქვე დალოცვილო, ასე გგონიათ, გულის პირის გამოქრა იყოს. თუ კი ვერ მოახერხებთ.

გიორგი (დიმიტრის). ვის მივსცეთ როლი, აბა, ვინ ითამაშებს ისე. აი უბედურება.

დიმიტრი. ვერავენ.

გამოსვლა 9.

აგინივე და ბაბაღე.

ბაბაღე (გამოდის ოთახიდან).

ხმები. ბაბაღე, ბაბაღე!

ბაბაღე. ეს რა ამბავია, ზურნა, კნენავ (ქეიქვანის მიესალმება)!

რევაზ. ლხინია, ლხინი!

გიორგი. ეს რა შევიტყვით, ღმერთ გეფიცებით, ისე შევშფოთდით, არ ვიცოდით, რა გვექნა. გვიბძანეთ. რა იყო, რა მოხდა?

ბაბაღე. ბატონო, არ ვიცი ეს როგორი საქმეა, რამდენი საქმეები მქონდა, ვეშურები და აქ მეზურნეები შეგიყრიათ.

გრიგოლ. ასე შევსწუხდით, ასე შევსწუხდით.

გიორგი. შეწუხება ხომ შეწუხება იყო, ახლა რე-

- პეტრია ჩაგვეშალა... ფეხი ვინ იტკინა?
როგორა აქვს!
- ბაბაღე.** რა ფეხი? არ მესმის, რას ამბობთ? უბედურება ხომ არავის მოჰსვლია, თუ ღმერთი გწამთ, ნუ დამიძალავთ.
- გიორგი.** რა იქნა რევაზ? (ეძებს და შოაყვანს) შენ რა სთქვი, ფეხი იტკინა, მოიტყუხაო.
- რევაზ.** ვერ გეტყვით.
- ბაბაღე.** ღვთის გულისათვის, სთქვი, დამანებეთ შინ წავიდე ჩემ თავს რაღაც უბედურებაა, სწორეს არ მეუბნებით.
- რევაზ.** შაბაშ! მე ვთქვი, ესენი შევაფუცხუნე.
- ბაბაღე.** არა, მიძალამთ. ღვთის გულისათვის, მიტხარით.
- რევაზ.** ღმერთ გეფიცებით, ვიხუმრე, მოვიგონე, ბაბაღე ვეღარ ითამაშებს მეთქი.
- ხმები.** კიდევ, რევაზ, კიდევ.
- გიორგი.** კიდევ იცრუა.
- რევაზ.** ამოვიყარე ჯავრი, თუ არა. ახლაც არ მამცემთ როლსა.
- ქეთევან.** მივცეთ იმერლის როლი, გიორგი.
- გიორგი.** მოვკლავ და არ მივცემ.
- ღიმიტრი.** აბა, შეეუდგეთ, დროს ნულარ დავკარგავთ, დავიწყით.
- გიორგი.** მაკრინე, აბა, ბატონო, ბაბაღე და გრიგოლ.
- ბაბაღე** (როდღში). «მობძანდით, კნიაზო, რა ამბავია, ასე დაგვივიწყეთ».
- გრიგოლ** (როდღში). «მრავალთა საქმეთა გამო არა მქონდა დროება. სხვა გვარ, კნენიავ, როგორ არის გარემოება თქვენის საქმისა».
- ბაბაღე.** „როგორ არის? ნულარას მიბძანებთ. თქვენი ძმა, როგორც მოგეხსენებათ, დაუღვენიელი არის... არა იცის რა. ივანე

სცდილობს გაყრას, მაგრამ მე თქვენზედა
მაქვს ფიქრი“.

გიორგი. კარვია... შემდეგ ის აღგილი. „აი უბე-
დურება“.

მსახური (ჩუმათ ქეთევანს). კნენავ, მობძანოით, დაქვე-
ნა გთხოვენ.

ქეთევან (ჩუმათ). ვინ არის?

მსახური (ჩუმათ). ბძანება მაქვს, არ დაშალონ. თა-
მაშობა, ვერ მოგახსენებთ, ვინც არის.

ქეთევან (თავისთვის). ვინ იქნება? (კადანს).

ბაბაღე. „აი უბედურება ოჯახისა, ოჯახი მელუპება“
ამ დროს შეუშინებულად ქეთევან მოუძღვის ვა-
რანცოვს და შედგებიან კარუბთან. ვერაჟან
ესედავს).

ბაბაღე. „შემილით ვიზოცებით ტიტვლები, გასა-
თხოვარი ქალი შინ გვიზის, ავერ ოცის
წლისა შესრულდება და მიბერდება... რა
უბედურებაა, ძაღლები და ძაღლები...“

ხმები. ბრაგო! ბრაგო!

ვორონცოვი. Прелесть...

ყველანი (შეკრებიან და წამოუდგებიან).

ვორონცოვი. Восхитительно... будет памятенъ
день перваго представлѣнiя.

დიმიტრი. Будетъ благословенна память мецена-
та въ нашихъ сердцахъ!

პლატონ. И на скрижаляхъ исторiи древнѣй-
шаго народа Пверiнскаго.

ყოცხალი სურათები.

(სხვა და სხვა ზოზით ვარანცოვს მადლობას და მო-
წაწკბას უცხადებენ. ვარანცოვა კურადღების და ღმრ-
ბიერების გამოხატავს).

ფ ა რ დ ა.

16 ნოემბერი 1892 წ. ტფილისი.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ჰეტრე უმიკაშვილი. ფ. გოგაჩაიშვილისა	3
ერეკლეს გლოვა	26
სოლოღას ლექსი	27
ღევან ბატონიშვილზე	28
დათუნას ლექსი	29
ეაერანი	30
ერეკლე	39
ხარი	40
მონადარე	41
ნანა	41
აფორიზმები	42
მცირე ტომთა ენებზე. შ. ჰეტრიძე	46
სამზადისი	82

